

Антологија

СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Доситеј Обрадовић

ЖИВОТ И ПРИКЉУЧЕНИЈА

„Антологија српске књижевности“ је пројекат дигитализације класичних дела српске књижевности Учитељског факултета Универзитета у Београду и компаније Microsoft®

Није дозвољено комерцијално копирање и дистрибуирање овог издања дела. Носиоци пројекта не преузимају одговорност за могуће грешке.

Ово дигитално издање дозвољава уписивање коментара, додавање и брисање делова текста. Носиоци пројекта не одговарају за преправке и дистрибуцију измењених дела. Оригинално издање дела налази се на Веб сајту www.ask.rs.

Доситеј Обрадовић

ЖИВОТ И ПРИКЉУЧЕНИЈА

Садржај

ЖИВОТ И ПРИКЉУЧЕНИЈА ДИМИТРИЈА ОБРАДОВИЧА НАРЕЧНОГ У КАЛУЂЕРСТВУ ДОСИТЕЈА ЊИМ ИСТИМ СПИСАТ И ИЗДАТ.....	2
ПРЕДИСЛОВИЈЕ.....	3
ОБЗНАЊЕНИЈЕ.....	9
ПОЧЕТАК ГРЕЧЕСКЕ КЊИГЕ.....	16
КАКО САМ ПОСТАО КАПАМАЦИЈА И ТРГОВАЦ.....	18
ПОЧЕТАК МОЈЕГА ПУТОВАЊА.....	32
ЕВО МЕ МЕЂУ КАЛУЂЕРИ; ШТА САМ ТРАЖИО, ТО САМ И НАШАО.....	36
ЗАКЉУЧЕНИЈЕ ПРВЕ ЧАСТИ.....	47
ЖИВОТ И ПРИКЉУЧЕНИЈА ДИМИТРИЈА ОБРАДОВИЧА НАРЕЧНОГ У КАЛУЂЕРСТВУ ДОСИТЕЈА ЊИМ ИСТИМ СПИСАТ И ИЗДАТ II.....	53
ПРЕДУВЕДОМЛЕНИЈЕ.....	54
I ПРЕЧЕСТЊЕЈШИ ГОСПОДИНЕ! ЉУБИМЕЈШИ И ДРАЖАЈШИ МОЈ!.....	56
II ЉУБИМИ МОЈ!.....	60
III ДРАЖАЈШИ ГОСПОДИНЕ МОЈ!.....	65
IV ЉУБИМИ МОЈ!.....	70
V ДРАЖАЈШИ ЉУБИМИ МОЈ!.....	74
VI ДРАЖАЈШИ ЉУБИМИ МОЈ!.....	78
VII ПРЕЉУБИМИ И ДРАЖАЈШИ ГОСПОДИНЕ!.....	83
VIII ЉУБИМИ ПРЕДРАГИ МОЈ!.....	89
IX ЉУБИМЕЈШИ И ДРАЖАЈШИ МОЈ!.....	94

X ДРАЖАЈШИ СЕРДЕЧНИ ДРУЖЕ!.....	99
XI ЉУБИМИ ПРЕДРАГИ ДРУЖЕ!	103
XII ЉУБИМЕЈШИ МОЈ!.....	114
РЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ.....	119

ЖИВОТ И ПРИКЉУЧЕНИЈА

ЖИВОТ И ПРИКЉУЧЕНИЈА ДИМИТРИЈА ОБРАДОВИЧА НАРЕЧНОГ У КАЛУЂЕРСТВУ ДОСИТЕЈА ЊИМ ИСТИМ СПИСАТ И ИЗДАТ

ПРЕДИСЛОВИЈЕ

С

латка је ствар, и пуна безлобне забаве и утешенија, спомињати се

своји[x] прошасти[x] времена, од самога незлобивога детињства и веселе младости до мужеског возраста и зреле старости. Проливају очи моје слаткосрдечне сузе припознанства и благодарности кад год размишљавам велику милост небесног промисла, у коликим невољама ми је помогла! Од колики[x] бедствованија и напастеј избавила! И колико крат моје савете и намеренија, која би ми за моје неразумије и нерасудије штетна и пагубна била, на добро обратила! И како чадолубива мати, за руку водећи, к добром концу довела! Љубов друж[е]ства и пријатељства — слатка ствар! Слатко име! Слатко спомињање! Чини ми се да сладост рајска довољна би ми била, таква и толика будући, колика је мојему срцу утеха и радост кад год помињем срдечну љубов и прија|тељство моји[x] љубезника и љубезница, благодетеља и благодетелница. Моје исте слабости и погрешке, премда и[x] се стидим, и од који[x] ни до данас нисам се избавио, ползују ме кад и[x] помињем, помажући ми да се исправљам, колико је могуће, да ниско и смирено о себи мислим, и да друге, мени подобослабе, људе трпим и сносим.

Време младости, у ком крв наша ври и мисли непрестано лете, не допушта нам доста постојанства да се сами са собом забављамо и да од себе далеко не одлазимо. Златни савет „познај себе” врло се касно прима.

Тридесет и осам моји[x] прошасти[x] година напомињу ме да је подне мојега живота преминуло и да се к вечери приближавам. Сад познајем да човек у младости, не обзирајући се нимало на своје недостатке и несовршенства, жели само и говори: „Камо срећа да су наши стари паметнији били!” У тридесет година возраста почиње сумњати да није Ни сам доста паметан био. Око четрдесет година не двоји више; види да није најпаметнији био, обаче намерава и нада се да ће се исправити, док и старост дође. Што ћемо сад? Ништа, на пут, на пут! Једно нам остаје желити, сиреч да наша деца и унуци бољи и паметнији буду. |

Моја крв, која, благодареније богу, почиње утољавати се и умиривати, не вара ме више с сујетнима надеждама, нити ме чини зидати по ваздуху градове; оставља ми моје златно време што ми јоште остаје, у моју власт, и предаје мене мени самому. Почињем мало-помало одисати; избављајући се младости како многоволнујемога и свирепога мора. Сад ми долази на памет божествени савет премудрога Питагора — да се к себи вратим да у себе дођем, и да размислим откуд сам на ови свет дошао, што сам

у њему чинио и куд мислим поћи. Ово ми је сад моје најмилије упражњеније и најдражи посао: или разговоре учени[x] људи слушам или премудро написане књиге читам, или уједињен у ком безмолвном месту ходам; о Том МИСЛИМ, О ТОМ се упражњавам и ТО уздишући себе питам, откуд сам на ови свет дошао? Шта сам у њему чинио? И куд ћу из њега поћи?

Ово, дакле, размишљавајући, рад би[x] да нисам сасвим на свету неполезан био; рад би[x] штогод после мене оставити с чим ће се когод од мога рода ползовати. Рад би[x] са свим срцем науку и просвештеније разума, које сам од младости моје желио и тражио, српској јуности препоручити и тако српске кћери прсима, које су ме одојиле, ако не колико би[x] рад, барем колико могу, благодаран јавити се. ј

Зато намеравам различне случаје, који су ми се у време двадесет и пет година мојега странствовања догодили, написане оставити. Уздам се, описујући разне обичаје народа и људи с којима сам живио, да ћу моје читатеље ползовати. Добре обичаје похваљујући, радићу и сваком препоручити, а зле похуђавајући, у омразу довести.

Воспитаније младости [јесте] ствар најнужнија и најполезнија човеку на свету, будући да од ње зависи сва наша доброта илити злоћа, следователно, и сва срећа илити несрећа, колико телесна толико и душевна, за које родитељи (о, родитељи, слатко и свето име!) највише ваља да се старају да добро воспитаније чадом својим даду, да и [x] не размажују, да и[x] не кваре, да и[x] од злих ћуди од колевке и од мајчине сисе одучавају. Дете размажено ласно бива ћудовито, из шта се рађа самовољство, тврдоглавство, упорност, непокорност, сујетно високоумије и луда гордост. И проче злобе које узрокују сву несрећу човекову чрез све време живота његова; од који[x] зли[x] обикновења ваља да и[x] чувају од детињства. Њи[x]ова млада телеса у здрављу да садржавају, на здравој младости основата је здрава старост; да им не дају којекаква јела слатка и мајсторски зготовљена, конфете и воћа недозрела. Њихово младо срце к човеко|љубију и к добрим наравом мало-помало да окрећу; њи[x]ов ум и разум, како почну мислити и расуждавати, да просвештавају, од сујеверија и којекакви [x] људи [x] плашења чувајући и[x]. О, колике слабости и болести ума плашња деце узрокује! А сврх свега, њи[x]ово младо срце љубовију правде, истине, поштенога мишљења и мудровања како слатким матерњим млеком да напојавају, злонравне, строптиве и злоговорљиве слуге и слушкиње и свако зло друштво од њи[x] да удаљавају. Но, о овој материји говориће се на другом месту више; овде Толико јављам, да у овом мојем списанију благим и милим родитељем у воспитанију њи[x]ове деце желићу помоћи.

Ова материја, будући најпотребнија и најполезнија човеческом роду, она ће бити и најособитије намереније овога мојега писања. Познао сам искуством, находећи се од младости моје у разним опстојатељствима, шта је полезно, шта ли је вредно било мојеј младости. С различни народи живећи, видео сам како своју децу воспитавају, и какова следовања различна воспитанија имаду; притом и књиге учени[x] људи, који су о овој материји писали, читао сам. Гди сам год живио, имао сам под мојим управљењем различну богати[x] и сиромаша[x]а роди-теља децу, грађанску и сељанску. У Дал|мацији, у Чрној Гори, у Бечу и у Молдавији познао сам дечина својства, нарави и свакојаке ћуди. Зато при свакој прилици нећу изоставити, дајући пристојна правила, како с децом ваља управљати да буду с временом добронравни и поштени људи,

родитељем покорни и послушни, људма с којима живу мили и драги, отечеству и сами себи полезни и благопотребни.

У свем овом списанију, при сваком опстојатељству, прилагаћу и придодавати наравоучителна назнаменованија и полезне ка управљенију житија совете и настављенија, које сам од учени[x] људи научио и из полезни[x] књига почерпао; нити ћу бити ја, но полза ближњега мога прво и начално намереније ове књиге. А што будем и о себи говорити, не бојим се да ми се неће веровати, јер ћу имати премного узрока самога себе осуђавати и похуђавати, а весма мало или нимало хвалити. При свакој врсти и речи овога списанија сматраћу себе како пред всевидећим божјим оком; саму ћу истину љубити, о њој ћу се старати, њу ћу с Топлим и чистим срцем желити и тражити. Знајући несумњено да сва наша говорења и дела, а навластито она која се на штампу издају и последњим родовом предају, вечна следовања имаду, нећу нимало себе заборавити; чуваћу се свакога| пристрастија и лицемерја, а особито самољубја. Правду и истину радићу всегда пред очима имати.

Наука и познање људи није нити малена нити мало потребна ствар човеку на свету; о овом послу може се рећи како год и о воспитанију, сиреч, да о њему зависи све наше благополучије у целом теченију живота. С ким човек највише живи и с ким има највеће посла овде на земљи него с подобнима себи људма? А како ћемо један с другим пребивати, ако један другога не познамо? Лашње је живити с једним народом којег језик не знамо, (премда и то није малена мука), него проводити све своје живљење с људма који[x] својства, нараве и ћуди не познајемо. И, заист[а], из тога се по вишој части рађају неслога, немир, мржење, вражба и свађа, понеже не познајемо како ваља ни сами себе ни друге. Познати себе, познати људе, њи[x]ове нарави и најпотајен[и]ја склоњенија и пристрастија њи[x]овог срца, из који[x] произнучу и происходе сва њи[x]ова намеренија, движенија и дела, о том су се трудили највећи људи, и до данас о том се упражњавају и старају велики философи. Будући, дакле, да ме је промисал неба определио да проведем живот мој с разни народи, с људма и с женама, с богати и сиромаси, с учени и прости, с црковни и мирски, с којима нисам трговао, | куповао ни продавао, сва је моја старост била познати какви су људи и из који[x] узрока бивају таки или другојачи, какви би ваљало да буду и чрез која средстваја могли би таки постати. Притом, будући да какви смо год, морамо један с другим живот проводити, како ваља, дакле, да поступамо и да се опходимо да нисмо један другом теготни, досадни и вредовити? Како можемо друг другу угодити, тихо, мирно и љубезно између себе живовати и дне житија нашега, колико је могуће, облекчати и усладити, поташтићу се изјаснити.

Што се каса познанства себе, правда, да је врло мучна ствар, будући да колико невежество, толико и много више самољубје затварају нам очи и не даду нам гледати себе с ружне стране. Но, ако је што добра у нами, то нам је мило гледати, то добро видимо и томе се чудимо; а што нам није мило видити, то за леђа мећемо и добро сакривамо. Но, и у овом, моје слабости, моје погрешке и будалаштине дале су ми на конач познати да сам слаб и неразуман. А сврх свега, света наука, божји дар, небесни свет, наука и књиге премудри[x] и просвештени[x] људи, учени[x] људи, истини благодетеља човеческога рода, дале су ми способ проћи и достигнути до најпотајенији[x] заплетак срца мојега; просветиле су ме и дале су ми више познанст|ва него што би[x] могао придобити искуством хиљадугодишњега живљења

на земљи. Ову ћу, дакле, колико мучнију толико потребнију, материју као на нишану имати у свем мојем писању.

После ползе и забаве, коју желим ком год од мојега рода узроковати, неисказано утешеније и неизречену радост чувствуваћу, имајући прилику за спомињати и познанству последњи[x] родова предати имена моји[x] пријатеља, љубезника и благодетеља. Не могући, иначе, возответствовати њи[x]овој слаткој љубави, облекчаћу прси моје јавивши свету моје припознанство и благодарност к њима; спомињаћу се њи[x] и љубићу и[x] док год душа моја, сиреч до века, и нећу престати желити да милостиви бог учини вечно награжденије њи[x]овој доброти. Препоручићу спомињању и благодарности наши[x] унука имена добри[x] и милостиви[x] благодетеља који изволе помоћи да издам на штампу како ову књигу, тако и што друго које намеравам из полезни[x] књига преводити. Да сам кадар сав трошак сам учинити, чини ми се да нико не би био веселији и срећнији од мене. Даћу повод и приклад возљубљеној јуности српској, коју промисал неба сподоби светом ученија осигурати и просветити, да на свој језик прево|де, састављају и на штампу што издају; да се постарају за матере своје и сестре, за супруге и кћери, превodeћи им изабране књиге учени[x] народа, дајући им на ови начин благопотребну забаву, украшавајући њи[x]ове нарави, просвештавајући њи[x]ов ум и облагорођавајући њихово срце истиним благородством добродетељи и просвештенија разума. Нека се поташте и по[x]ите довести у свој род златно и благополучно време кад ће српске кћери и супруге читати Памелу, Телемаха, повести Мармонтелове и проче овима подобне књиге на свом простом дијалекту. И како прве воспитатељнице и наставитељнице чада своји[x], просвештене будући, саме ће полагати прво основанијењи[x] овог доброг воспитанија, напајајући и[x] разумом и добродетељију заједно с млеком прсију своји[x].

Ја, колико сам могао познати људе, по вишој части познао сам и[x] добре; и ако гди погрешавају, или чинећи оно што не би ваљало, или изостављајући оно што би ваљало, у том погрешавају или из природне човеческому јестеству слабости, или из незнања и нерасудија, мислећи и судећи сврх ствари неправо. Врло је мало таки[x] људи који само из злоће срца и с намеренијем чине зло само зашто им је зло мило. Са свим тим, моје намереније, будући исправљеније нарава и обичаја, добре хвале|ћи, а зле похуждавајући, уздам се да ми се неће за зло примити обличеније злоупотребљенија човеческих. Нико не може се исправити не знајући у чему и како погрешава; а ко се може похвалити да је без слабости и погрешке? Дакле, ми не можемо ни један дан у миру, покоју и љубави један с другим живити не презирући, не трпећи и не праштајући један другота погрешке; обаче, ако би се свако са своје стране старао за познати своје недостатке и за исправљати се, много би мање погрешавали, и следоватељно много би мирнији и веселији наш општедружески живот био. Зато, молим, нека ми се не прими за осуђеније народа, чина и лица, осуђеније зли[x] обичаја и злоупотребљенија. Мени су људи свакога народа и чина много добра учинили, а зла нимало или врло мало; ја нејмам никаква узрока с моје стране на њи[x] тужити се. Ако ли гди будем то чинити, заисто нећу ради мене, но ползе ради моји[x] читатеља: да ако ко што таково при себи позна, да се исправи. Мени је жао да људи који не мисле, не суде и не поступају следујући правилу здравога разума, себи [x]уде и вреде. О, колико би сви људи на земљи с[а] стране божије благополучни могли бити кад не би сами своје злополучије узроковали, мислећи и живећи накриво! Бог би морао зао бити кад би род човечески на њи[x] ово зло и несрећу саздао; а то ко

може, здрав мозак имајући, и помислити? Откуд, дакле, несрећа? Ваљада је са стране човекове. Ај човек, бива ли својеволјно и добровољно несрећан? Никако! Јасно је, дакле, да из незнанства и неразумија происходи по вишој части наше злополучије. Губимо се по странпутицама, а чини нам се да смо на правом великом путу; ко нам сме рећи да нисмо? Готови смо нама[x] на кавгу. Свак се себи чини на правом путу, а другог суди за изгубљена. Ко год не види, не може управ ходити; а ко год не уме мислити и судити, не може ни своја дела како ваља управити. Може један исти човек у једном послу право мислити, а у другом — врло криво; на прилику, Турчин вели да од бога не ваља човек да бежи, јер не може утећи ни сакрити се. Имаш право, Турчине! А има ли Турчин право кад вели да ни од куге не ваља бежати? Јок, вала! У том има врло криво. Од бога не могући утећи, не ваља ни да бежимо; а од пожара, велике воде, куге и други[x] многи[x] зала, могући се сачувати и не хотећи, врло лудо послујемо. Из свега овога следује да можемо људе миловати и љубити похуждавајући и осуђавајући њи[x]ове кривопутице, зашто иначе није могуће исправити се.

Ако ли се ко нађе ко буде моје простосрдачно намереније и беспристрасно писање на зло толмачити, примајући за обиду и обличеније обичаја у којим | је он воспитан и који се њему добри чине, знам да ће ме осудити и о мени зло говорити. Ја сам и то предвидио и нисам се томе ненадао. Ко може свим и толико различним људма угодити! Ја ћу се само старати ништа против мојеј совести и против правила здравог разума не писати. Ко се задовољава само као овца ићи за другим овцама, правда да њему није потреба ни мислити ни расуждавати. Укореењеније стари[x] обичаја подобно је корењу велики[x] дрва; за колико година су се углубљавала далеко у земљу, толико потребују да се осуше. Ваља се мало и усудити и почети мислити како ће људи на сто година после нас мислити, ако нисмо ради остати всегда у првој простоти и детињству. Да нису се Европејци усудили мисли своје поправљати и ум науком просвештавати, остали би до данас у првој глупости и варварству и били би подобни бедним народом африканским.

Приклад други[x] народа даје ми дрзновеније. Наћи ће се довољно остроумни[x] и правосудни[x] лица између браће моје који ће познати чији сам ја интерес и ползу пишући желио и искао. Ако ли што гди буде погрешено, учени ће људи после мене исправити и мени ће човекољубно као човеку простити. Мени је довољно утешенија дајући приклад ученим мојега народа да српски почињу на штампу што добро издавати. Штета | да толики многочислени народ остаје без књига на свом језику у време у које наука близу нас сија како небесно сунце. Ако ништа, познаће браћа моја усердије моје к њима после моје смрти и то је таман време за које се ваља старати и писати. Време је живота нашега један минут, једно тренуће ока и једно ништа, а по смрти чека нас вечност. Само последњи родови суде право и без пристрастија о прошастима. Утешен ћу поћи с овога света знајући да сам браћи мојеј добра желио, да сам се силио учинити толико ползе колико сам могао и да нисам залуду живио.

Из тога што сам доведе говорио може се познати, од части и накратко, шта ће ова моја књига у себи садржавати; није више потреба о том говорити. Толико могу јоште придати, да ако ко буде само забаву искати у ове књижице читању, неће без ње бити. Шта је забавније него знати како живу људи по различни[x] мести света, и какви су њи[x]ови обичај[и]? Двадесетипетгодишње моје пребивање и путовање у Далмацији и

Црној Гори, у Албанији, у Грцији, у различни острови Средиземнога Мора, у Смирни, у Италији, у Молдавији и, сад, у Германији даће довољно материје забаве и разговора.

Огласио сам у писму к љубезнику мојему Харалампију да намеравам издати Совете здра|баго разума, која ће књига садржавати најизбраније мисли и саветовања учени[х] људи с разни[х] језика преведене, о ком послу почињем с помоћу бога трудити се овде у Лајпсику, а, међутим, издаваћу ове моје случаје, чекајући [х]оће ли се који добар Србин наћи да помогне с трошком. Уздам се у промисал неба да ће помоћи мојему братољубному намеренију, будући да колико ми дарује живота, у напредак у овом делу и упражњенију намеравам провести.

Теби, дакле, о љубезњејши и сладчајши славеносрпски народе, посвештавам колико ову, толико и оне које ће следовати плоде и жртве мојега пера. Вами, пожелани житељи Србије, Босне, Херцеговине, Чрне Горе, Далмације, Хорватске, Срема, Баната и Бачке, вами и вашим последњим унуком, с горећим и пуним љубави срцем, ови мој мали но усердни труд предајем! Примите (ако ништа) за забаву. Ако гди буде што погрешено, молим и просим вашу доброту и човекољубије да опростите слабости мојеј; сам је бог без погрешке и без недостатка. Препоручујем себе вашеј милостивој и срдечној љубави. Ја не знам [х]оћу ли гди с вами јоште живити и слатког вашег пријатељства наслаждавати се. Толико просим, кад ме не буде на свету, да ми желите од благога бога милост, коју и ја вами, заједно с светом разума и науке, и ва|шим синовом и кћер[и]ма од рода в род, догод бог свет држи, всесрдечно желећи пребивам до последњег мојег издиханија душом и телом сав ваш

У Лајпсику, 1783, Доситеј Обрадович

августа 15.

ОБЗНАЊЕНИЈЕ

Н

амеравам издати на тип триста ови[х] књига; свака ће состојати се из

двадесет илити око двадесет и пет табака у великим октаву. Погрешке штампе ваља простити, јер они који штампају не знаду српски, и колико год исправљам, мора нешто остати.

Место рожденија мојега било је варош Чаково у Банату Тамишварском. Отац мој звао се Ђурађ Обрадовић, родом Србин, по занату ћурчија и трговац; мати моја, Круна именом, била је родом из села Семартона недалеко од Чакова, кћи Ранка Паункића. Толико сам мален остао по оцу сирота, да једва га памтим, но растећи, кога сам год чуо о њему говорити, није га нико без уздисања спомињао, колико Србљи толико и Власи, добрим братом Ђуком називљући га, жалећи што је млад умро, и желећи да његова деца њему подобра буду. Колико сам млад био, но памтим, како год данас, какву је силу на мени имало таково мојега родитеља свију људи спомињање. Ја сам га потом всегда у уму мојем пре[д]стављао не само како оца мога, но савише као једног човека правдољубива, поштена и прељубезна, кога спомињу, љубе и жале сви који су га год познавали. и то добро памтим, да моје младо детињско срце крепко би желило да и сам њему подобан будем и тако љубов и миловање други[х] људи да заслужим. Следовање ове историје показаше да сам ја по вишој части савршен узрок имао с људма, с којима сам живио, задовољан бити; но то приписујем њи[х] овој доброту. Толико могу уверити, да ако је што добра и с моје стране било, заисто узроковато је било чрез всегдашње спомињање мојега доброга оца којему и данашњи дан желим уподобити се и тако љубезног спомињања браће моје и рода сподобити се. Зато, како сам обештао, намах при овој прилици нећу изоставити родитељем напоменути да се старају сами са својим повотком деци својеј у време младости њи[х]ове добар пример дати. Што дете чује, то учи и прима, како год и своји[х] родитеља језик; што види да се пред њим сваки дан чини, томе мора навикнути; тако присвојава обичаје, тако нараве, тако све мисли и мудрованија они[х] с којима расту. С чим се нови суд најпре напуни, тим се и напоји; од свију, с којима се опходи, младост прима, ма навластито од родитеља које пре него бога познаје. Родитељи су чадом својим | најљубезнији пријатељи, најсрдечнији доброжелатељи, највећи благодетељи и владетељи; они су им и први управитељи, водитељи и учитељи. Мати моја, оставши удова с четворо малене деце, не могући сама теготу куће носити, а притом и млада будући, две године по смрти оца мога пошла је за другог мужа; но у овом фтором браку весма је сирота несрећна била. Спомињем се да би[х] је често находио горко плачући; и кад би[х] је питао зашто плаче, „За оцем твојим” — одговорила ми. И тако годину и по плачевно прежививши у фтором браку и родивши последњи плод утробе своје, по мало дана преставила се заједно с породом својим у дому

родитељском, у Семартону. Било ми је тада девет или десет година. По смрти матере моје, два брата моја, старији Илија и млађи Лука, и ја, вратили смо се к нашем стрицу Грујици који нас је као родитељ примио. Он је имао у дому једну старицу сна[х]у с двома синовима. Ова наша стрина, именом Босиљка, била нам је наместо матере како год двома кћерма својима, Синђи и Соломији. Наша сестра, од свију нас најмлађа, именем Јулијанка, остала [је] у Семартону у дому дедову, гди по неколико месеци преставила се. Ова моја никад незаборављена и непрежаљена мала сестрица у петој години возраста показивала [је] особиту красоту и остроумије и да је живила, била би савршено подобра матери нашој. | И данас тужи ми срце спомињући ју. Жалим је колико да је јуче умрла. Толико сам је љубио да, да је живила, не би се нигда од ње удаљити могао. Но, зар је тако изволила судбина да нема срце моје ништа на свету чему би се могло јако прилепити, за не имати никаква припедствија у широки свет удаљити се. Од то доба почео сам све људе који би ми најмање доброходства показали — за сродне и пријатеље, све жене које би ме само љубезна погледа сподобиле — за сестре и сроднице вмењавати. Овде ми се чини да почиње први почетак живота мојега. У деветој или десетој години возраста, без оца, без матере, без сестре рођене, почео сам себе као страна и пришелца у истом месту рожденија мога сматрати, и моје срце почело ми је као прорицати да ћу странствовати. Од кога би[х] год чуо спомињати Варадин, Будим, Пешту, срце би моје летило к тим местам, желио би[х] познати људе који у њима живу и рад би[х] био знати каква су у њима деца и девојке. Ужасавао би[х] се чујући да има већи[х] и шири[х] река него Тамиш и височији[х] планина него унке око Семартона. Но, за не изоставити ниједно опстојатељство које може имати какав год сојуз с воспитанијем, нека ми се опрости да се мало натраг вратим. Почео сам био ходити у школу јоште за живота матере моје и памтим добро да сам имао велику радост идући с | букваром у руци у школу. Само ми је жао било што ми је буквар издерат био, будући [да је] из њега учио мој брат Илија, пак га је у таково состојаније метнуо као да су курјаци из њега учили. Мештер старац Добра, тако се је звао мој први учитељ, задовољан мојим мирним у школи седењем, мојим честим предавањем лекција, мојим тихим и бојажљивим поступком, по мало дана осим сви[х] моји[х] врсника почео ме миловати. И видећи ме одвећ бојажљива, да како би ком детету фиргаз или ферулу почео давати, ја би[х] с њим заједно почео плакати, као да би имао после њега нама[х] на мене ред доћи, добри мештер, за избавити ме од всегдашњег плашења и дати ми дерзновеније, почео се са мном разговарати, казујући ми узрок зашто је он принужден неку од деце наказивати и бити, и да добра деца, покорна и прилежна, не имају се ничега бојати ни страшити. Видећи ме да ми је мило гледати друге деце нове букваре и часловце, обештао ми [је], како свршим мој буквар, поклонити нов часловац, и испунио је обештаније. Не знам је ли то његова милост к мени била или мајсторија моје слатке матере, која је два посла с овим измишљењем исправила: мене сиреч у веће познанство и љубов с[а] старцем мештером довела и мом брату Илији узрок кричати и кавгати се, што он при свом старом измрљатим часловцу остаје, не дала. Много би ми га крат код куће отео, но ка|ко би пошли у школу, дао би ми га опет, молећи ме да не кажем ништа мештеру, испричавајући се да он није био накањен освојити га, но да ми га је на мало време узео био да види шта ћу ја чинити.

После престављенија моје миле и слатке родитељнице остао сам учећи се псалтиру. Мој тетак Никола Парчанин, видећи ме прилежно ходити у школу, хотећи облекчати стрину Босиљку, а при том не имајући ниједно мушко дете, добра одвећ и милостива срца будући, узео ме к себи с намеренијем да ме воспита наместо сина. У

ово време у чаковачкој школи случило се измењеније. Не знам за који узрок Чаковци чинили су доћи наместо старца Добре некога Стефана Микашиновића. С овим мој тетак Никола учинио [је] особито познанство; казао му је да је наумио, кад се добро изучим, оженити ме и запопити, препоручио ме је њему крепко и своју препоруку често би поткрепљавао частећи га и купујући му на дар кад фајн шешир, кад пар свилених великих марама. Овакве препоруке имале су велику силу. Мој господар магистер (он се није дао звати мештером) имао је заисто на мене особити позор; по совршењу псалтира дао ми је учити катихисис, то јест православноје исповеданије, толкујући ми сваку лекцију на просто српски. Мени је врло ласно било наизуст учити и тако за две | године дана знао сам напамет не само катихисис но и различне друге рукописне вешти с толкованијем. А притом, имајући неку природну склоност што ново научити, кад би[x] год био у цркви, сакрио би[x] се у олтар, дочепао би[x] се влашког казанија илити поученија, пак би[x] читао до савршења црковнога правила (познато је да у Чакову сва деца српска знаду влашки). Толкованије мога магистра помогло ми је да разумевам прологе; ниједан није остао непрочитат од мене; много би ме пута попови карали што кварим црковне књиге, но залуду. Две-три године ово чинећи, влашко поученије, евангелије и прологе знао сам напамет. Ко би ме год хтео слушати, казивао би[x] му од јутра до ноћи повести из пролога; гди би год мајстори и момци шили, ту би[x] ја ишао казивати казанија и житија различни[x] светаца; сваком би се миљило слушати оно што не зна. Ове све ствари миле су биле моме добром тетку и по његову мненију врло полезне к намеренију које је он са мношћом имао; нити је могао мој добри благодетељ предвидети да је баш ово било управ против његове намене, како ћу сад дати познати.

Ја, напунивши моју главу детињску с казанијама и с пролози, а не будући нимало кадар сврх чеса либо како ваља мислити ни расуждавати, нау|мио сам био савршено да се посветим. Размишљавајући шта су страдали мученици, ја би[x] тешко жалио што и сад не муче христјане, те бих се ја нама[x] дао за закон испећи; а кад би ми пало на ум шта су пустињаци радили и пословали, крепко би[x] желио да се намерим на ког пустињика да с њим одем у египетске и у арапске пустиње, гди нема стопе човека жива. Како би ко пошао у Сенђурађ, Партош и Бездин, манастире недалеко од Чакова, пошао би[x] и ја с њим, с намером да нађем какву пештеру илити пустињу и да ту останем; но, онде видећи да калуђери једу и пију као и други људи, и не чујући да се око њи[x] гди на[x]оди каква пештера ни пустиња, није ово место за мене, мислио би[x] у себи, пак би[x] се невесео вратио у Чаково. По мојеј тадашњеј памети, Банат би много срећнији био да је пун пустињика него села, вароши и градова. Мој благодетељ почео је дознавати моја чудновита желанија и намеренија; радио би свакојак од тога одсоветовати ме и одвратити; многократ би ме загрлио, љубио и с отачаском добротој би ме облиचाвао што ја њега не милујем као он мене и да ја неправом чиним, његову слатку надежду, коју је он имао, да ће у мени имати утеху, помоћ и покој у старости својеј, сујетном показујући. Мени би жао било то чујући; и заисто ја сам весма њега љубио. Но, ко ће мени извадити из моз|га пустиње и пустињике и све којекакве ствари с којима сам ја био моју будаласту детињску главу напунио? Из овога нек свак позна каква је ствар да дете чује и чита оно што није за њега. Ја би[x] му одговорио да евангелије учи; ко хоће да угоди богу и да се посвети, ваља да се одрече света, рода и родитеља. Он би ми рекао да евангелије што учи, добро учи, но да моја детињска памет и глава није још кадра разумети шта [x]оће евангелије чрез те речи и да је мени потреба чекати савршена возраста и зреле памети за моћи

разумети силу евангелскога ученија. Ја би[x] му онда почео казивати шта је учинио свети Антоније, Јефтимије, Пахомије, Онуфрије и хиљаду других, и свети Сава српски; а он би онда, мицајући главом и уздишући, одговорио: „Е, Мој синко, сад ја видим да би боље било да ти те књиге ниси читао. У садашње време, ко се год калуђери, калуђери се или из незнанства, или да му је лакше живити. Ја сам остарио с[а] свакојаки калуђери, с Јерусалимци, са Синајци, са Светогорци и с овима који се на[x]оде у наши вилајети — најмања им је старост светиња; људи су како год и ми, једу, пију и раде да стеку новаца, као и други који имаду фамилију на врату. То говорећи, ја и[x] не осуђујем; тога се ни они сами н[е] одричу. Но теби кажем да је права светиња да млађи старијега слуша, да се деца своји[x] родитеља не од|ричу, како ни родитељи своје деце, и да човек праведно и поштено у својој кући о свом труду и муци са својом женом и децом живи, ништа туђег не желећи. Ако ли се нађе који од многи[x] да има какво друго склоњеније, добро је и потребно да од своји[x] старији[x] и пријатеља савет иште, и да чека своји[x] двадесет и пет или тридесет година, да је кадар познати оно што мисли изабрати. Црковни или ти мирски, ко мисли с људма и међу народом живити, ваља да се стара како ће и он са своје стране другима на ползу а не на теготу бити.” Видећи да ја не знам шта ћу му одговорити, по неколиком мучању, опет би почео с већим усердијем говорити: „Мој димитрије, веруј ти твом баби (сва деца, моја браћа и братучеди, бабом смо га звали); мени имаде близу педесет година; ја сам искуством познао човеческо јестество. Ја тебе љубим како год да сам те родио; светујући те, твоју срећу желим, а не моју. Ако ли ти мене не послушаш, ја се нећу кајати за добро што сам ти учинио; мени ће бог платити на другом свету, но ја тебе жалим.”

Свак ласно може познати какав је ови савет био, како га и сам сад познајем; но онда ко ће луду дати памет? Моја глава, напуњена будући пустињама непроходимим и пештерама, ништа друго | није могла у себе примати. На неколико дана после овога разговора био сам се крадом спремио да пођем с једним игуманом Дечанцем у Турску, чујући од њега да у турској земљи имаде планина, пештера и пустиња гди жив човек не долази. „Ха, то ти је моје место!” — викнуо сам — „а блажена турска земља гди има таки[x] пустиња које људи са своји греси не скврне; ту ти се човек ласно може посветити! Ваљада је бог ту земљу благословио, те само у њој има пустиња.” Мени се чинило да је тога игумна бог послао да ме изведе из Чакова, као из Египта, и да спасе душу моју. Пошао сам с њим до Сенђурђа. Мој добри тетак то осетивши, узјаше на коња, пак ето ти га око поноћи у манастир; два игумна, домаћи и странски — јоште при чашама. Мал’ се није сијасет учинио с мојим Дечанцем, хотећи мој тетак да га везана пошље у Тамишвар, називљући га турском лажом и скитницом, ком није доста новце по туђем вилајету купити, него хоће јоште и неразумну децу у Турску да преводи. „Људи паметни, и који могу, беже из Турске и прелазе у мирна царства христјанска; а он хоће да децу у Турску води!” Игуман, сирома[x], видећи се изненада у такој фортуни, правдао се како је год могао, заклињући се и преклињући да он тога не би за главу учинио, и даје он мене хтео у Сенђурђу оставити. Мој тетак по многој вики и | укору и много мољен игумном места, с којим се је познавао, утиша се и седне с њима пити. Онда ти мој Дечанац, видећи се избављен белаја, почне казивати каква је беда и невоља у Турској, како људи невољно живу! Како куга мори! Како чемерни калуђери скитају се од села до села милостињу просећи и Турком новце дајући; тако Синајци, тако Јерусалимци, тако Светогорци и тако сви други што и[x] је год. „И ко би се могао досетити турској политици и лукавству! Гди је год која лепа црква била, они

су је присвојили и у жамије обратили; а манастире су све оставили, јер су знали да ћеду им калуђери непрестано за њи[x] новце вући. Једним словом, купећи Турком новце, дошли смо у омразу свету и вилајету; свак се нас уклања као од курјака, јер како нас гди сретне, зна да ће ограјисати.” Нити је изоставио да не каже како у пустињам египетским и арапским, гди су се најпре свеци светили, сад се Ни име Христово не спомиње, него турски пустињаци и дервиши у њима живу. Моме се добром тетку чинило да лети од радости све то слушајући; у по сата таковог разговора, а притом чашу по чаши испражњујући, у велико је пријатељство с Дечанцем дошао. А како је мени било то слушајући, дајем другима мислити! Но, ко би се надао, ко ли ће моћи веровати какво је и колико моје упорство и тврдоглавство било! Каква је бедна ствар кад млад човек обикне самовољству! На моју душу, сам се сад чудим како сам могао тако бити! Парче човека у то доба, стајао сам онде као ћудљив коњ кад стане усред блата и колико га ко више шиба и боде да се из блата извлачи, он, наместо што би напред потегао, натраг узмиче — ево, у какво су ме состојаније довели били моји без расуђенија пролози. Ја сам совршено тада веровао да на мене бог попусти искушеније, да види [x]оћу ли ја у мом светом намеренију постојан бити. У мом милостивом благодетељу ја нисам тада ништа друго могао видети него једног простака који није читао никаква казанија, ни пролога и који из преизлишне мирске и плотске љубави противи се моме спасенију, и сам, не будући свет, не да ни другом да се посвети. Сад, ако ко жив може, нек’ употреби сву силу ума свога за познати какова пакосна упорност и какова црна неблагодарност рађала се у мени из источника мнине светиње. Доброта неисказана, милост отеческа и љубов, све је то онда било пред мојим помраченим умом, као пристрастија овога света која одвлаче човека од бога! Моја тврдоглавица зла је била и опака, сам исповедам, премда није происходила из зле воље и срца, него из неразумија, нерасудија и сујеверја; нити сам ја могао иначе мислити, представљајући себи да ја чистосрдечно желим да се посветим, а други иду те ми стоје на путу и не даду ми.

Дечанца да сам могао, би[x] га с обема рукама стиснуо за гркљан и загушио би[x] га. Сматрао сам га као слабу трску коју најмањи ветар колеба, као човека непостојана, бојажљива и страшивицу који, да се не пошље везан у Тамишвар, би се одрекао вере и закона. Накратко, они су сви били пред мојим очима слаби, грешни и плотски људи, који све своје блаженство на[x]оде у чашам испијању; уздишући жалио сам њихове душе као изгубљене! Ја сам сâм био паметан и књижеван, и мислио сам у себи: „Бре, да се небо и земља сложи да ми напротив стане, ја ћу отићи те отићи!” Нисам нимало сумњавао уподобити себе апостолу, говорећи: „Ко ће ме одлучити од љубави Христове?”

Ево, какову силу имају прве науке с којима се младо срце напоји и напуни! Млад човек, не имајући никаква искуства, сâм не могући право о ствар ма судити, старије и искусније од себе не хотећи слушати, мора бити задуго тврдоглав и упоран, док год не удари гди главом о дувар, падне у несвест. „Ха, ха, не тамо!” — почне сам себи говорити, срећан ако се то не случи касно, док се | јоште може вратити и на прави пут упутити; иначе, идући куд не зна, мора у целом животу злополучан бити. Пак се чудимо зашто су неки младићи пуни ветра, самовољице, високоумија и упорности! Ево ти узрок. Из прве младости чују којекакве преповетке, то врло упамте. Млада је душа подобра меком воску: у какав га калуп метнеш и салијеш, онаки образ од њега направиш. Док је тај восак јоште мек, ласно га можеш претопити, прелити и

преобразити. Чрез дуго време буде тврд као гвожђе; онда се хоће много труда за претопити га и прелити. К оном шта су чули, ако јоште виде и прикладе неваљале, ако не имају кога ко ће с њима управљати и од зла одвраћати, остају у превари и у злу, и сваки дан више утврђавају се у том и укореневају. Млад човек чита једну књигу, коју, за разумети или би ваљало да има више искуства, или да је читао друге књиге пре, да може ту која му је у руци разумети; с вишим вниманијем него се злато мери, на теразијама ума и расужденија измерити; истину од притворности и лажљиво басновити[x] измишљења распознати, имајући всегда на памети да није све што се жути злато, нити све што се сија и блиста — драги камен. Ми би[смо] се ужаснули кад би[смо] добро могли и хотели расудити колико су хиљада година неке велике лаже за истину и лукава лицемерја и преласне притворности за праву светињу држате биле! Ово све безлобна и слаба младост није кадра расудити, и није јој за зло примити; потребује руковођења и настављенија; ако ли тога нема, остаје у тами и у превари. Ко се је научен родио на свет! Гледа млад човек једну ствар издалека, коју би ваљало изблиза видити; сматра је с једне стране, но за познати је, потребало би је са сви[x] страна прегледати и добро видити. Колико пута најискуснији људи другојачије мисле данас неголи јуче? И сами се чуде какве су памети били до лане! О, колико смо нерадиви у истраживању истине! Злато кад узмемо у руке, није нам доста да нам ко каже да је злато, но сами разматрамо има ли у себи знаке правога злата: је ли тешко и савија ли се као чисто злато. А за истину, која је сама злато ума нашега, не старамо се толико. Што је ко испочетка чуо, при оном остаје; не дамо себи труда за истражити и распознати праве знаке чисте истине; а што је горе, не смемо ни мислити, бојећи се да не прогледамо. Стара је басна, но добра, да истина, будући нага и хотећи да и друге свлачи, и да и[x] наге, такве какви су, показује, видећи да је зато људи добровољно не трпе, но да на њу мрзе, она је побегла и сакрила се у један бунар. Зато, ко жели к њој доћи, ваља да свуче са себе сва своја мненија и мудрованија, јер иначе неће бити примљен. |

О овој потребној и полезној материји на више места спомињаћу; засад сам хтео накратко назначити откуд происходи млади[x] људи упорност и тврдоглавица. Ја сам од јестества из детињства био страшив и по вишој части другима покоран; како сам, дакле, могао к вољи мога тетка толико упорности показати? Ови добри благодетељ много би ми пута с родитељском милошћу говорио: „Баба ће теби прекрасну девојку испросити, пак кад те видим у мојој кући ожењена, онда нећу жалити више што ми бог није ниједно мушко дете у животу оставио. Онда ћу срећан бити!” Но, моја глава, пуна светиње, другојаче би мислила. Кога оженити? Мене? Сачувај, боже! Боље сто пута да ме каква свирепа лавица или медведица с ноктима својима на парчета растргне, него да ме најлепша српска кћи у своје незлобиве, чисте девојачке наруч[ј]и загрли! Ја похудити себе и другим грешним људ’ ма уподобити? Нипошто и никако! Ја ћу девство моје хранити, анђелом ћу подобан бити! Ево, браћо, људи, какав сам вам ја онда светац био! Но, природно морао сам у такову кривопутицу и заблужденије упасти, читајући књиге које нису за мене биле, и хотећи да пре времена сврх девства и женидбе мудрујем, не знајући ни што је једно, ни друго. |

Може ко помислити да се ја сад кајем што сам се закалуђерио и зато овако пишем. Но, ја молим свакога ко буде читати ове моје случаје, нека не [х]ити пре судити и нека не чини никаква закљученија догод не очита и оно што ће следовати. Казао сам да ја нећу себе имати за поглавити узрок и конач ове књижице, но ползу

ближњег мојега. Нећу себе нимало штедити ни извинљавати; правду нећу сакрити, колико знам. Сам ћу себи по мојеј савести, као пред всевидећим божјим оком, судија бити; нећу себи нимало праштати. А мој љубезни читатељ само нек' чека док сву ову историју од краја до краја прочита, јер ће само онда моћи о свему управ судити. И тада, ако што позна да је добро учињено, нека следује; ако ли погрешено, нек се уклања.

Ја, како сам мало повише казао, био сам сасвим наумио и навалио да се посветим, и то без сваке шале и сумње. Добро, добро, видићемо и ту светињу! Засад обаче овде не могу изоставити да не учиним ово назначеније које ће служити мојим читатељем за забаву и за одморицу.

По свој прилици, да је мој тетак, наместо себе, метнуо био мојега вреднога магистера Стефана да ме он посаветује, чини ми се да би много више посла оправио. Из ове мале историје, која следује, то ће се познати. |

ПОЧЕТАК ГРЕЧЕСКЕ КЊИГЕ

Н

а[x]ођаше се у то доба у Чакову неки старац Дима, Грк. Никад довека

јутрења, вечерња и све што се год у цркви послује не би могло без њега бити; много би пута чредни поп без никаква празника само њему за [x]атар морао у цркву доћи. Студен, врућина, блато, киша, ништа то није могло њега зауставити да се он не нађе у време правила; и више пута, пре правила и пре него би се црква отворила, пред црковни врати стало би га вика, и љуто би грчки псовао и ружио попове што закашњавају. Ове сам речи грчке најпре научио, често од њега чујући: „Катарамени пападес пу катонде метисмени.” Чини ми се да би се сви пароси чаковачки у оно доба више његовој смрти обрадовали били, него да им је који најбогатији обркнез умро; тако им је био додијао и хака дошао. „Благослови, душе”, „Свете тихи”, „Сподоби, господи”, и „Ниње отпуштајеш, то би све он читао грчки; ако ли би се случило да му то који пут протопоп или који други поп отме, отишао би срдит из цркве, као да није у њојзи никакве молитве било. Он, заисто, кад не би се надао да ће, ако ништа, барем „Нин аполииис тон дулон су деспота“ на вечерњи прочитати, не би никада на њу дошао. Овога, дакле, старца Диму, сваки дан | слушајући, мало помало превикле су ми уши к грчком читању. Моје од детињства природно љубопитство к свему оному што не знам почело ме је као подбоцавати да ми је научити грчки.

Ето ти срећом, или ти мојом несрећом, (како ће се нама[x] видети), чујем једанпут да је Грком дошао један даскал да им учи децу. Ја ти нама[x] сутрадан метнем мој катихисис на греду, пак ти се помешам међу грчку децу, пак ти одем к грчком даскалу учити грчки. Мога тетка Николе није тада било дома, а моја тета Марица ништа се није мешала у моју науку; њојзи је само мило било да ја идем у школу, било у коју било. А мени се учинило да сам тај дан у божјем рају био! Као да је душа моја пре много хиљада година у ком П[и]тагорову ученику била и као да је знала једанпут златни и слатки Сократов и Омиров језик, пак као да га је била, по напитку воде заборављења, заборавила, пак истом уједанпут опет као да се је с медоточном сладошћом његовом састала и с горећим срцем и душом почела га учити. Тако је мени било гледајући грчка слова и изговарајући „алфа, вита, гама, делта, епсилон“ и прочитаја. Како је једној младој и милостивој матери, која има првородно чадо своје при сиси, кад отиде гди у комшилук на част, ус|павано у колевци мило чадо оставивши, и кад се врати, носећи пуне прси нектара чловеческог живота, и нађе мили плод утробе своје гди плаче и тужи за сисом, узима чадо своје к матерњим недрам, мило грли, слатко љуби и сису му даје — тако је мени било кад сам први пут к словам добродетелнога Сократа дошао. О, дан радости неисказане и блаженства неизреченог! И, заисто, таква и толика моја радост будући, морала је кратка бити. Мислио би[x] у себи, кад јошт' грчки научим, ко ће бити ученији од мене! Лежући у постељу, све ми је

у усти било „алфа, вита, гама, делта, епсилон“. Спавајући сањало ми се не само као да грчки савршено читам и тање и лепше него старац Дима изговарам, него јоште као да сам и у грчке [х]аљине и широке димлије обучен; пробудивши се, толмачио сам мој сан на добро. Истом, спремајући се да пођем к мом даскалу, ал’ ето ти два велика ђака из моје старе школе уђоше у кућу говорећи да мој прежњи магистер зактева са мном разговорити се, и да нама[х] пођем не каснећи нити одлажући, јер, иначе, њима је наложено да, ако нужда буде, силу употребе. Мој обичај није био силом ни с пратњом велики[х] ђака у школу ићи; ово је обичај био мог млађег брата Луке да га сваког понедељника двојица ил’ дотерају у школу или довуку. Није ми најбоље било | и почело ми је срце на зло слутити; но, с друге стране, не обличујући ме моја савест да сам што зло учинио, нити знајући шта ћу од свег тог посла мислити, узмем мој катихисис, отарем га од праха, пођем и дођем у моју стару школу. Мој магистер, као насмејавајући се, пита ме гди сам јуче био, придодавши да је он нешто начуо, но да би рад, за веће увереније, од мене о свему извести се. Ја видим да му смеј не иде од срца и да у њему имаде нешто усиљена и лукава; но са свим тим, познавајући моју невиност и не видећи ништа часа би се плашити могао, дам себи дрзновеније и, и сам насмијавајући се, кажем сву истину. А он мени: „Да знаш, Димитрије, да људи млади који старије над собом имаду, из своје главе ништа не ваља да почињу ни да предузимљу; ако ли кад по несрећи у такво искушеније упадну, ваља им дати познати да им неће посао на добро изићи. Дакле, да савршено упамтиш колико истину мојих речи, толико и кад си почео грчки учити, то ће бити сад моја старост.“ Ово изрекавши, истом викне: „Положи!“ Ова би му горка и чемерна формула била кад би заповедио кога повалити. Мене — положи? О, положили га у носила! Мене бојажљива и страшљива који, кад би[х] за ког другог ово грозно изреченије чуо, ужаснуо би[х] се као да гром близу мене падне, уздрктао би[х] као да ме грозница | тресе. Шчепаше ти ме четворица, повалише ти ме и протегоше на клупу. Држећи ме тако протегнута као воловску кожу, једни за руке и за главу, а други за ноге, стаде лупња двоструке камџије по голој кожи. Једним словом, да задуго не заглушам, одвали ми једну дузину удараца тако горећи[х] да усијато гвожђе не би могло горе жећи. Ова церемонија такву је силу на мени имала, да сам проклео старца Диму, грчког даскала, и сан с димлијама; нит’ знам шта се је од даскала после тога случило, јер нит’ сам га већ видио ни за њега чуо. На неколико година после овога прикљученија једва се је у мом срцу, по други пут, жеља Омирова језика пробудила, те ти истом уједанпут пређем из Срема у Далмацију, из Далмације у Корф, из Корфа у Мореју, из Мореје у Свету Гору, а из Свете Горе у Смирну.

Страшно и силно лекарство од самовољнице; не советујем родитеље и старије да га употребљавају, разве у крајњеј нужди; које, да је хтео и мој тетак употребити, може бити да ја не би[х] остао непоколебим у мом намеренију да се хоћу те [х]оћу попустињичити. |

КАКО САМ ПОСТАО КАПАМАЦИЈА И ТРГОВАЦ

Видећи, дакле, мој благодетељ, да није могуће мени странствовање из

главе извадити и да ја гледам сваки дан какво благовременство да кудгод утечем, намисли јошт један посао са мном. Ствар је била заисто разумно измишљена. Но, као да је нада мном некаква судбина била која је свим његовим измишљенијам сметала, а мени у оном свем што накањујем помагала. Тако, оно исто с чим је он био наумио да ме од мога пута одврати, мене је на исти пут метнуло и упутило. Да ми дâ познати шта је туђинство и туђ хлеб, одведе ме у Тамишвар и даде ме једном мај-стору капамацији и трговцу. Ови је имао всегда по пет-шест момака с којима би ходио по велики пазари у Банату; а кад не би било пазара, давао би им шити. При овом сам био годину и по, ходећи по пазари и учећи се шити; но ништа то мени нити ми се милило нит' ми је ишло од руке. Видећи, мој мајстор, да добровољно пишем, изабрао ме био као за писара; давао би ми којекакве старе, од много година, тефтере да преписујем, које сам ја радо пословао само да не шијем и еспап да не намештам, што ми није нимало по ђуди било. Једва би[х] чекао да недеља или који празник дође, не да идем с | други момци по Маха[л]и или Фабрики шетати се, но да се начитам псалтира и катихисиса. Мој би баба Никола често долазио видети ме; поразговорио би се са мном и питао би ме како ми је; и не упажавући у мени жељу да се к њему вратим, посаветовао би ме да сам веран и послушан, дао би ми који грошић, пак би отишао.

Ја, находећи се у овом новом состојанију живљења, ходећи по различни пазари, гледајући свакојаке људе и њи[х]ова упражњенија, чујући многе у Тамишвару да говоре немачки, и солдате Талијанце — талијански, почела се рађати у мени жеља к[а]ко би[х] могао ова два језика научити. Не читајући више пролога ни поученија, не имајући времена о овима ствар' ма мислити, нити коме, што сам пре читао, казивати, јербо други момци, моји камараде, продавајући којешта женама и девојкама Немицама и Вла[х]ињама, повоздан би се с њима шалили и смејали, нити би кад имали воље што светињско слушати; на ови начин почео сам се био као заборављати. И прва топлота к пустињичеству и к пештерама почела у мени сасвим [х]ладнити. При свем том, видећи и калуђере, колико странске толико и наше земаљце, да се сви за ствари овога света старају, купе милостињу, броје новце, пазаре и купују, на добри коњи или се возе или јашу, | почео сам размишљавати сврх речи бабе Николе да се сад нико не калуђери да се посвети. Јошт к тому један особити случај дао ми је много мислити сврх калуђерскога чина.

Мој мајстор имао је свој дућан у кућам' господара Јове Муцула. Ови, частећи једанпут нашега тадашњега епископа Георгија Поповича, ја, имајући познанство с слугама дома, помешао сам се с њима. Као под именом да ћу што послужити, пошао

сам гледати владику на части. Између прочи[x] разни[x] разговора, при концу обеда по случају уведе се ови знаменити разговор кога сам врло слушао и упамтио; и, заиста, достојан је да га овде опишем.

Епископ: „Мене многи осуђују што ја публично месо једем; но, ја волим да ме људи за своју простоту осуждавају, него да ме моја совест обличава и осуждава кад би[x] потајно и крадом јео. Христос и апостоли јели су месо; зашто, дакле, епископи да не једу? Или се, зар, хоће да смо ми бољи од апостола? У време апостола, и триста и више година после њи[x], епископи су били мирски поглавити свештеници и имали су своје жене. Видимо да, по првом Никејском собору, отац светог Григорија Богослова Назијанзина, у чесном браку живећи, епископ је био и синове и кћери изродио; тако брат Великога Василија, тако свети Спиридон и многи други. Апостол Павел јавно учи да епископ, презвитер и дијакон мора бити ожењен и томе придодаје узрок, говорећи: „Ко није кадар својим домом и фамилијом управљати, како ће он бити вредан црквом и народом управљаш?“ Види се да су епископи први поглавити мирски свештеници. Епископ ништа друго не значи него надзиратељ; а архијереј ће рећи — начални јереј. А после, кад су се калуђери почели множити и архијерејска достојинства примати, мало-помало увео се обичај да епископ мора бити монах, против јавне науке апостолске, по којој науци и по правој правци и суду здравога разума епископ не може нипошто бити монах. Он није одређен да у пустињи живи, него у миру у градови и у сели међу људ'ма и женама; и човек, будући од тела и крви, како га је бог створио, ако није ожењен, у великом бедствованију наводи се. Монах ће рећи „сам“, или „јединац“ и „саможивац“, ком је место — пустиња, планина, уједињеније и самоћа; који се одрекао света и пребивања с људ'ма; који постом, неспавањем и непрестаним трудом ваља тако да осуши тело своје да му се (како вели свети Јефрем) трбу[x] за леђа прилепи; и тако сув и окорео још не ваља да се у себе поузда нити да изиђе пред женске очи, које су пуне магнета и кадре су најсвјетлијем телу жи|вот и движеније дати.“ На ове речи доброг и простосрдечног епископа, сви који су били при трапези почели су се крепко смијати. Госпођа Калиновичка, сестра домаћинова, уздржавајући се од смеја, почне беседити: „Преосвештени господине, како нас ви описујете, ми смо жене на пакост свету и, имајући такве зле и пакосне очи, не би ли боље било д[а] се слепо рађамо?“ „Не дао бог, мој синко!“ — одговорио је добри епископ. „Боље би било да полак сунца потамни него да лепша половина човеческога рода без света остане. Зна бог што чини. Ал' како ја видим, ви моје говорење на шалу окрећете. Но, верујте ми, чада моја, даја без сваке шале беседим. А шта се каса женски[x] очију, оне не ваља да се с њима одвећ поносе. Што су год женске очи човеку, то су и човекове жени. Ова симпатија или сострастије уливена је од бога у јестество човеческо за умноженије и сохрањеније рода. Многа старост, труд и мука потребна је за от[x]ранити и до савршена возраста довести чада своја. А осим тога, коликим бедствованијам и болестима подложна је свака мати, носећи у себи и [x]ранећи плод утробе своје, коликом болу у рађању! Често, дајући другом живот, свој полаже. За ова сва страданија хтео је милостиви творац учинити и неко награжденије човеку и жени, давши њима велико и неисказано наслажденије, у очима, | у прсима, у грљењу, у љубљенију и у сваком наслажденију, које у чистом и светом брачном сојузу уживају; коју радост и сладост чувствујући, не само добровољно но и радосно, подносе труде који следе. Млади људи, колико мушка, толико и женска страна, мало што друго сматрају и виде у брачном соједињенију и сојузу него смеј, игру и наслажденије; то и наводе. Но, ово није начално намереније и последњи конац јестества; из њи[x] ова

смеја, игре и сласти происходе нови житељи света и наследници живота. Ово је по вољи божјеј намереније јестества, не само при људ' ма, него и при свему шта живи по воздуху, на земљи и у води. Млад човек и неразуман гледа прси женске као да нису ни за што друго ту него да накићене и украшене цвећем увесељавају и наслањавају очи његове; а разуман и паметан, којег ум даље пролази и не зауставља се при сваком предмету који му у очи пада, о, колико другојачије гледа те прси! Које превисоко и пресвето намереније блаженога јестества! Које смотреније, колику милост и неизречену благодат вечнога творца он наводи у онима милима прсима! Сматра и види у њима два богодана источника живота, колико свога, толико свега човеческога рода. Лепа је и благородна добродетель. благодарност! А ком смо више благодарности после бога дужни не|го женским прсима? Неблагодаран и недостојан човеком називати се који се тога благодетелија не спомиње? Моје кћери, кад би ви управ размислиле и расудиле на коју сте високу одреду од бога саздане, не би вам имала кад ни на ум пасти обрва, очију и прочег тела лепота. Ви би[сте] се стидиле некакво достојанство у свиленим и шареним [х]аљинама искати. И нарече бог првој жени име живот, јер је она мати свију који на земљи живу. Ево ваша слава и високо достојанство, која чини да сви народи красноравни и просвештени вам свако високопочитаније показују и да вам се клањају.“

„Но, шта ја то видим? Неке од госпођа као да сузе отиру! Тако ми Христа владике, то није право да ви мене частите, а да ја вас чиним плакати! Дајте, децо, пити!“ Пак се онда окрене к госпођи дома, говорећи: „Како ја видим, ја сам вас с мојом беседом у невесеље довео; не замерите ми, није то моје намереније било. Али, што ћеш, тако су стари људи, а навластито при вину; кад шта почну, не уреду свршити. Нуто мога посла! За част и гоштење чиним људе невеселе!“ Онда госпожа дома устане, целује владичу десницу, говорећи: „Милостиви наш и свети госту, не частимо ми ваше преосвештенство толико колико нас ви частите с отачес|ком беседом! И, да нам није жао да се одвећ не трудите, ми се сви не би[смо] наситили никад нашег разговора.“ Владика, испивши чашу, почне све друге канити: „Чада моја, будимо весели! Србљи, гди су год, мило им је вино; ваистину божју, имаду право. Зна свети цар шта говори — и вино весели срце човека. Ништа ти није горе од невесела и намргођена човека. А ти отуда, стари Маленица, јадан, што си умукао? Не болу ли те већ уста од толиког ћутања? Ти сам кажеш да би волио цели дан не јести, него један сат не говорити. А кад се беседе већма рађају него при вину?“

маленица: „Дао сам се у мисли, господине, у мисли! Нити ми је сад до пића, ни до разговора.“

Епископ: „У какве мисли? У време части и весеља то није твој обичај, а и не пристоји.“

Мал[еница]: „Та, знам и сам, господине, да не стоји лепо; али, ко се не би дао у мисли слушајући такве разговоре? Моја срећа те и[х] нисам чуо док сам млад био, јер се никад не би[х] смио додирнути прсију моје младе, него би[х] им се морао клањати као икони; сад, не марим, могу им се клањати, јер сам остарио.“

Нико није се могао од смеја уздржати на ови Маленичин одговор. И сам епископ, по дугом смијању, окрене се к домаћину: „Је ли, господару Јово, овде је боље

да стари Маленица беседи, који узро|кује смеј и весеље, а ја мој разговор ваља на друго време да одложим?”

Мал[еница]: „Немој, преосвештени и мили господине, тако ти твоје душе! Него, ако ти само није трудно, говори и наслађуј нас с твојом беседом. Камо срећа да сам из детињства и младости такe разговоре слушао, чини ми се да би[x] боље познавао шта је воља божја и зашто смо на ови свет створени. Кад промислим како сам провео младост, како сам мислио и живовао, сам се на себе гадим, јер се ни за што друго нисам старао него како ћу добре волове познавати, како ћу и[x] јефтино купити а скупо продати; нити ми је кад они свет и други живот на ум падао. Него, говори нам, свети владико, тако нам жив био, да барем у старости што добро почнем мислити. И то ми није мало утешенија, да ће младеж која те слуша боља и паметнија бити, и да ће као разумни и прави људи мислити.”

Епископ: „Добро! Кад си и ти наше госпође домаћице мисли, уздам се да и прочим гостима неће неугодно бити да с беседама један другог ползујемо; а то је наша архијерејска највећа дужност, на сваком месту и у свако време ползу браће наше и млађи[x] наши[x] искати. И пре него се вратим на моје прво говорење, ваља ми на твоја два пункта одговорити, један, што си шалећи се рекао за прси друга твога, а други, у ком жалиш што си зло твоју | младост провео. Што се првога каса, врло је мало потреба говорити, јер сам ја мало повише казао да је љубљење м. грљење верни[x] и љубезни[x] супруга од самога бога не само допуштено, но благословљено, посвећено и заповеђено, кано ти једно и само средство чрез које благи творац нова створења из небитија у битије производи. Јер, како би се, иначе, бог славио кад не би било живи[x], а најпаче словесни[x] на свету створења, који[x] да нејма, вечни бог — чији би бог био? Не би могао бити ни благ, ни милостив, ни праведан, не излијавајући ни на кога милост и благодат своју и не показујући ником правду своју. Дакле, из овога следује да су богу потребна словесна створења која ће га познавати и славити, између који[x] је једно и човек. А човек (будући даје тако воља божја) не може иначе на свет произићи и постати разве од оца и матере рођен. Из овога се јасно како сунце види колико мора бити богу угодно и мило брачно и законом човека и жене соједињеније и миловање, чрез које бог бива човеков творац. Све, дакле, што бива у брачном соједињенију, од бога је устављено, посвећено и заповеђено. Светост брака, браћо и чада моја, светост чина родитељнега и матернега превосходи све друге светиње! Нађите ми једног свеца или праведника који се је нерођен посветио и правду творио. Опака и без свакога разума гордост: своје | рођење похуђавати! Дакле, ти се, старче, неправдо тужиш на моје говорење, које, велиш, да си у младости чуо, не би смео у прси младе твоје дирати. А мени се види да сам ја и оно друго чисто српски казао, да сва у супружеству насладенија јесу праведна награжденија за труде и муке које су с[а] супружеством соједињене. Само сам ја то хтео рећи, да онде гди прост човек ништа не види, него смеј и игру, онде разуман види и познаје превисока намеренија јестества и неисказану бога творца милост. Ово је све апостол добро познао; зато и вели да је брак — тајна велика.

А што напомињеш за твоје волове, куповање и продавање, истина, да и у томе добродетељан човек ваља да пази и не прелази меру и да по совести својеј поступа. Но, што ћемо ми томе? Ово је закон трговачкога заната. Ко купује, рад би јефтино купи-ти; а ко продаје, ради скупо продати. Стећи благо и новце, поштено тргујући и трудећи се,

то зависи, с једне стране, од човекове вредности, а, с друге — од опстојатељства у којима се на[х]оди. Гди се велике трговине чине, ту вредан човек може и стећи; и ово је вредност. А добродетељ је — стечено на добро употребити, слабога од силнога чувајући, невољну помажући, од сиромаштва поштене фамилије избављајући, науку у род | свој уводећи. Једним словом, блажен они богат који с праведним Јовом може рећи — `био сам слепом око, а [х]ромоме нога; сироти и удовици био сам отац`. Блажен ко многе сироте девојке као родитељ уда и удоми, светим брачним сојузом многе парове соједињавајући, и њи[х] као чада своја богаподобним гласом благосливљајући и говорећи: `Растите се, децо моја, и плодите се и напуњајте отечество с добродетељни и богољубни житељи; подајте свету словесна и разумна створења која ће бога познавати, љубити и славити.` Блажен и благополучан они богат који сироте младиће рода свога, кад види да имаду дар и склоњеније к науци, на науку даје, говорећи им: `Идите, децо моја, учите се; бог вам чрез мене к томе помоћ даје. Зато имајте бога всегда пред очима, уклоњајте се зла друштва и чувајте се зли[х] обичаја; радите, да наука ваша на славу божју и на ползу отечества буде. Сврх свега, учите се добродетељним и поштеним наровом, настојте и трудите се да наука ваша буде као чисти зрак сунца, која ће мрак незнања, неразумија, сујеверја и злобе између браће ваше изагнати, а свет разума, човекољубија, истинога богочестија и богољубија међу њи[х] увести и укоренити.` Ево, мој Маленица, и прочи који ме слушате, добродетељно и богоугодно богатства употре|бљеније; ево којег ја богата — срећна вмењавам и наричем.”

Маленици, који за стећи силу дуката вредан је био и кадар, но за употребити и[х] на ови начин није нимало срећан био, јер кад би и[х] једанпут у кесе запечатио и у гвоздени сандук сложио, не би више смео у њи[х] како год у жеравицу дирнути, није нај по ћуди био ови последњи владин разговор, кога за прекратити и на коју другу страну окренути, како види да владика мало за отпочинути престане и заиште пити, намах по[х]ити и ово питање учини: „Будући дакле, господине, да је брак света и велика тајна, и не будући епископом, како и другим свештеником не само забрањен него јоште чрез апостола Павла очевидно заповеђен, како се тај непоредок и несрећа учини те епископом жене отеше? И шта ваља да мислимо од калуђерскога чина?”

Епископ: „Две ствари у исто време питаш, од који[х] само за једну не би нам доста било да до ноћи беседимо. А да ти право речем, говорећи чисто[с]рдечно и без свакога пристрастија и лицемерја сврх ових ствари, може ко помислити да новине некакве мудрујем. Но, ја никако не видим како би[х] ја могао новине мудровати потврђавајући оно исто што сам сосуд изабрани, апостол Павел, учи и проповеда. Обичај, мој Маленица, обичај који| превелику силу над људма имаде, свему је узрок. „Између први[х] калуђера, многи, учени будући и доброга житија, избирати су били на архијерејства, како Василије Велики, којег је брат био епископ ожењен; како Григорије Богослов Назијанзин, којег отац, епископ будући и ожењен, изродио је многе синове и кћери. Ови, велим, Василије Велики и Григорије, монаси будући, за њи[х]ову велику науку и добродетељ, и други многи неожењени избирати су били на архијерејства и тако мало помало сва ова достојинства преузели су калуђери. И, ево, како ти се увео савршени и општи обичај док су се људи и народ обикли мислити да у неженидби стоји велика светиња. И тако лишили су сасвим свештенике ожењене епископскога достојинства. И за учинити да ови обичај остане вечан, рекли су да је тако дух свети чрез свете оце установио. Но, није ли нам слободно расудити, је ли

могуће да дух свети другојаче чрез апостола Павла учи и узакоњава, а другојаче чрез свете оце? На ови начин дух би свети самом себи противречио, данас на један начин учећи, а сутра — на други, и не би му се могло ни у једној ни у другој ствари веровати; но то није могуће ни помислити. Што год дух свети једанпут узакони и установи, то мора во век века непоколебимо и свето остати. Људи честократ сами себи противорече и противузаконовљавају, јер су људи | подложни погрешкама; а дух божји, вечна истина, безгрешни и совршени, никад ни у чему нити може нити хоће себи противречити ни противузаконовљавати, нити у чем погрешити. Зато, дакле, ако су свети оци у чем год против науке апостола Павла поступили, нека ми опросте, они су могли као људи у том погрешити, против јавне духа светог науке, чрез апостола Павла предате, мудрујући и установљавајући. Бог ми је сведитељ, који ће ме по мојеј совести судити, да не говорим ни из злобе ни из пристрастија, но из правога здравога разума и из љубави к божјој истини. Али је било много свети[x] отаца? Ништа то не чини. да и[x] је хиљаду пута толико било, да се сав свет сложи, да анђеос с неба дође и да учи што против апостолске науке, не ваља примити ни веровати. Ово не велим ја, него сами дух свети из уста апостола Павла. „Немојте сваком духу веровати, но искушавајте је ли од бога” — учи нас исти они који је из прсију спаситељеви[x] мудрост почерпао, Јо[в]ан Богослов. Како ћемо и[x], дакле, искушавати? Ево како. Ваља одбацити сваки детињски страх и по правому и здравому разуму расудити - оно што се учи, је ли могуће? Ако није могуће, није од бога; бог је праведан, никад не заповеда оно што се не може. Је ли согласно првој науци светог духа? И ако није, није од бога; бог | своју вољу никад не измењава. Оно што се учи, је ли полезно? И ако није, није од бога, бог је милостив и човекољубац, ништа не заповеда што није људма на велико добро и ползу. Но, веле нам, ваља веровати слепо. Чудновито зактевање! Бог ми је дао очи телесне да с њима гледам и видим, и душевне, разум, да. с њим судим и расуждавам. Христос је дошао и по себи апостоле по свету разаслао, да свет од слепоте избеаве, а не у слепоту да доведу. Зашто, дакле, да слепо верујем? „Ја сам свет света“, говори Спаситељ, „ко за мношћем ходи, неће се наћи у тами”. Свака правда и истина свет љуби и свет иште. Из овога свега, ко [x]оће може добро познати да чесни и свети брак архијерејем не може никад довека забрањен бити и да мирски свештеници, у чесном браку живећи, чада рађајући и дом свој управљајући, могу архијереји и архиепископи бити. Ово говорећи, не противим се да и неженати могу на ова достојинства доћи, ако су добродетелни и достојни”.

Јања кулунџија: „Господине, ако то чују наши гречески архијереји да мударствујеш, [x]оће те проклети.”

Епископ: „Неће, Јањо мој, они који су паметни и који правду љубе; ако ли за ово мудровање прокуну мене, морају проклети и апостола Павла. А веруј ти мени да сам ја познавао многе греческе архијереје који правду љубе и који дру|гојачије почињу мислити. Правда да се на[x]оди и таки[x] који, колико више друге проклињу, толико им се чини да су бољи христјани и ревнитељи и играју се с анатемама као деца с лешници. Но, док мене моја савест не обличава, ја се никога не бојим. Боље би много било да нису никад били тако богати с анатемама. Христос нам заповеда да ми никога не проклињемо, но и непријатеље наше и оне који нас проклињу да благосливљамо. Бог праведни и милостиви створио је човека слободна; дао му ум и разум да га у свако време воде и просвештавају. Стари су мислили за себе, а ми ваља да мислимо за нас; нисмо ни ми од пања отесани. Људи смо словесни, умом и разумом од бога о[б]дарени,

а притом имамо у руку енанђелије Христово и апостолске науке. Што је, дакле, потреба да нас други за нос вуку? Нити је право, ни поштено. Но, о том, засад, доста. Упамтите ви моју реч. Мало ће времена проћи да ће српски архијереји јести месо, како год и гречески једу, и Нико се томе неће чудити ни соблажњивати. Шта је год обичај увео, то ће обичај и истребити.“

Негдер дођемо сад к[а] калуђером; само, пре него почнемо о овој материји беседити) ово назначите. Чловеку, кад се што у ноћи привици, шта је потреба да чини? Да се нимало не плаши, но да слободно приступи к оном шта му се привици, пак ће нама[х] познати да оно што му се привицило или је сен или пањ, или какова либо вешт од које нимало нејма узрока страшити се. На исти начин, о чем год мислимо расуждавати, не ваља се нимало страшити, него сваку сујеверицу одбацити, слободно приступити с богоданим разумом изблизу и са сви[х] страна гледати и познати. Србљи, или изговарају «калуђер», или, као неки други «калађур»; не знаду шта раде, нити изговарају како ваља. Ово је грчка реч и ко [х]оће управ да је изговори, ваља да рекне „калогерос“, а то ће рећи - добар старац; а монах, илити управ монахос, значи - сам илити самац. По самом имену види се шта је; човек који се одрекао свега света и шта је год у свету, који ни за што друго нити мисли нити се стара кромје да спасе душу своју. Сам, самац и саможивац у целом животу своме ваља да остане и нипошто да се не да видети у миру, у граду нити у селу. Не старајући се ни за ког жива, не ваља ником живу да је на теготу. Трудом своји[х] руку ваља да се [х]рани; а [х]ране му само толико ваља колико да је једва жив, јербо је њему потреба за осушити све човеческе страсти, осушити сасвим тело своје. Кромје једне саме хаљине за покрити телесну наготу, ништа друго не ваља да има. Одрекао се не само света и шта је год у свету, | него и самога себе; без куће и без кућишта, без ватре и без огњишта, као птица усамљена и уједињена у гори живот ваља да проведе. А од жене ваља да се чува као од живе ватре, и да бежи од ње док је год жив, без сваког обзира; име ни [х]аљина женска да му никад на памет не дође. Ево, каква жестока правила они сами на себе налажу; и овако су први монаси по египетским и по ливијским живили пустињама. С временом, кад су постала царства християнска, видећи поглавари, колико мирски толико и црковни, да множество ови[х] самаца, живећи сваки о својој глави, не чине никакво добро, но смуштенија, буне и кавге, стерали су и[х] у манастире и убедили да и они између себе у општеству живу и да морају бити подложни једном игум[а]ну или архимандриту. Различни цари и поглавари, мислећи да у томе некакову задужбину чине, саздали су им с великим трошком велике манастире, дали су им испочетка њиве и винограде, а потом села и људе да им работају. У овом зидању и обогаћавању манастира цари и краљи један за другим су се надметавали ко ће лепше сазидати и више дати, тако да ови самци и сиромаси нашли су се с време-ном у толиком изобилију и богатству да цари и краљи у потребама помоћ су од њих искали. Ево, дакле, моја децо, што чини мало помало обичај.|

Ови, дакле, самци, у прво време толико сиромаси, кад су постали силни и богати, не имајући никаква посла, почели су свакојако живити. с временом находили су се мудри цари, колико у Цариграду ,толико и у другим царствима, који, видећи да су ови добри старци сасвим изишли из своји[х] предела и почели против свога званија и дужности живити, хотели су их на бољи пут метнути; но, на[х]одили су се ш њима у невољи. Ко је читао росијску историју, могао је познати колику је старост имао премудри и велики цар Петар за умалити у свом царству множество манастира и

самаца; узео им је сва села и именија, и оне које је био принуђен за време оставити, метнуо је у бољи поредак, у потчињеније и под регулу. И за не продужавати одвећ беседу шта су у прво време били монаси, шта су временом постали, шта ли би ваљало да су, могли сте ласно познати; а шта су данас у наше време, није потреба говорити. Сви видимо. Ето, видите оца Н. из манастира Н. из Фрушке Горе, који је од први[x] и најимућ[н]и[јих] манастира у Срему. Његов игуман послао га је к мени и пише ми, молећи ме, да му допустим просити милостињу по Банату, заклињући се да другда нејма за што купити соли; јавља ми да зида једну качару и моли ме саборно да ја будем качари ктитор, јер им стоје бурад и каце напољу. |

Тако ми Христа спаситеља, срамота целог српског рода! Људи здрави, читави, ни слепи, ни [x]роми, ни сакати, имајући прекрасне грундове с којима би многе фамилије изобилно могле живити, данак цару плаћајући, дечицу своју [x]ранећи иубогим пома-жући. Калуђери сами без прошње не могу живити; како је калуђер, мора бити просјак. Обарају, зидају, праве, поправљају; за све то ваља да просе. Та и други људи зидају и праве, али не просе. А од кога ће просити? Од родитеља, обременени[x] с фамилијама; од удовице која се стара како ће кћери своје удомити! А ко проси? Монах, самац, који се свега у свету одрекао и нејма ни за што друго старати се кромје за сами свој трбу[x]. Ко проси? Човек Србин! Себе тако похудити и бедним просјаком учинити! Покор и срамота српском имену! Барем нек се одрече овог поштеног имена, нек се како другојачије зове и нека не срамоти род свој.

Сад сами по души пред праведним судијом богом, који ће нас све судити, расудите, не би ли боље било да таки[x] калуђера нејма на свету? Не би ли боље било на манастирске грундове фамилије населити, а манастире у школе, у [x]оспитале и у воспиталишта сироте народне деце преобратити? о, свемогући боже, дајући, царе свету, по[дај] им и дух Петра Великога! „Познајте дрво од плода његова, — говори свето јеванђелије — „неплодно дрво сече се и на ватру меће.” Но, народ из своје простоте мисли, ако нестане међу њима калуђера, нестаће вере и закона. Што веле? Моле се богу за нас. Е, моја браћо, тешко оном ко хоће да се за њега други богу моли! Да за тебе други једе и спава, ниси рад; а оно што ти је најполезније и најпоребније, [x]оћеш да други за те ради. Мој христјанине, да ти знаш како је твоја у две-у три речи молитва богу слатка и благопријатна, кад ти поштено и праведно живиш и с[а] знојем лица твога [x]раниш, чада твоја! Колико ли је богоугодна кратка молитва вернога солдата који иде за отечество своје и за цара свога крв своју пролити! О, света и богољубезна молитва добродетељне матере која једно чадо своје доји, а другом јести даје и у школу га оправља! Но, ваља трпити док народ тако [x]оће.”

Архимандрит бездински: „По Вашем говорењу, господине, ваљало би колико данас истребити све калуђере?”

Епископ: „По мојем говорењу? Е мој брате, сами сте се давно и давно истребили, нити сте чекали мога говорења.”

Архим[андрит]: „Како, преосвештени господине? Не разумем што с тим мислите.

Епископ: „Кажи ми по души, архимандрите, може ли један човек лекар бити само зашто се називље лекар, а лекар|ства никад није научио, нити зна шта је?”

Архим[андрит]: „Никако!”

Еп[ископ]: „Нити би ти себе дао болесна у руке таквом лекару?”

Ар[химандрит]: „С опроштењем, господине, ни коња мога ни би[х] ја дао таквом лекару, некамоли тело моје.”

Еп[ископ]: „А кад купиш какву лепу и скупу материју за направити [х]аљине, би ли је дао једном терзији који се само зове терзија и држи у руку велики аршин и маказе, а не зна ни кројити ни шити?”

Архим[андрит]: „Такога би[х] ја терзију с његовим истим аршином по леђи.”

Еп[ископ]: „Дакле, лекар који се само зове лекар, а не зна лечити, и терзија који се само нариче терзија, нити зна терзилука, они нису то што се називљу?”

Архим[андрит]: „Нипошто!”

Еп[ископ]: „Кад би те поставили судијом, шта би ти по твојој савести таким људма судио?”

Архим[андрит]: „За њи[х]ова лажна имена би[х] и[х] наказоа и дао би[х] им крепку заповед под жесточим наказанијем, да се нипошто не усуде у напредак називати то што нису”.

Еп[ископ]: „Видиш ли, архимандрите, како право судиш кад [х]оћеш; и тако свак човек, имајући здрав разум, ако хоће, може право судити; ако ли неће, криво и неправедно чини; свет разума и расуђенија, којег му је бог дао, угашавајући и највећи божји дар под ноге гажећи. Калуђер, дакле, који само камилавку носи и црне хаљине, и само се нариче калуђер и самац, који се само уст’ма и словом одрекао света, а делом више тражи | свет и светске ствари него мирски људи, и што је још најгоре, неправедно иште и тражи туђ труд, зној и муку без сваке срамоте. желећи и иштући. Ја те не питам је ли он монах, ни је ли он добри старац, него је ли достојан поштеним човеком називати се? Памтиш ли јоште шта си одсудио лекару и терзији? Можеш ли сад разумети шта ја мислим говорећи да су се сами калуђери давно и предавно истребили.”

Архим[андрит]: „Господине, на моју душу, имате право; божја истина из ваших уста беседи. Камо срећа да сви архијереји тако мисле! Ја би[х] се нама[х] оженио.

Еп[ископ]: „Тако, тако, мој архимандрите, и ја би[х] те саветовао, јер каква си ти тела и памети, ако желиш добра својој души, или ваља да се ожениш или да се даш ушкопити. Иначе, није фајде од тебе; тебе бог није за девство ни за калуђерство створио.

Архимандрит, чујући реч да се дâ ушкопити, загрози се и затресе, као да га грозница спопадне, пак одговори крстећи се: „Бог са мнош, господине! Волио би[х] да ми се уши одрежу, него да ме ушкопе.»

На ове речи архимандритове, које је с таким смешним намргођеним и као уплашеним образом изрекао, учини се један општенародни смеј. Господари, госпође, локај, слуге — све се то почне једним грлом смијати; а што је још најсмешније било, Јања Грк, седећи баш до Маленице, у исто време почео био пити; имајући пуна | уста вина и не могући од смеја уздржати се, окрене се у итошти да не попрска астал, пак ти прсне с[а] свим вином из уста на Маленицу и свега ти га по устма, по очима, по образу и по [х]аљина попрска. Дајем мислити какав се ту калабалук, вика и смеј учинио. Маленица псује и ружи Јању, говорећи, који му враг рече баш у време такога смеја пити! Јања, са своје стране, испричава се и правда, одговарајући да је он почео био пре смејања пити, које није могао предвидити; а добром епископу сузе су текле од тешког смејања.

У овом смеју, инату и правдању прошло је позадуго. Разговор је био које о чем, а највише архимандрита су били на смеј узели како се је био од самог имена шкоплења препао. Маленица, пошто се умије, отаре и од кавге и вике утоли, предузме реч, говорећи: „С моје стране нека би било још толико калуђера колико и[х] је, само да не ишту и не просјаче; али нас с тим срамоте и лепо су већ додијали, да би човек волио видети Татарина него калуђера!

Архим[андрит]: „Мучи, бога ти, господару Маленица, јер од тебе ће залуду искати. Не из Јерусалима и из Свете Горе, него с неба да дође калуђер, ти му не би дао пребијену грешлику ни сломљена новца.”

Мал[еница]: „И не би[х], не бој се, не би[х]! Камо срећа да сви чине као ја! Не би се никад увео био таки оби|чај да су сви калуђери просјаци! Добро си учинио што си напоменуо Светогорце! То су ти највеће [х]арамије света; неки од њи[х] имаду по четрдесет и по више кеса, пак све иду те просе на намастир, а своје новце (које се не сраме звати своје) не даду у намастир, него на интерес, да им се плоде. Остаре и огрбаве просећи, нити им је кад могуће од прошње одустати. На моју грешну душу, као да су нас од бога узели под аренду; глобе и деру вилајет ни крив ни дужан. Пак шта веле? „Турком дајемо.” Пропали и ви и Турци, бог дао и сви свеци! И колена вам се затрло! Нас је бог избавио од Турака, а калуђери нас лепо наочигледце под љутим турским [х]арачем држе и не даду ода’нути. Једва се један сметне с врата, ал’ ето ти двојица трче да узјашу! Бог и[х] знао откуд изничу и произлазе; ваља да се и они, зар, негде плоде. Лете један за другим као гаврани, пак све истражују гди је ко умро; ни на оном свету душа човекова од њи[х] с миром не може остати. Ваља да од њи[х] пасопорт узме ако мисли пред бога изићи; пак да се [х]оће један, нека би и то, но није доста ни стотина. Кажу за некаква митарства, по воздуху, три велика, а тридесет мала; да је и њи[х] толико, много би и[х] било, ал’ опет би се ко надао да ће се кадгод курталисати; но њима нејма ни краја ни конца. Парусије, саландари, проскомидије | и другојача којекаква имена, измишљена за глобити живе и мртве, то су ти твоји Јерусалимци и Светогорци; будак њима ваља и мотика, нека раде ка и други људи. Пак ми није чудо другим народом, него се чудим српском сину кано може себе тако

похудити и без сваке невоље просјаком учинити! Али, право веле, кад се човек покалуђери, одрече се свога рода.

Сиромас[x] архимандрит нашао се био у беди с Маленицом не знајући шта ће му одговорити, ни како ће га с врата сметнути. Владика, видећи га сасвим забуњена, дође му на помоћ.

Епископ: „Доста већ, Маленица кукавче! Ала си, брате, као олуја; тешко оном кога ти окупиш и запопаднеш! Лашње би ко од гладна медведа утекао него од тебе! А да право речемо, нису свему ни калуђери криви, него зао обичај који се увео. Људи су сами, како сам више рекао, почели у манастире давати, препоручујући се монахом на њи[x]ове молитве, док су се и они обикли узимати и молитве своје продавати; што ко има, оно и продаје.”

Мал[еница]: „Пак докле ће тај обичај дурати, господине?”

Еп[ископ]: „Догод је воља људи и народа, који да не дају и на се не намамљују, парасили би се и калуђери прошње и узимања; а Док се год нађе ко ће давати, наћи ће се и ко ће узимати. Дакле, како ви-диш, од народа све зависи.”

Маленица: „Све је то ваш изговор, господине. Народ, народ! Ко ће народ сложити? Шта ли зна прости народ? Вас је народ изабрао за своје пастире; ако ви познајете да калуђери нису од потребе, учините с њима како је архимандрит одсудио лекару и терзији; народ у том нема никаква посла.

Епископ: „Није тако, мој Маленица, није! Не ваља тако с народом мислити, јер је народа много, а нас је мало. Народ ваља саветовати и учити, а не срдити; силом се с њим ништа не може учинити. Народ је кротак и покоран; крв ће своју до потребе за своје старије пролити. А старији ваља да се врло старају да му никакве обиде не творе, и неке народне слабости и обичаје, ако нису врло вредовите општеству, ваља да презиру и трпе. Ако ли кад намисле што на ползу општества учинити, какве новине уводећи, а старе обичаје уништавајући, ваља да добро народу даду да позна да је то његова права полза и да се с њим добро мисли. Свемогућ је један владетељ у свом народу кад народ савршено позна добро намереније свога вла-детеља. Стари обичаји народа имаду силу вере и зако-на и како ко почне у њи[x]ове обичаје дирати, чини Му се да му у веру и закон дира; мисли да му се неправда и сила чини, пак се противи и буну. Много га је и мучно га је сложити, како си сам рекао. Зато ваља с њим тихо поступати; дати му да разуме и да чисто позна ј шта му је полезно, шта ли није. Познаће једанпут, познати, ако и касно. Самом је времену бог дао да све открије и истину да покаже. Ко с навалицом ради да све уједанпут учини, многократ поквари. Оно што се не може сасвим изменити, ваља поправљати и побољшавати. Како једанпут народ рекне, нашто су калуђери? Што ће нам? Ту ти је с њима; а догод и[x] народ [x]оће, ваља и[x] трпити. Што ми можемо, ово је; мирске свештенике у манастире силом не гонити; не допуштати нипошто да се млади људи калуђере. Мало ће се ко после двадесет година покалуђерити, кад себе позна, а навластито кад сазна шта је монах, шта ли се од њега изискује. Они који су се у овому чину нашли ваља да добро гледају, јер ћеду ответ богу дати, да не примају у свој чин оне који ту траже прибежиште лености и спавања. Ко жели монахом постати, ваља да је савршена

возраста, поштена и непорочна житија, или да је науци сасвим предат, или какав занат полезан да зна и да је вредан не само себе сама препитавати, но и другима помоћи. „Ове моје руке“, говори сосуд изабрани, „делале су не само за моје препитаније, него и за оне који су са мном били.“ На ови начин имаћемо мање монаха; но што и[x] буде, биће на ползу општеству, на основаније братије своје и заслужиће чест и љубав народа свога.” При концу | и ово је била доброга архијереја реч: „Чада моја, немојте помислити да ја из какве мрзости к монахом ово говорим; ја на зле обичаје мрзим и рад би[x] да се не само из народа, колико је могуће, него и из саме цркве и алтара истребљавају.”

Како је мени било, овога правдољубива и чи-стосрдечна архијереја слушајући, исказати не могу. Стао сам био, с једне стране, како га могу добро гледати и како нећу другима у служењу сметати. Не знам, или ми је било милије гледати га или слушати. Био је одвећ благообразан и красноличан човек. Његово говорење било је сасвим подобно мудровању срца његова, просто, непритворно, једним словом, душа, срце и говорење право српско. Желио сам да се тај дан [x]оће како продужити. Колико сам га више гледао и слушао, толико више сам се улажавао. Но, по савршењу овога разговора, будући се и дан к ноћи склонио, устао је, учинио обично благодареније, зафалио господару и госпођи на части, и, давши свима отеческо благословеније, изишао је. У излажењу, тихо осмијавајући се, говорио је архимандриту: „[X]оди са мном, кукавче, да те не запопадне опет гди Маленица. За свима изишао сам најпосле, пак сам га пратио очима док год није ушао у свој двор. |

Ја сам отишао у дућан мој, узео сам катихисис да што читам. Но, ко ће читати после таког разговора? Дало ми се било нешто на жалост; уздисао сам, сузе су ми текле из очију жалећи што нисам један од најпоследњи[x] његових локаја и служитеља, да га гледам и слушам сваки дан! Тај дан ништа друго нисам јео осим пре ручка комадић хлеба; но није ми на ум падало јело. Као овца кад дође с паше, леже гдигод, пак преживље оно што је пасла, тако сам ја преживао сав онога предрагога архијереја разговор и учио сам га као наизуст. Једно ми је само сметало: не би[x] се никад могао од смеја уставити кад би ми год пало на ум како је Грк Јања на Маленицу прснуо, и како је Маленице стало вице.

После овога незаборављенога разговора почели су ми се били чистије и јасније изображавати у мом уму савети мога тетке Николе. На[x]одио сам неко подо-бије међу његовим мудровањем и архијереовим. Почео сам сматрати еп ископе и мирске свештенике као праве мирскога народа пастире. Како би ми дошла на ум имена муж и жена, женидба и удаја, у свему тому представљао би се у мом уму чин родитељски, у ком чину упажавао би[x] највећу светињу после бога на земљи; како би[x] чуо да у цркви бива венчање, ишао би[x] га гледати с таким умиљенијем како год свету литургију. Гди би[x] год видио најмању девој|чицу, мислио бих у себи: ово је мала мати човеческога рода. Од онога незаборављенога дна и до данас, како гди видим дете при сиси, споменем се моје милостиве и предраге матере, која ме је на исти начин при матерњим прсима држала и својим млеком [x]ранила, оживи жеља моја за њом, колико да је данас умрла, крв њезина која у мени тече, почне с већим устремљењем тећи, срце ми се смуштава, саме сузе теку. Мислим, слатка мати, пресвето души мојеј име, гди си да целујем стопе ногу твоји[x]! Од оног блаженог дна, велим, не могу

видити мало дете при сиси, да у исто време не размислим неисказано благодејаније, милост и промисал преблагога бога.

Нека свако расуди, ко буде читати ове врсте, каква чувствованија благодарности и припознанства к богу и родитељем могу се усејати и укоренити у једно младо срце чрез сами једнодневни разговор једнога чистосрдечнога человенољубивога и разумнога учитеља. Ово је највеће благодејаније које се може учинити јуности; на овим благородним чувствованијам основа-вају се и називају све друге богоугодне добродетељи. Млад човек, благодаран богу и родитељем, ласно ће и радосно примити на њиву срца свога семена најкраснији[x] и најблагороднији[x] добродетељи. Дете благодарно бива | послушљиво и покорно; из послушанија и покорности рађа се трудољубије и испољеније сваке своје дужности, а одавде произлазе и извиру, као из живог извора, сва остала благона-равија, једним словом, све поштено, разумно, праве-дно, богу и човеком угодно живљење. Ваља дете научити да је благодарно и слуги и слушкињи који га послужују, јер оно само собом тога јоште није кадро заслужити; да је благодарно сваком човеку за најмању добру реч; да је дужно никога ни у чем не увредити нити озлобити; сваком по сили и по могућству своје добро учинити) и своју благодарност у свако време словом и делом показивати. Дати му да позна да то бог [x]оће и за наше исто благополучије то од нас изискује, јербо само на ови начин можемо с другим људма и сами са собом у миру, у љубави и у задовољности пребивати и живот наш тихо и слатко проводити.

Но да дођем опет к мени. По овом разговору господина епископа био сам се сасвим почео измењивати и моја прва мудрованија и намеренија заборављати; кад ето ти моја звезда, која је другојаче са мном наумила била, по месецу дана донесе из Срема у Тамишвар некога момка калпагџију, именом Тодора. Ови постане калфом при једном мајстору истога заната, кога је дућан баш до | нашег дућана био. Не могу се начудити какво је непостојанство човеческог срца, а најпаче у младости. Ови ти ме нови пришелац узме сасвим на своју руку и преоблада. Почне ми казивати за Фрушку Гору у Срему, за множество манастира и калуђера, а навластито увери ме да у Фрушкој Гори има таки[x] долина и пештера да се човек може сакрити у њима да га никад нико жив не нађе; и не само да се може посветити, него да може и чудотворац постати. А да исповедам сву праву, моје самољубије мени је шушкало каткад у уши, да мени моја мука неће залуду остати, но кад се посветим, да ћу чинити чудеса. Каже ми јоште мој Тоша да се налази у Фрушкој Гори јошт један пустињик к којему издалека долазе људи да им чини чудеса, и да нема д[а]на кад он не учини по које чудо. Није се друго за ме хотело; ово ми је доста било да ме подбоде и упали. Јошт један пустињик? Који чини чудеса? Па шта ја чекам онде? Сваки минут чинио ми се година; крила сам желио! Дан је био субота, почетак месеца јунија, кад сам ови глас добио.

При истом моме мајстору и трговцу био је јошт један момак из Чакова, именем Ника Путин, две или три године старији од мене, мој комшија, с којим сам заједно у школу ходио. Ови после ручка био је на тавану, за разбијати памук. Ја нама[x] отрчим к њему и до|несем му моје веселе гласе и новине. Казивао сам му и с таким усердијем, као да сам био, бог зна какво, сокровиште нашао, заклињући га са сузам' у очима да ми да савет како би[x] ја могао колико пре у оне блажене горе доћи, гди се човек може попустињичити.

Лето, за путовање добро време. Мој ти Ника, који до тог часа никад о светињи није сањао, него јошт савише, одвећ је питом био с девојкама кад би ш њима пазарио, у ови пар сасвим се заборави, сав се измени и промени — рекао би[x] као да га је моје говорење обајало и очарало - и почне ми овако беседити: „Како то? Сам си наумио поћи? А ја овде пра[x] да гутам разбијајући памук? Неће то Ника прпити! Заједно смо расли, заједно књигу учили, заједно на занату били, заједно ћемо и путовати.” То изрекавши, загрлимо се и пољубимо, задајући један другоме реч и веру да се нећемо никад растати. Ко би при свем овом не помислио да ово бог овако не намешта? Ја се тада нимало о том нисам сумњао и све сам за јавне знаке узимао да ћу се набрзо посветити. Ника, мало помисливши, „седи ти овде,” рекне ми, „и чини се као да разбијаш памук; идем се и ја мало с тим Тодором поразговорити.” Оде; постоји по сата, пак опет дође. Он је разумнији био од мене. Није питао ни за пештере ни за пустињике, него који је прави пут од Тамишвара к Срему, гди се Тиса прелази, гди ли Дунав, и који | је најбољи манастир у Срему. Каже ми све, хвалећи ми сврх свега манастир Хопово, да је други на земљи рај. Но, нигде него у [X]опово! Пао је разговор после, шта ћемо на путу јести (и да он није напоменуо, мени то не би ни на ум пало). За напитака није нам било бриге, јер је Ники Тодор казао да ћемо све покрај Бегеја ићи. Ја кажем да имам три грошића од они[x] што ми је последњи пут мој тетак дао (а да је знао на какав ће ми и[x] пут дати, не би ми и[x] дао). „То је доста“, одговорио ми је, „три грошића хлеба доста ће нам бити за два дни.” Дође ми на памет Маленичин разговор, пак рекнем, смијући се, „да и та три грошића нејма, у калуђере идемо, мора нас вилајет [x]ранити.”

Сутрадан недеља; дућан стоји ваздан затворен; како се год [x]оће за побећи и утећи. Легнемо заједно, не за спавати, није нам било до спавања, него за разговарати се и саветовати како ћемо се измаћи и како ћемо учинити да се барем први дан нико не досети да смо очистили. Све се то метне у ред и намести. Ко ће нам сад брже зору донети? Никада је девојка на удају с већим недоуменијем није чекала, која се је сву ноћ красила и уподобљавала, нити јој је до спавања, јер мисли сутра дан на венчање поћи, како смо је ми чекали. Дође и она једанпут. Ника узме моју торбу с нашим кошуљама, мојим катихисисом и часловцем и с| хлебом који смо јоште с вечера спремили, пак изиђе из града, почем ми каже гди ће ме чекати, а ја пођем у мајсторов конак, да кажем слушкињи да ми двојица нећемо бити тај дан с други момци при ручку. Ово смо овако били одредили за приметити трагове. Моја мајсторица била уранила, да у цркву пође. Слажем њојзи да ћу с Ником цели дан на удицама рибу ловити. Она заповеди слушкињи да ми дâ комад хлеба, говорећи: „Кад сте луди, ја вам памети не дадо[x]; идете по сунцу и гладујете, а ја знам добро да та ваша риба неће на мој тигањ доћи.” Ко срећнији од мене! Тај је дан добијен; а сутра, док за нас распитају, не знајући на коју смо се страну окренули, проћи ће и други дан. Изиђем из града; нађем Нику: „[X]ајде, брате Нико! Све нам иде по жељи! Срећа нас за руку води!” |

ПОЧЕТАК МОЈЕГА ПУТОВАЊА

та је човек кад га каква страст преузме! Кад какво мечтаније ума

ужеже му мозак, подбуну срце учини да сва крв у њему узаври! Био сам у то време у четрнаестој години возраста, ненаучен нимало пешице ходити; отићи из града у Фабрику и Малу и вратити се, то је мени доста било. Тај дан као да су ми ноге крилате биле; код салаша деда мога, спрам Семартону, ту смо после подне починули. Овчари семартонски, од који[x] неки су ме и познавали, на[x]ранили су нас млеком и скорупом. Мој друг, које од пута, које од прошасте ноћи неспавања, крепко заспи; а ја се попнем на једну унку, и почнем гледати к Семартону. Дам се мало помало у мисли; једна идеја и мисал почне разбуђивати, подстрекавати и на памет доводити друге. Колико сам обладан био мојом будаластом светињом; но, овде натура предузме све своје правице и силу, сатре под ноге и у ништа обрати сва моја сујетоумна мечтанија и сујеверје. Дође ми на памет мати моја и мила сестрица моја Јулијанка. Сузе проливајући, начнем говорити: „Остај ми збогом, о предраго село, место рожденија родитељнице моје!” Паднем лицем на земљу, љубим земљу и с топлим сузама квасим. Никад у мом животу нисам тако плакао. Гледајући село у ком се мајка | моја родила и расла; по ком се у детињству свом играла, младост проводила и с родитељем мојим венчала; у које сваке године на Ђурђевдан с браћом мојом, с милом Јулом и са мном долазила, родитеље своје на њи[x]ово крсно име, светог Георгија, посетити: „Остај ми збогом, вриштући једва сам изговарао, — земљо, души мојеј света, у којој сад леже кости њене и моје Јуле, слатке сестрице!” Срце ми је лупало у прсима; чинило ми се као да ћу изда[x]нути.

Полежао сам као у несвести. Кад сам се по неколико опет у себе вратио, дошло ми је велико раскајаније што се од те миле земље удаљујем. Спomiњем се, откад себе памтим из детињства, да сам неисказану радост имао кад би ми рекли: „Ићи ћемо у Семартон.” С већом сам жељом чекао Ђурђевдан него Ускрс. Проводили би ту по десет и по петнаест дана. Трчао би[x] по пољу, играо би[x] се с јагањци, пењао би[x] се на унке; све детињски послѣ, правда, но у оному возрасту, који је сама радост и весеље, ја сам находио у том таку сладост која је превосходила свако блаженство, а кад би[x] с поља дошао, како би ме дочекала и грлила мати, како сестрица! Све ми је ово тада уједанпут пало на ум. Нисам могао опстати. Сад пролазим, може бити, последњи пут! Може бити за навек! Покрај блаженога места, остављам га за навек! И у њему кости мајке моје, ро|дитељнице моје, и једине сестрице! Ко има срце чувствително, може помислити како ми је било! И сад пишући, по двадесет и пет година, возмуштава ми се утроба, сузе ми теку и весма тужим. По сата, или више, било ми је у усти «нано моја, нано слатка! Јуло, срце, Јуло, душо!», (мајку сам моју наном звао) и више би ту лежао, да нису се чобани око мене скупили и почели ме утешавати, а ни сами нису се могли

од суза уздржати. Из овога судим да, да ми је мати жива била, или барем Јула сестрица, не би[х] никада из Баната изишао.

Био сам већ утешен, кад ми се пробуди друг, и, расуждавајући да сав мој плач ништа ми не помаже и да не ваља време губити, метнемо се на пут и дођемо у само вече у Итебеј к тетки мојој, рођеној сестри матере моје, Јеври. Задуго ме је загрљена држала и нада мном плакала. Сутрадан, видећи да нећу нипошто више да закашњавам, метнула ми је у торбу неколико танка беза за пар кошуља, и за јело нешто на пут спремила; плачући и љубећи испратила ме из села. Мени и Ники није било до закашњавања, јер смо се бојали да за нама потеря не иде. Овде не могу изоставити да не назначим, без сваког пристрастија к мојему роду, да од свију народа које сам познао најма милостивијега рода над српским, а најпаче к сродству. Од Херцеговине | до Баната, у Босни, у Хорватској, у Славонији и у Србији народи су весма милостиви и одвећ сродства љубитељи; и што се каса у старо време, весма похваљене добродетељи гостољубија, заисто, у том ови народи ни једном нису фтори.

Ови дан предвече дођемо у једно село код Тисе. Нађемо једног старог свештеника гди нешто у својој авлији теше. Питамо га како би[смо] могли у Срем прећи. Каже нам да се мучно прелази за велико наводњеније Тисе и Дунава; жали што његови синови нису дома, он би нас чинио пребацити на ону страну без плаће. Рекне нам да чекамо вечера, кад људи дођу с поља, да ће нам наћи кога ко ће нас за два или три марјаша превести. Но, откуд нама три марјаша? Ми нејмамо ни три крајцаре. Нужда даје савет. Онда ја извадим из торбе мој часловац, који је био јошт наполак нов, молећи га да учини задужбину да нас он дâ превести и да за то узме часловац. „То не би била никаква задужбина да ја то учиним“, одговори добри свештеник, „него, ако вама није од потребе часловац, даћу вам за њега седам марјаша и постараћу се за ваш превоз. Остарио сам, и не могу задуго возити, а би[х] вас сам превезао.“ Увече нађе нам једног момка који нас превезе у Сланкамен. |

Ево ме у Срему, у земљи наследија последњи[х] српски[х] деспота. Сутрадан, неки Карловчанин, враћајући се с празни[х] кочија дома, доведе нас за неколико грошића у Карловце, гди преноћимо и рано ујутру почнемо путовати по пожељеној Фрушкој Гори. Пролазећи испод Ремете и Крушедола, нисмо смели ни навратити се у ове манастире, да нас како калуђери силом не задрже. Хопово нам је у срцу било; к њему смо се таштили. Око подне дођемо у Ириг и упутимо се к манастиру. Како нам је год рекао Тодор калпагџија, како пређемо на манастирску земљу, учини нам се као да смо у едемску башчу дошли.

Иде се све покрај једног поточића, поред кога стоје насађени велики ораси и друга дрвеса која га осењавату и чувају од сунца. На левој страни виде се брда и холмићи, покривени с виногради и воћњаци. С десне стране потока пружила се једна веселовидна долина, сва покривена и украшена с ливадама пуним злака и цвећа селнога, која се протегла до близу манастира, а с оне стране долине, рекао бих да су царске башче. Виноград до винограда, окружени и накићени с[а] свакојаки плодови дресеси, брдо над брдом и холм над холмом као да се један на другога другољубно наслонио, и као да је један сврх другога своју по|носиту главу помолио како ће лакше ону красновидну долину, сестру своју, и поток, њена љубитеља који је загрљену држи, и оне који покрај њега пролазе, гледати и сматрати, и како ће у исто време свак своју

великолепну, са сви пролетњи, летњи и богати јесењи дарови надичену и преукрашену главу показивати и очима свију пре[д]стављати. Холм од холма лепши и дичнији, а сви заједно неисказане красоте и дивоте. Тихослатко и љупко шу-шчење и играње с долином потока, весело различни[x] птица појање, кротко и прохладно ветра диханије, и његово с лишћем преметање, дају ушима једну тако слаткослишну музику, да доводе човека у савршено заборављење себе и у иступљеније ума. Благоуханије ливадни[x] цвећа и свакојаки[x] воћа обалзамљавају они кроткопитоми воздух. Не зна ко како том блаженом долином прође, како ли к манастиру дође. А кад дођосмо к мом љубимом [X]опову, шта ће ко пре гледати, шта ће разматрати? Чему ли ће се више дивити И чудити? да сам био сав око, пак да сам на све стране у један ма[x] гледати могао, ни тако не би[x] се оне красоте нагледао. Ко би хтео знати шта би[x] ја рад овде описати, а не могу, нека само оде од пролећа до јесени, кад му драго, у [X]опово, пак кад се дома врати, видиће [x]оће ли моћи све што је чувствовао исказати. Искључавам оне који, пре[д]ати неким страст'ма, све им је остало једнако, та ишли покрај рита, та покрај ливаде, та слушали жабе, та славује; говорим за оне који имају срце чувствително сваке красоте божјег створења. О, родитељи, и ви, учитељи и управитељи безлобне јуности, ову вечну књигу отварајте у свако време вашим чадом и учеником; привикавајте и[x] израна да осећају, да познају и да чувствују премудрост, благост и богате даре творца свога у створењу. Ову саму књигу, без никакве друге, Мелхиседек читајући, свештеником вишњег бога постао је. Ово је књига Аврамова, Јовљева и свих патријарха, кад још није било никакве друге, коју, читајући, к високој су мудрости, сиреч к познанству бога достигнули. Жива и дејствитељна књига, из које у свако доба, сваки час и свако тренуће ока, к очима, к ушима, к свим чувствам, а навластито к срцу нашем, бог говори: небо с[а] сунцем, месецом и звездама; земља са свим шта се на њој види, воздух, облаци, ветрови, молније и грмљавина, вода и све што се у њој движе, пролеће, лето, јесен и зима, свако диханије и свако створење до најмањег мравка и мушице. Из све ове књиге бог говори к свим људма: „Познај, чловече, творца твога, творца вечнога и јединога, праведнога и милостивог. Нек чувствује срце твоје, за то је створено, јер иначе не можеш бити бла[г]одаран разве чувствујући; и колико више будеш чувствовати, више ћеш благодаран бити, више ћеш благодарити, више ћеш љубити, више ћеш се силити за испунити свету и праведну вољу његову. И на ови сами начин бићеш благополучан и блажен во век века, јер си за то створен, словесним умом и бесмертним духом одарен! Буди праведан, буди добар, љуби добродетељ! Ниси за мало време створен као мрав; вечност те чека. На кратко време добро чинећи, во веки ћеш благополучан и блажен бити.” За показати све величество ове божествене и божје књиге, наш сладчајши спаситељ Исус учи нас и саветује да погледамо не на сву њу, но на најмању частицу ње, за познати из најмање частице ове бешчислене књиге великога творца и његову преблагу и премилостиву промисал о свему. Не вели «погледајте на небо и на сунце», не вели «чујте гро-мове и грмљавине». Ово би одвећ много било. „Возрите», вели, «на цветке пољске. Ко и[x] тако краси и одева, да цар Соломон, у свој слави својој, није се могао оденути ни украсити као један од ови[x] цветака? Отац небесни. Погледајте на птичице по воздуху. Ко и[x] [x]рани и ко и[x] одева? Благ промисал оца небеснога!” Ову књигу читајући, премудри Сократ, вечна слава Атине и свега славнога греческога рода и имена, | пре Христова пришествија мученик је био за благочестије, праштајући и благосливљајући оног истога који му је отров дао. Ову књигу ко чита са здравим богоданим разумом, и ко њојзи следује, мора доћи к истинном богопознанству; и он је (како учи свети философ и мученик Јустин) делом християнин, ако се словом и не

називље християнин, живећи праведно и бого-угодно. Ко ову књигу не види, слепији је од слепо рођена; ко њејзин глас не чује, глувљи је од сиња камена, јербо „небеса поведају славу божју и тво-рење руку његови[x] возвештава земља.” Ко ово не чувствује, њему је гвоздено у прсима срце. Обичавајте, дакле, млада срца да чувствују, у најмањем листку, травици и цветку творца свога да познају, у живљењу и движењу мравка и мушице општега животодавца бога да упажају. Учите и[x] најпре овима малима стварма, док с временом кадра буду к сунцу и к звездама ум свој возвисити. Ево, мој љубезни читатељу, к[а] каквим размишљенијам само васпоминаније [x]оповске красоте ум мој узвишује. О, место достојно да посвећено будеш мудрости и ученију и да се српским назовеш Парнасом! |

ЕВО МЕ МЕЂУ КАЛУЂЕРИ; ШТА САМ ТРАЖИО, ТО САМ И НАПАО

Б

ило је око два сата после подне кад смо ушли у манастирску авлију (јер

смо лагано ишли од Ирига до Хопова); истом братија изишли из трапезе и нису били јошт полегли спавати по обичају манастирскоме. Млађи пролазе који куд по доксати, а старешине поседали с игумном пред његовом ћелијом и разговарају се. Како нас упазе с торбом на леђи, познаду да смо странски људи; љубопитни за сазнати узрок нашега странствованија, заповеде нас звати к себи. Пењући се горе, пришапће ми Ника да ја одговарам на оно што буду питали. „Не старај се”, рекао сам му. Било и[x] је око десетак. А кад упацише они други, што су се били којекуд разодали, почеше се скупљати и они који откуд. У једандва минута би и[x] до тридесет. Никад у мом веку нисам дотада толику силу калуђера скупа видио. Била ми се почела крв возмуштавати и јежити кожа, као да сам се хтео препастаи, кад ето ти упаци[x] однекуда два малена калуђерка, који дођоше и стадоше близу нас, гледајући нас веселим образом. Онда ми поче долазити дрзновеније, мислећи у себи: кад овима ништа није било, неће ни мени. А да право исповедам, нисам никаква узрока имао плашити се, јер су моји| драги [X]оповци, осим сви[x] Фрушкогораца најпитомији; благосклони и благопријатни, весела образа и погледа, пристојно и чисто обучени, једним словом, нису нимало прилични оним калуђером с којима се деца плаше. Између свију њи[x] најбоље сам упацио једнога који у среди свију сеђаше. Брада му пократка, округла, и власи на глави беле како снег, а образ чист и млад, пун млека и ружице; поглед дрзновен, но у исто време љубак и милостив; очи пуне живота и неке особљиве сладости. Како ме је погледао, предобио је све срце моје. Рекао би[x] као да сам га познавао пре много година и као да ми је својим взором рекао: ја ћу бити твој благодетељ и отац. И кад не би се смијао, на лицу би му неко тихо и природно осмејавање цветало. И правда, како сам после дугим искуством познао, и како ће се видети из ове моје историје, ако је икада човек на свету био без најмањег следа притворности, он је био. Он исти, игуман будући, начне нас питати.

Игуман: „Откуд сте ви, децо?”

Ја: „Из Баната.”

Игуман: „А далеко ли сте накањени?”

Ја: „Овде би ради остати, ако нас примите.”

Иг[уман]: „Што ћете овде?”

Ја: „Наумили смо покалуђерити се.

Иг[уман]: „Имате ли ви оце и матере?”

Ја: „Ови мој друг има матер, а ја сам без оца и без матере.”

Антоније Велики (називљем га „Велики”, јер је и дужи и дебљи од свију био, и браде | више је имао он сам него десеторица других): „Да т’ кажем, оче игумне, ја ћу тога малог узети, а Максиму ћу дати пут, јер је несташан као враг и јутрос ми је нов крчаг разбио.”

Иг[уман]: „Оче Антоније, зар сам ја овде ага на Кареја?”

Ант[оније]: „Та немој се, богати, љутити! Ја знам да си ти игуман; ал’ ако га ти узмеш, како си ти љут и напрасан, он ће трећи дан од тебе побећи. Ти знаш да код тебе ђак не може обастати.”

Иг[уман]: „Ако буде као твој Максим, неће ни трећега дочекати.

Пак се окрене к мени: „Ти мали, [х]оћеш ли ти мој ђак бити?”

Ја: „[Х]оћу”.

[Игуман]: „Но, пољуби руку, пак ти не слушај тога великога и брадатог; он говори шта му на уста дође. Ако ти само будеш добар, у свем [Х]опову нећеш наћи бољег од мене. А ти, оче Јанићије, и тако си параклисара, а без ђака си, узми тога другога. Он је појачи, баш како ваља за параклисару.”

Потом да заповед да нас одведу у трапезу и даду јести. Кад изиђемо из трапезе, пођемо свак своме старцу. Ја нађем мога игумна сама гди хода по ћелији. Упита ме јесам ли изучио псалтир; кажем да јесам. Да ми један псалтирић да види како читам. Био је задовољан мојим читањем. Каже ми да ће он спавати, а да ја могу ходати по манастиру и около куд ми драго, или, ако [х]оћу, могу узети коју књигу с астала и што читати.

Он пође у камару спати, аја почнем | прегледати књиге. Нађем зборник, часловац, псалтир, месецослов, каноник, полустав, требник, алфавит духовни. Најпосле отворим једну велику страшну књижевину; видим, житија сви[х] свети[х] на три месеца: марта, априла и маја. Ха, помислим, ова је за мене! Једва је подигнем, изиђем пред врата келијска, метнем је на један каручни сандук, а ја седнем доле и почнем читати житије свете Евдокије, први дан марта месеца. Прама овима стварма, које у овој књиги нађем, остану пролози за ништа. С каквим усердијем и топлотом срца сам читао! И све од речи до речи упамтио! Камо тада књиге оне које су данас у рукама! Е, време златно, за вавек изгубљено! Из Сциле утечем, пак упаднем у Харивду, из пролога у житија! Сирото дете, бедна младост, до смрти непрежаљена! Но, онда ја

сам мислио: ко је срећнији од мене? Житија читати, такe књиге велике! Нигде тога на свету нејма!

Ко не зна шта су житија, нека чује од хиљаде само једну малену повест, које сам ја не читао како се чита, него са свим грлом гутао и прождирао, које сам веровао како год јевангелије и над којима сам тако горко плакао да сам вид очни покварио. Нек чује, велим, пак ако има срце чловеческо, нек ме не жали, и нек над мојом бедном младостију не уздахне ако може! У житију преподобнога Пајсија стоји написано да је Христос сишао с неба и дошао у пустињу да га посети. Преподобни Пајсије опере Христу ноге. По многом разговору отиде Христос; вода с којом су ноге опрате остане у леђену. Ето ти однекуда дође ученик Пајсијев, тражи воде да пије. Нејма; похарчена вода. Вели му старац да пије воду из леђена. Ови гледа воду; мутну и блатну види, и која заудара на зној; неће да пије, говорећи: „Како ћу ја помије пити?” Говори му старац: „Бре, пиј, пиј, јер ћеш се кајати”, и То много крат. Док му се додија, не толико од жеђи колико да се на покаже сасвим непослушан, помисли у себи: затворићу очи пак ћу је пити, макар да би[x] се знао отровати. Оде, гледа у леђен. [X]оћеш! Нестало воде из леђена. Виче старца: „Старче, нестаде воде; сад леђен пун бијаше, пак у један ма[x] остаде празан и сув као длан.” „Ха“, одговара старац, „нисам ли ти ја рекао: пиј, не накањуј се, јер ћеш се кајати.” А кад му каза каква је то вода била, и прочитаја.

Ево, браћо, с хиљаду хиљада оваких бас[а]на пуна су житија светих. Ово сам веровао и над овим сам горке сузе проливао. Глупи и најсујевернији египетски дервиши би ли могли смешнију и луђу басну измислити? Срамота, не само светогa християнскога имена, него целогa чловеческога рода, да се оваке и овима подобне бесловесне басне у | християнским књигама находе, да се читају и да се верују. Они који не знаду, пак верују оваке згадне и срамотне фабуле, њима ће милостиви бог за њи[x]ово незнанство и простоту простити; но они који знаду, а не вичу колико год са свим грлом могу, пред богом и пред људма, да се То не трпи, онима неће се простити, јер је ово грех против Светогa Духа. Архијереји божји, свештеници мирски, који читате свето евангелије, вичите! Вичите к народу; ваша је то дужност! Зато сте оци и пастири. Не издајте чисто Христово ученије! Благ и спаситељ ни на што тако није се срдio, кротки божји агнец ни на што тако није се гневио колико на сујеверје, на лицемерје и на лажљиву и притворну светињу. Не бојте се народа; милији ћете, дражи и чеснији народу бити кад му отворите очи ума и кад га просветите. Добар је народ и благ; ако ли у чему погрешава, не чини из зла срца, него из незнања. О црковни представељи, немојте сакривати евангелску истину!

Нек ми се допусти јошт само једно да споменем. Други пут каже да му је свети цар Констандин на посештеније дошао, пак, између други[x] разговора, и ово му је рекао: „Правда да сам се и ја трудио, колико сам могао, за раширити евангелску истину и науку и за привести многи народ к богопознанству; но, да сам знао у каквој сте слави ви монаси код бога, ја ни за што друго не би[x] се старао, оставио би[x] свет и царство, отишао би[x] у пустињу и био би[x] монах.” Нека сад задржи смеј ко може!

А пролог: насред цркве божје, рече старац то, и учини оно, и сотвори блуд. [X]оћемо ли се, браћо, забога, једанпут освестити? То је ствар така, да једва је човек на исповеди каже; а наш пролог, као да се с нечим поноси, каже насред цркве шта је његов старац учинио. Какав му је то старац, срам га био! Ја опет просим мојега

љубезнога читатеља да ми прости што ове непристојне вешти назначујем. Злоупотребљенија и зли обичаји, ако се не буду како достојни[x] поруганија представљати и обличавати, не могу се, иначе, у омразу довести и истребити. Време је да к мени дођем.

Мој игуман, кад устане, нађе ме над књигом. Било му је зачудо да једно дете мојега возраста не иде којекуд трчати и скакати, имајући допуштење. Рекне ми да му мало читам. Ја почнем читати како год из псалтира. Пита ме, читам ли тако из сваке књиге и разумевам ли шта читам. Кажем да из сваке, ако је српска и влашка, и да разумевам. Попогледа меј мало с вниманијем, пак ми начне говорити: „Нама[x] тај час узми твоју торбу, пак иди куд ти драго. Право је рекао Антоније да ти нећеш код мене ни три дни бити.” Ја сам био изван себе. Мислим, какви су ово људи! Пре два сата милостиво ме је примио, а сад гони; да сам му што скривио, не би[x] жалио. Онда он опет: „Знаш ли зашто те терам?” Ја: „Не знам.” Игуман: „Ако ти будеш добар и послушан, тако како читаш, ти ћеш код мене, док сам ја жив, остати. Но бојим се, кад ти чујеш како ја читам, ти ћеш ми се смијати, а ја сам љут, пак ето ти кавга готова.” Кад ја то чујем, ода[x]нем мало, одговорим му: „Немојте ви мене терати, ја се вама нећу ругати.” Онда он изиђе пред ћелију, пак гди год кога упазим, зове, виче и казује како ја читам, све као вода. Једва дочека сутра подне, метне ме да читам у трапези житије. По ручку узме ме с[а] собом у Ириг. У петнаест кућа водио ме је, почевши од господина протопопе от Шакабент[а], казујући свима да ја боље од њега читам и да он не сме преда мношћу читати. Био сам као на ватри од стида. Хтео би[x] да се куд уклоним, да нисам ту кад с ким о мени начне говорити, но залуду; заповедио би ми да се не мичем с места; док сам и ја као огутлао, пак би[x] слушао као да се о другом ком говори. Дивио сам се чистосрдечију ње[гову]; и колико ме је он више фалио, толико сам га ја више љубио и у високопочитанију имао. Близу три года провео сам при овом благонравном и пречесном игумну; смрт његова раставила нас је. Но како сам се у време ове три године у мојем милом [X]опову светиници, и како нисам, то ћу мало понашире описати; јербо ако је икад у мени штогод дивије светиње било, то је у [X]опову било, док сам се још међу детињством и јуности находио, и док ме још подстреканија телесна нису закупила била. Но, пре него почнем мој начин житија у [X]опову, нека накратко јавим што се је с мојим Ником урадило.

Он је весма трудољубив био, цркву чистећи, свеће и све што је у цркви, намештајући тако да његов старац весма је с њим задовољан био. Но, по месецу дана ето ти његове матере, с мојим старијим братом Илијом, која, како уђе у ограду манастирску, стане насред авлије, пак почне псовати и ружити калуђере, вичући да ако јој нама[x] дете њено не даду, да ће тај час сажећи манастир, цркву и калуђере, говорећи да ако су калуђери ради децу имати, нек се жене ка и остали људи, пак нек рађају и [x]ране децу. Неки Дионисије Хорваћанин, из Гаревце родом, речит човек и одвећ дрзостан, сиђе к њој да види што је стоји вика и да вику с виком | предусретне, но, нађе се у великом русвају и тако се смете да није пред њом ни писнути умео. Такова је то Амазонка била, да би на сто Дионисија ударила. Кад ова своју вику предвостручи и подигне, рекао би чисто да се упали манастир и планине наоколу затутњају. „Брже ми дете на среду“, викне с громовитим гласом Дионисија, „јер ако те шчепам, сву ћу ти браду очупати и очи ћу ти ископати! Не рађају се деца каоношто ти мислиш, ниједна веро црна!” Ови није знао којим се је путем вратио. Брже-боље пошљу јој

сина, којег, кад упазим у мирски[x] хаљина и види да се није био још поцрнио, утоли се.

Мој брат Илија није тако жесток био. Момче само три года старији од мене; да сам хтео, могао би[x] и њега наговорити да остане. Каже ми да ме мој баба Никола поздравља, који да није болестан и он би дошао био, не да ме натраг врати, него само да ме нагледа; да он већ види како сам ја тако наумио да мене нико не задржа, а да је од све невоље много боље да се у нашем мирном вилајету гди покаљућерим, него куд у Турску да одем; да не хитим одвећ с калућерењем, но да чекам барем још три године; а како се придигне, да ће доћи посетити ме. Но, није се предигао, но по малом времену преставио се. Бог преблаг милостив му био за његову к мени отеческу милост! На ови на|чин мој Ника врати се с матером својом и мојим братом, а ја останем миран и покојан.

Мој је сав посао био држати чисто ћелију старца мога, прочитати му који акатист и канон и у трапези житије; све проче време могао сам чинити што [x]оћу. Мени никад није мило било залуду стајати. У неколико месеци прочитам сва житија. И осим свију омили ми се житије мога имењака. Пише се о њему да и он, дете од седам година будући, остави родитеље и оде у калућере, и прочита. Смили ми се име ово и одсудим, да кад се пострижем и мога на крштењу имена одречем, да ћу то име изабрати. Тако сам и урадио.

После мало времена мој старац осети да ја без шале намеравам посветити се, не окушајући другда хлеба ни воде по дан и по два. Советовао би ме и карао, говорећи ми да то ништа не ваља; да је нам доста и преко мере уређене посте чувати, да је он видео многе дивље светиње као ја и да су све то лажи или лудости биле; да је време светињичења прошло и да у данашњи дан сва је светиња поштеним човеком бити. Накратко, нађем у њему мојега истога бабу Николу. Његово говорење метало ме је у удивљење; Но познавајући га чистосрдечна и правде љубитеља, нисам мо|гао не веровати му. А с друге стране, сматрајући братију како се сви веселе живој риби и старом вину, још више сам у уверењу његових речи долазио.

Мој старац, куд би год ходио ради дела манастирски[x], узимао би ме са собом. Мени није мрско било путовати; но, једва би[x] чекао да дођем у манастир да читам житија. С њим сам обишао сав Срем, Славонију и Бачку. Он је свуд био добро примљен за своје весело и, у исто време, препштено опхожденије. Како би гди дошао, казивао би да он има јаче свеца, да свако стоји на опазу и да добро гледа што ће пословати; да се он боји јести и пити преда мном, а смејати се и шалити за главу не сме. Силом би ме натеривао да ручам, називљући ме дивљим свецем, и често би ми овако говорио: „Упамти ти моје речи. Ти си сад лудо дете, зато гладујеш као сиромашки пас; мирски будући, нећеш месо да једеш, а кад будеш калућер, нећеш имати кад чекати ни да се испече; бићеш као Турчин кад се намами на крметину”. Ја би[x] га питао како он то зна. А он би ми одговорио: „Прво, што си одвећ рано почео, пак чрез дуго време ће ти се омразити, а друго, из твога склоњенија к читању. Нећеш ти заувек житија читати; омразиће ти се једанпут; почећеш и друге паметније књиге читати. А ја сам то у свем мојем животу приметио, да сви они који много читају, | мало посте.” Мој би одговор био: „А како су у старо време свети оци много и читали и постили?” А он би на то: „Све ти мени кажеш шта је пре хиљаду година било. Онда су други обичаји били, а сад су

други. Што је онда било, знаду они који су онда живили; а ја знам шта сад видим. А знаш ли шта си ми неки дан из оне руске књиге читао, да и између свети[x] отаца било је свакојаки[x]; кад су исти они који су на првом сабору Арију проклели, нама[x] после сабора предали цару Константину више него сто меморијала тужећи се један на другога. А цар Константин, као разуман управитељ и политик, за курталисати се једанпут црковни[x] људи кавге и ината, заповеди све оне меморијале јоште непрочитане сажећи, пак се окрене к светим оцем гово-рећи: „Ми вас за свеце држимо и оглашујемо, и јесте, хвала богу; а ви предајете тужбе један на другога. Ја, грешан човек будући, како ћу свеце судити? Оканите се, људи, процеса; вас, ако што између себе криво имате, бог ваља да суди. На ови начин постиде се сви и посраме и престану од доношенија и тужбе. У истој књиги читао си ми шта га су пута неки сабори од пет и шест стотина отаца неке ствари узаконили и утврдили, које су други сабори после њи[x] одбацили и проклели, и оно шта је узаконено, и оне који су узаконили; јоште к тому да у самом | Цариграду било је више од двадесет и седам сабора који су проклетству и анатеми предати. И да не дођоше Турци, да их не смире и помире, досад, бог и душа, било би и[x] јошт толико; и не знам би ли ко остао непоклет.

А какви су ти они оци били који су на Златоустога седамдесет лажљиви[x] пунктова измислили? Онде нису били малени оци, него први и највећи. Право је рекао цар Константин, да ће бог имати шта и светим оцем судити. Видиш ли да је и онда свакојаки[x] било? Ја прост, како ме видиш, по мојој памети на[x]одим да су сад бољи црковни пастири, јер нити се толико инате, нити се анатеми предају као у прво време. Ја нисам знао шта ћу му на све одговорити; ништа мање од мога обичнога тврдоглавства нисам хтео нимало одустати. Нека говори ко што [x]оће, ја ћу постити те постити. Прође то лето и зима. На пролеће постригу ме и даду ми моје пожељено име Доситеј.

Како сам тај пост провео, мучно ће ко веровати. По три дни другда ништа не би[x] окусио, пак би[x] се гди на таван сакрио и све би[x] метанисао, челом у земљу ударајући, док би ми се завртио мозак; једва би[x] на ногу од тешке глади стајао. Находио сам у житијам да неки од пустиника по цели[x] | седам дана, а неки по четрдесет, ништа не би у уста уложили. Силио сам се не би[x] ли и ја како могао до седмог дна дотерати, но залуду; нисам могао више него до три дни, јер у четврти дрктала би ми колена, чувствовао би[x] јаки бол у утроби, и долазио би[x] у несвестицу.

Мој добри и разумни игуман, видећи да моја будалаштина све то виша бива, каже ми чисто да он тога више неће трпити да при њему на[x]одећи се сам себи убица будем, но сваки дан у време уречено да с другом братијом једем; ако ли нећу, да на друго место гди идем липсавати од глади, а не код њега. Ја сам одговорио да ја нисам први који је постио седам цели[x] дана; има који су постили и четрдесет, како Мојсеј, Илија и сам спаситељ наш. Мој старац, како је љутит био и напрасан, мало би му ваљало (ови сами пут, Од све три године што сам при њему био, разљутио се на ме како ваља); пак у свем свом гневу ову ми предик учини: „Какво је то твоје безобразје, Мојсеју, Илији и Христу да се уподобљаваш? Немаш ли толико памети да расудиш да су оно чрезјестествене ствари биле и божија чудеса, те су могли људи четрдесет дана не једући живити? Мојсеј на Гори синајској будући, а Илија бежећи по пустињи, била је потреба да бог с њима чудо учини. А што се усуђујеш спаситеља

спомињати, то је твоје крајње | безумије. Можеш ли ти по води као по суву ходити, мртве воскресавати и проча спаситељева чудеса чинити? Што си ти? Балавче једно. Пак [x]оћеш да бог с тобом чудо чини. Но, једна за стотину, или да једеш као и други људи, или — пут за уши.” Срећа моја што сам страшив био, а отишао би[x] заисто кудгод у планину. Много би[x] пута пошао тражити какву развалину и пештеру; но, како би к вечеру било, а ја ти бежи на-врат-на-нос у манастир.

Велике недеље поведе ме мој игуман у Карловце и на Велики четвртак архиепископ Павел Ненадовић рукоположи ме на дијаконство. У исти дан било је по обичају „умовеније ног” и служили су с митрополитом множество архимандрита и игумана. По служби, пре него седну ручати, ови разговор учини митрополит мојему старцу: „Ето ти, оче игумне, ја испуни[x] твоју вољу: хиротониса[x] твога малог [X]оповца на дијаконство. Но, ви сви упамтите моју реч. Како је њему одвећ мило много читање, он задуго у [X]опову места неће згријати.” Ја сам међу мноштвом у сали негде у бужаку стајао и слушао ово говорење. Нисам се могао начудити што је овим људма. И митрополит исте памети мога старца! Бог ми ш њима! Како би мене читање из [X]опова отерало? Гди ћу ја толико књигâ наћи као у [X]опову? Тај дан по ручку вратисмо се у манас|тир.

Ја - млад ђакон и мален калуђер, мило ми је било служити с чредом и без чреде. Свуд се било огласило да сам светац; по сели почело се разглашивати да и чудеса чиним. Болесници, који би у манастир долазили, мене би искали да им молитве читати. Не знам из којег узрока, колико сам се чинио светац, ништа мање за младу чељад молио сам се Врло усрдно, а за старе баке није ми ишла молитва од срца. Многи би сведочили да су и[x] моје молитве исцелиле. Ја сâм нисам знао шта ћу од свега тога мислити; да је некима после моје молитве лакше и да сви не умиру, то мора нешто бити!

Што ми је сад најсмешније: мој добри и незлобиви игуман почео се био уверавати да ја имам неки дар чудотворенија за моју топлу и усрдну веру. И заисто, ако би за вером стајало, мене у то доба нико жив није могао надверовати, јер сам ја све што год кажу пролози, житија и отачници, слепо, без никаква двојеумија и размишљенија, веровао. Мени би се у то време смртни грех видео сврх часа либо најмање и расуждавати, ја некамоли сумњати. Био сам као најпростији и најревнивији Турчин, који, све што год пишу и кажу дервиши, верује; и да му ко рекне да то није могуће, би га нама[x] [x]анцарем пробô. Читајући шта су неки радили који су се Христа ради будале чинили (нека свак ово добро забележи: Христа ради будала), долазио бих у ис|кушеније: а како би било кад би[x] се и ја будалом учинио, па да људи не знаду да сам ја светац, него да мисле да сам јуродив? Турци су у овом пункту одвећ ортодокси, јер они свакога, ко је лишен ума, за свеца почитују; но да су христјани кад мотли у ово прелаштеније пасти, имајући у руку премудру и здраву евангелску науку, томе се није могуће довољно начудити. Но, по свој прилици, преварили су се неки, наопако разумевајући апостола Павла речи: „Ми јуроди Христа ради.” А ко је гди читао да је благочини и светонаравни апостол наг по сокаку трчао, како су они чинили који су апостолске речи накриво и лудо толковали? Но, шта не чини глупо и нерасудно сујеверије!

Ја сам све то онда веровао, и ко би се најмање шго противрећи усудио, био би пред мојим очима јеретикос и хулитељ. Оваку пространу и широку веру имајући, нисам ли ја могао по свакој правници чудотворенија дар изискивати? Љубезни читатељу, ти ми се смејеш, и право имаш. И ја се сам себи смејем; нити је право само другима смејати се; добро је и себи каткад. Ми се смејемо онима који су негда магарцу, на ком је Христос ја[х]ао, празник празновали; а сами се себи не смијемо вериге празнујући. Но, ово је природно нерасуђденију; свако се туђој сујеверици посмејава, а своју почитује и за свету држи. | А ако ћемо по души право судити, кад не пристоји Христово магаре празновати, много мање — апостола Петра вериге.

Љубезни српски народе, немој ти мени за зло примити што ја нека наша злоупотребљенија обличавам; време је већ, за живог бога, време да почнемо слободније и разумније мислити! Докле ћемо туђе погрешке осуждавати, а наше сакривати и оправдавати? Нико се неће ва век века исправити и побољшати друге укоравајући. Разуман и правдољубив човек од себе најпре почиње, себе испитује и сматра, себе суди и осуђује, нити себи прашта ако у чем криво има. Ако ли ме ко из своје просте ревности осуди и похули, време ће показати да није право имао. Ништа ми на свету није милије ни љубезније од мојега рода. Но, колико га више љубим, толико сам му више дужан правду и истину представљати и говорити. Рад сам срцем и душом, после бога који ме је створио, мојему милому народу угодити, обаче не лажући и истину светлу као сунце под ноге бацајући, притворно и лицемерно за атар пишући. А знам да мој поштени и славни српски род то од мене неће ни искати.

О овој материји засад довољно; при другој прилици више ће се о том беседити. Мој простосрдечни игуман, с ким би год о мени говорио, ј заклињао би се да сам светац. Но, придодавао би к тому: „Бојим се, неће та светиња задуго дурати.” (Тако је и било.) И сва би ми братија то исто прорицали, да се залуду мучим, да се јошт НИКО није у [Х]опову близу Ирига посветио, да нећу ни ја. Неки би ми се ругао, неки смијао као детету, а неки би ме жалио, казујући ми да је и сам у младости тако прелаштен и обезумљен био као ја, но, друге године друга памет у глави. Испочетка сам мислио да они све то из зависти раде; не будући свети, не би ради ни да се ко други посвети. Но, мало-помало, чрез дуго време лепо ти ме учинише, те изгуби[х] вољу к светињицењу. Да нисам страховит био, те да сам куд у планину отишао, ко зна шта би било; али сâм у планину, — за главу; а други се нико не нађе да са мном пође, и тако ти остадо[х] лепо до данас. А нека ми ко не замери што ћу правицу рећи: и моја су ми житија на неки начин доста крива, јер би[х] на[х]одио многе који су добро јели и пили и господски живили, пак су међу свете метнути; а многи живили су како су год хотели, пак у саму старост покајали се, и ништа мање нису стражњи остали. Ово је све чинило да сам се волновао кад на једну, кад на другу страну.

При свем том, читање књига, од дан до дан, све ми је то милије бивало. Житија сва, не само сам читао неколико крат, него и свако | сам накратко исписивао; и на ови начин знао сам и[х] сва као наизуст; после тога, „Обед духовни”, „Вечеру духовну”, „Беседе Златоустове”, „Маргарит”, „Камен вери”, „Светога Јефрема” и друге различне књиге црковне, све сам ја то с великим вниманијем и усердијем прочитао, и што би ми се најугодније видало, исписивао би[х]. Ова сва читања ту су ми ползу принела, да сам [се на] наш стари славенски језик привикао; а с друге стране, била су ми штетна као свима онима који најмањега разуменија логике не имајући, како би кадри били

расуждавати оно што читају, напуне главу свакојаким поњатија, мненија и противречија, пак ходе пуни ветра, чинећи им се бог зна шта знаду. А не умејући судити и расуждавати сврх оног шта знаду, ништа не знаду; или би много паметнији били да не знаду ни оно што знаду, јер би барем при општем човеческом уму и разуму остали, пак би били као остали људи. Мој је мозак био пун смуштенија вавилонскога, но онда ја нисам се могао сам себи начудити како је могуће да толике ствари знам, пак би[x] се све молио да ме бог сачува у смирености да не паднем у високоумије и гордост. А та моја иста молитва происходила је из труле, смрдљиве и потајне понирљиве светињске гордости. И, заисто, нејма ти лукавије ни високоумније гордости од светињске, ни опа|чније кривоглавице и лудости од којекаквог читања без расужденија.

Имао сам у љубави неког младог јеромонаха Василија Осечанина, јер је и он весма љубио читање. Ови ме советује да читам Баронија, којег, читајући, усладим се у историје. Мој игуман сам није нимало привикнут био к читању, али је весма миловао слушати од мене да му казујем шта сам читао, а сврх свега по вољи су му биле историје. Зато, гди би год могао наћи грађанске росијске историческе књиге, узимао би и[x] мени на прочитаније. На ови начин почне се возбужавати у мени жеља и другојачији[x] књига осим црковни[x]. Мој старац, видећи ме сасвим предата читању, непрестано би ми пофторавао да ћу куд у свет поћи за науком и придодавао би да, кад би имао довољно трошка, би ме послао у Кијевопечерску лавру да се учим. Притом и вишепоменути Василије, кад би се год са мном разговарао, похваљивао би ми науку и жалио би што не зна латински језик, којег је почео био мало учити и знао је неколико дијалога или тих разговора, пак би и[x] све преда мном говорио и толмачио би ми их. Баш као да су се договорили били да ме подстрекавају, нова некаква желанија у мени поджигују. Падне ти истом моја гордост, аки би[x] и ја нешто знао. Латински језик, то је језик; а ја, бедни дурак, ни речи не знам! „Квис, квид, квомодо, уби, | убивис, убикункве”, то је звечало у мојим ушима слађе него сиријско пјеније; а ништа од свега тога не знати! Боље би било да се нисам на свет ни родио. Изгубе ти моја житија, лавсаик и отачник све поштење. Од тога часа — збогом [X]опово и сва твоја красота. Гди ученија нејма, ни латинскога језика, ту нејма ни живота. Нама[x] би[x] куд у свет тумарио да ми није било жао оставити мојега доброга и благонравнога старца, кога сам с правом синовском љубовију љубио и почитовао.

Почнем зачињавати и сачињавати моје плане. Гди би се могао један дијакон учити разве у Кијеву или у Москви? У ово време непрестано би се код нас говорило о славној Великога Петра кћери, императрици Јелисавети. Ја, непрестано у уму и у срцу имајући Кијев, Москву и Росију, владатељницу тих страна непрестано чујући да се помиње, и образ њезин на много места изображен видећи, натурално морао сам кадгод о том и сањати. Видим једном на сан росијску цесарицу на престолу, сву као у сунце обучену, која ми да из своје руке једну књигу отворену с разних језици, говорећи ми: „Учи се!” Пробудивши се од сна, толковао сам мој сан по мојем желанију.

У то исто време митрополит, за нешто срдит на мојега старца, сметне га с игуменства и заповеди му да пође на неко време у Ши|шатовца, нити му се дозволи да мене с[а] собом поведе. Он, полазећи у речено место, даде ми петнаест дуката (мало је више имао за своју особиту к свом манастиру верност). При нашем растанку, ови ми разговор учини:

„Мој синко, чини ми се да се нећемо више у животу видети; ја знам да ћеш ти куд либо за науком поћи. Жао ми је што ти више не могу дати; живећи у једном манастиру имућ[н]у, нисам желио да моји[х] особити[х] новаца имам. А сад жалим што нисам колико-толико заштедио, те би те сад боље могао оправити; но, с ово мало можеш до Кијева доћи. А онде, ако будеш трудољубив и у науци подвижан, небесни промисал неће те оставити без хлеба. Пустине, пештере и светињичење извади из главе; томе се данас разумни људи ругају. У данашњи дан, ко се год за свеца издаје, или је каква лажа или фантазира. Учење жели и тражи, колико више можеш; нема горег живота од беспослична и унљива. Колико сам те ја познати могао, ако се ти ученију не предаш, ти ћеш жалити што си се покаљуђерио; ти ниси ни за какав други посао него за књиге.

Колико сам ја прост и неучен, мени је милије видети ученог младога Рајића, него четири в[а]сељенска патријарха који би били без науке као ја. Видио си га како је млад | и без браде, али кад стане беседити, ми сви с великим брадама гледамо га као да смо из дивијег вилајета дошли. Ја ти за мене кажем, стидим се и срамим моје седена образу браде. Наш сав живот пролази у старању и у говорењу за казане ракијске, за каце, бурад и обруче; наша је сва наука у томе да познамо колико је ком вину и шљивовици годинâ. Иди за науком; с њом ћеш свуд престати и твоје живљење поштено заслужити. Мој синко, прошла су она глупа и слепа времена кад се је међу нама говорило: „Боље је шест вранаца у каруца него шест школа у глави.” Сад се је време преокренуло. Учен човек, ако ће и пешице ићи, сваки га поштује, а неучена, видећи гди се вози на вранци, „Вранци вранца вуку” — говоре, и право имаду!

Ти видиш како ме љуби господин барон Марко Пејачевић. Откако смо се год познали, љубимо се како да смо рођена браћа; наше се нарави тако слажу да се никад један другом омразити не можемо. Он ми непрестано фали науку и каже да у садашње време принципски синови, ако нису учени, мало поштења имаду. Он има обичај рећи да богат човек без науке (ваља овде разумети такога богаца који с богоданим својим богатством никаква добра општеству и роду својему не чини, дар божији закопан и сакривен држећи) подобан је волу с позлаћени рогови. Ка|зује ми да цесарски и краљевски синови и кћери сву своју младост уч[е]ћи се проводе и сав живот - у читању књига. Ја само чујем имена науке и философије, нити знам црне ли су или беле; али толико памети и расудженија дао ми је бог да могу расудити да те ствари морају бити врло потребне, полезне, велике и славне, кад цари и краљи без њи[х] не могу бити.

Неки дан си ми казивао шта си читао у оној росијској историји, колико се је Петар Велики старао за увести у царство своје свакојаке науке, и чрез То велико је и бесмртно име, паче свију земљедржаца, који су пре њега на свету били, задобио; славу народа свога до сами[х] звезда узвисио и својим благополучним и високомогућим наследником, који буду по његовим богоуправљајемим стопама ходити, пут к бесмјертију показао и отворио. Свемогући, преблагви вишњи творче, смилуј се на створенија твоја и такве премудре и човекољубне цесаре и цесарице производи чешће на свет, који ће сву Европу, Србију, Босну и Херцеговину, наши[х] стари[х] мило отечество, Болгарију, Грецију и остале божјем рају подобне земље од тиранства, глупости и варварства изабавити и ослободити! Нек мумла ко је лишен разума на мудрост и науку као совуљага на сунце, говорећи да оне измишљавају нова | мудрованија; не слушај ти зато никога. Што паметни људи фале, с толиком жељом и

трудоm ишту и сврх свега на свету љубе и почитују, оно мора добро бити. А ко виче на науку? Они који находе све своје благополучије у чанку и бокалу.

Веруј ми, мој синко, кад год чујем младога Рајића да беседи, уздишем за мојом младошћу и да имам какву власт, све би[x] ове наше манастире у школе и у училишта преобратио. Зато послушај ти мој последњи совет: извади из главе то твоје светињичење; ја ти задајем моју српску веру да из тога неће ништа бити. Тражи науку и гладујући и жеднећи и наготујући. Ја ти више желим да у једном малом сеоцу будеш мале деце учитељ, него у [X]опову игуман или архимандрит. И ако ме послушаш, како знам да ћеш, благосливљаћеш ме кад у гробу будем.”

Ово је последњи разговор мојега милостивог оца и благодетеља. Он није нимало науке имао, но ништа мање био је јестественим здравим разумом и расуђденијем одарен. Родом је био из Србије, из белиградскога предела; всегда весео, чистосрдечан, поштен и, колико се више може, благи[x] и непорочни[x] нарава човек. И зато у целој Славонији, Срему и Бачкој, малим и великим, господарем и госпођам љубезан и благопријатан. Био би на кратко време, један минут или два, | љутит и напрасан (страст природна чистосрдечни[x], и без сваке претворности људи). Близу три године, колико сам при њему био, само би се тада на ме разљутио кад би ме видио да без сваке невоље гладујем. На три месеца по нашем растанку представи се у Шишатовцу, гди сам му био на погребенију, и оплакао сам га како год мајку моју. Благодарим преблагу небесну промисал што ме је сподобила ово благополучно живота мојега време дочекати, да покажем вечну моју благодарност памети његовој. Име и воспоминаније његово биће ми, док сам год жив, драго и љубезно. Називао се је Теодор Милутиновић.

ЗАКЉУЧЕНИЈЕ ПРВЕ ЧАСТИ

ре него дођем к фтором периоду моји[x] прикљученија, сиреч како

сам из Хопова изишао и куд сам прошао, за пристојно и потребно находим приложити овде један разговор којег сам сврх досад издате материје с једним ученим пријатељем имао, којему, како би[x] што сложио и начисто преписао, пре него бих штампатору предао, соопштавао сам, његов совет иштући и сврх свачеса заједно ш њим расуђавајући и беседећи. Њега ћу представити овде под именем Зилотија, и описаћу што сам с њим беседио, које ће служити за изјашњеније предизда|те материје.

Ја: „Молим те, љубезни, кажи ми чистосрдечно, што мислиш о овом што си досад читао. Могу ли се надати да ће на какovu ползу бити?”

Зилотиј: „Да ти пишеш за један народ који сваку ствар мери, суди и расуђава следејући правилам здраваго разума, ја не би[x] имао ништа против твојега писанија рећи, будући да сам и сâм тога мњенија да само они народи могу се надати да ћеду благополучнији постати који, просвештавајући се науком, од дан до дан исправљају се и на боље предуспевају, распознавајући и претпочитавајући полезније од неполезијега и боље од горега. Теби је добро познато прикљученије које се је пре неколико година једном цариградском патријарху случило, који је хтео пост Петров и рождества Христова од седам дана учинити, како су и испочетка били, како се је народ против њега узбунтовао и мал' га није убио. Зато, друже мој, гледај шта радиш. Ти, хтећи да у омразу метнеш злоупотребљенија и којекакве сујеверице, бојим се да самога себе у омразу не метнеш. А навластити, ако те гди калуђери у'вате, тешко твојим леђ'ма! Немој рећи да ти нисам казао. Али ништа, с пребијени леђи добити чест да се српски Сократ назовеш, опет много више добијаш.

Ја: „Иди ти збогом! Име је Сократово красно и славно! Али се леђа по улици не на[x]оде. Не би ли се то како могло и с мањим трошком учинити?”

Зил[отиј]: | „С каквим мањим? Патријарх ни епископ ниси, да те с престола сметну, као [што] су цариградскога сметнули. Свештенство да ти узму — и тако кажеш да у твом отечеству не примају те за попа, јербо си се у Црној Гори запопио. Шта ће ти друго узети ван да те раскалуђере?”

Ја: „А они нек раскалуђере, пак ће видити! Без шале, љубезни Зилотије (видиш ли какво сам ти лепо има дао; Зилотиј, то јест, ревнитељ), учини се као да си прави

ревнитељ, и говори што год можеш себи вообразити да се правично може против досад мноме написатих ствари рећи.”

Зил[отиј]: „Као какав ревнитељ [х]оћеш да ти говорим? Ти знаш да наши прави ревнитељи хоће и изискују да народ вавек као под уларом остаје, да слепо следује и верује све што му се каже. И што им се најмање против старим обичајем види, проклињу и, чуј - „Ето курјака!” — вичу”.

Ја: „Нећу, брате, да си таков ревнитељ. Нећу да си као они који хује с анатемама на све оне што у среду и у петак зејтин и рибу једу. Буди ми разуман, умерен, просвештен и правдољубив ревнитељ, који нити новине тражи за лехкоумије нити се старина држи за сујевјерије. Ја не похваљујем оне који, невестијем и непостојанством ума водими, као лептирићи без сваког узрока семо и тамо лете; нити, пак, оне који за нерасуђеније у всеконечном нечувствованију као за плот привезани остају. Само оне, похвале достојне на[х]одим, | који познавајући цену богодане слободе ума само на добро је употребљавају; како у добру постојани, тако и у оном што познаду за боље и полезније, разумом и словесностију управљајемо, к измењенију, које њихово исправљеније, побољшеније и благополучије узроковати може, готови су.”

Зил[ошиј]: „Кажи ми које је намереније твојега писања, по ком се надати можеш да ћеду твоји јединоплеменници моћи познати да ,ти без сваког пристрастија и интереса поступаш. Знаш да све за тим стоји. Кад братија наша познаду једанпут чистоту нашега намеренија и нашу верну к њима љубов, добровољно наша представљенија и савете примају; и, што је више, ако у чему као људи и погрешимо, радо нам праштају. Познат ти је стих Навмахија:

Οὐτίγε τοιοῦτ' ἐτύχθη, 8' ζέργεῖν φιλότητα χαί ἤθεα

πιζᾷ δαίναι.

Није таког породила мати, верне нарави ко неће

познати.

А што сам повише рекао, да ваља да се бојиш твоји[х] Србаља, ја сам из шале то рекао, јер, како кажеш да намераваш одавде поћи у Париз и Лондон, мучно ће те кад твоје отечество видети. Какво је твоје љубопитство, знам да ако добру прилику намериш, поћи ћеш и у Америку.

Ја: „Имаш право, Зилотије. Нећу да свет рекне да сам се залуду покалуђерио. А што питаш намереније, могао си га из предисловија познати. Но, кад ти се тако љуби, чуј | опет накратко. Ова су два моја начална намеренија. Прво, дајем приклад ученим народа мојега, да на нашем простом дијалекту пишу и на штампу издају; друго, да моји јединоплеменници усуде се сврх сваке ствари слободно мислити и све што чују да суде и расуђавају. Ти знаш добро, љубезни мој, да сви народи који само при старим мњенијам и обикновенијам остају, морају, како год остали азијатически и африкански народи, у вечној очајаној тами и неразумију лежати. Не мислећи, не расуђавајући и не чинећи никаква употребљенија богоданог разума и словесности, нити примајући

никакав приклад од други[x] учени[x] и просвештени[x] народа, остају за вавек у висконечном плача достојном бесловесију.

О, колико смо дужни ми благодарити небесном промислу што се на[x] одимо међу учени и просвештени народи, а најпаче под управљенијем праведнејшега, премудрога и богопросвештенога владетеља који ничим не дише разве љубовију и отеческоју милостију к поданим својим; ништа не жели нити иште разве опште благополучије народа свога. Под сенију крила његови[x] цвета ученије, правда и општа љубов триумфира и победнују песан поје; разум, словесност и мудрост царствују. Нико се сад не боји да ће му ко у закон дирати. Ником училишта и академије нису затворене. Зраци просвештенија | ума и разума на све наше народе изобилно и богато излијавају се. Зашто, дакле, да не познамо небесну милост и толико благодетјаније? Зашто да не почнемо разумно и слободно као словесни људи мислити? Зашто да не дрзнемо и да се не усудимо полезније неполезнијему претпочитавати? Докле ће сродни наши у старој простоти лежати и из своје простоте и неразумија таквим урежденијам начални[x] своји[x], која на саму њи[x]ову велику ползу бивају, противстајати и возмуштавати се? Зашто, како се што почне против стари[x] плесниви[x] и зарђати[x] обичаја чинити, нама[x] да вичу — „Пропадосмо! Пропаде православије!” — и да дижу руке на архијереје своје? Србљи, којима је бог дао здрав ум и поштено срце!

Та живим те богом заклињем, буди ревнитељ, но словесни и разумни ревнитељ, и кажи ми, [x]оће ли православије пропасти ако народ не буде веровати да има вампира, да има вештица, да има врачарица и по воздуху митарства? [X]оће ли православије пропасти ако се мртви не буду око цркве, но изван градова, вароши и села закопавати? [X]оће ли православије посрнути ако народ не буде други[x] празника кроме недеља, Христови[x] и Богородичини[x] празновати и у лености и нераденију целу трећу част године за толико множество светковина губити? Леност и нерадња, није ли смртни грех, штетан и пагубан телу и души? Зашто да не познаду да у светковању толики[x] | светаца ниједна длака православија не стоји? Зашто да им се не каже да су ове ствари измишљене на шест и седам стотина година после спаситеља Христа и апостола?

Кажи, брате, по души и по совести твојеј, [x]оће ли што најмање вреда благочестију и православију бити ако калуђера нестане, који нису ничим разве црним [x]аљинама, неженидбом и именом калуђери? Не би ли много полезније и боље било и за православије и за народ да се сви манастири у школе и у училишта преобрате, и с њи[x]ови до[x]отки да се воспитавају и уче сирота народња деца која намеравају да с временом свештеници и учитељи народњи буду? Нека дође највећи ревнитељ, и нека га не стоји вика с његовим анатемама, него ако је християнин, нек ми каже, наука апостола Павла није ли православна наука, да епископ, како год презвитер и дијакон, не само може, но да мора бити једне жене муж? „Подобајет, подобајет (вели сосуд избрани) епи[с]копу бити јединија жени мужу. Која је наука православнија и благочестивија од јевангелија Спаситељевога, која обличава и укорава лицемерне и дуге молитве и постове? Виче, виче благи и једини законодавац истинаго православија и благочестија, зашто људи ради човечески[x] преданија пренебрегавају и остављају заповеди божије! Правда и истина може ли православију бити противна?

Време је већ да народ позна да су црковни оци људи били и да су | у многима стварма погрешили. И није се чудити. Људи никад довека, ако ће и свети бити, не могу бити безгрешни. То је све залуду; сам је једини бог совершен и без греха. За колике читамо да су свети били и чудеса чинили, пак су после свега тога у смртне грехе пали. Није ли познато да су цели сабори отаца проклетству и анатеми предали оне који ће веровати да се на[х]оде андиподи? А сад има већ близу три стотине година да је сав свет искуством познао да они оци ништа нису знали у томе и да су врло неразумно чинили проклињући друге који су разумније од њих мислили. И по правој правиди, ко другога неправедно проклиње, његова клетва мора на њега пасти. Но, бог ће милостив бити и светим оцем као и другим људма, јер су и они људи били, зато нису могли безгрешни бити. и што ћеш више! У ове погрешке поклизнули су Василије Велики, Јоан златоусти и Августин. Ја овде не мислим с оци процес терати, но толико роду мојему истину кажем да знаду, и да се не плаше као деца у помрчини, да, ако кад начальници и поглавари буду хотели на ползу општества што против стари[х] обичаја установити, нека мисле као разумни и словесни људи, и нека се за своју простоту својеј ползи не противе.

Зашто смо друго примили од бога разум и словесност разве да се ш њима служимо, всегда мислећи и расуђдавајући? Што ја могу мислити од јед|ног човека који ми вели: теби није допуштено ни мислити ни расуђдавати, или: ако се кад усудиш што мислити, да не дрзнеш што другојаче помислити него како су они и они мислили? Што ли од другога, који ме другојачије советује, говорећи, веруј евангелију које говори: „Истини поклонници клањаће се оцу небесноме духом и истиноју”, духом, сиреч памећу, разумом и словесностију, то јест знаће ком ће се клањати, како и зашто. Неће се клањати нити као бесловесна животнаја, нити као робови, но духом као разумни, словесни, свободни и као синови, духом и истиноју, сиреч тражиће и познаваће истину; неће се бојати ни страшити истине. Бог је истина! Зато, о словесни чловече, мисли, суди, расуђдавај и познај. Сав свет да ти рече да си слеп, ти, имајући очи и чисто видећи, не веруј свему свету. Сав свет да ти рекне да два и два не чини четири, немој му веровати; то је против искуства. Сав свет да ти рече да ће бог у вечну муку и у вражије руке предати оне који једу у среду и у петак рибу и месо, немој му веровати. То није могуће; то ни турски цар не би учинио. То је безумије и хуљеније, рећи да праведни бог може такову ужасну и нечувену неправду учинити. Али су свети оци анатеми и вечној муци предали оне који у посте рибу и месо једу! У Том оци имаду врло криво; нити они имаду | власт проклињати свет и људе, нити ће се њи[х]ова клетва ни длаке примити, нерасудна и неправедна будући. У она времена, то је некаква мода била, да народи један другог проклињу. Сад су људи много паметнији, не даду се проклињати. Не зато ако би се бојали да и[х] се клетва не прими, но примају клетву за псовку. А то није допуштено, друге који штогод другојаче од нас мисле укарати и псовати.”

Зил[отиј]: „Добро, добро! Али ти знаш да твоји Србљи, који нису научени слободно мислити, како те новине од тебе чују, рећи ће да си јеретик.”

Ја: „Нек реку што им драго. Ја се уздам да ће време показати да нису право имали. А неће сви рећи, не бој се; на[х]оди се у данашњи дан Србаља који мужески мисле, суде и расуђдавају, А време је већ да и прости народ не варамо. Познајући чисту истину и не казујући ју, с каквом совестију мислимо пред бога доћи? Како би ко

могао по правди рећи да сам јеретик, видећи јасно да ја ништа друго не потврђавам разве чисту евангелску и апостолску науку? Новине никакве не уводим, него и оне које су против светога евангелија уведене — одмећем. „Никога не проклињите, но благосливљајте; ради човеческих преданија не остављајте заповеди божије.” Ово је кротка и блага Христа спаситеља наука! Ово ја мудрујем! Зашто ће, дакле, рећи да сам јеретик? С моје | стране, ево шта ћу им ја рећи. Поштени роде српски! Мила браћо, немојте ме укоравати ни осуђавати. Расудите да ово што вам говорим, не говорим ни за какав мој интерес; не иштем од вас никаква достојинства, не иштем богатство; желим и иштем вашу ползу и исправљеније. Питајте, браћо, учене и разумне људе, које су праве и истините добродетељи евангелске? Казаће вам да су оне које се рађају из љубави к богу и к ближњему; праведно, поштено и човекољубно срце и живљење; словесна, разумна и свободна љубов ка истини. „Господу богу твојему поклониши сја и тому јединому послужиши; возљубиши ближњаго твојега јасно себе самага.” Ево наука чиста и света, која узрокује све вечно и времено благополучије човеческога рода.

Сад метни прама овој науци ону другу, онда да не једеш месо, него само сир и јаја; а онда ни рибу, а онда ни зејтин ни ајвар и прочитај. Ако ли се усудиш зачинити сочивицу твоју са зејтином, проклет и анатема! Бре, буди ти паметан! Зашто проклет, и каква те је анатема нашла? „Што сам ти ја крив? Тако су свети оци установили.” Иди ти збогом! То није нимало паметно. Да наши архијереји што таково данас установе, кажи по души, би ли им ко рекао да су паметни? А што тод данас не може бити праведно, паметно и разумно, то није могло ни пре нас, нити може после нас бити.” |

Зил[отиј]: „То би потреба била да архијереји настоје и народу казују. А док год они муче, мора ствар остати како је.”

Ја: „Не стој, брате, ни за архијереји, веруј ти мени. Ми данас имадемо архијереја учени[х] и разумни[х], свободни[х] сваке сујеверице и фанатичества. Но, да право речемо, незнање и простота народа свему је узрок. А знаш какво је устремљеније народа кад мисли да ревнује за веру и закон? Зато нејма ти никакова другога средствија разве наука и књиге. Учени људи ваља да на простом језику пишу и тако мало-помало обикнуће се сав народ мислити и расуђавати сврх сваке ствари. А друго, сву ону децу која мисле да свештеници буду — на науку, на науку! И како сви мирски свештеници буду просвештени, у мало времена просветиће се и народ; и онда моћи ће архијереји своју дужност чинити. Казивао сам ти пре неколико дана што се је једном нашем епископу у Вршцу случило пре три или четири године; пак сад суди, ко би био рад да га пијани и разјарени људи чупају и газе.”

Зил[отиј]: „Право велиш! И код нас у Грецији на[х]оди се правдољубиви[х] епископа и свештеника који уздишу и жале се на злоупотребљенија која бивају, а најпаче зли и опаки обичаји да калуђери носе по вароши, по сели, по кућа и по пазари пуне сандучиће костију ручни[х], ножни[х], леђни[х] и свега тела, а најпаче множество зуба. Бог и[х] вишњи знао чији ли су, какви ли су! Кажу да су тога и тога свеца кости и | зуби; принуђавају људе да и[х] целивају и да милостињу на њих дају. Није то све. Носе и којекаква парчета стари[х] [х]аљина, па кажу или да су од Богородичине [х]аљине, или од ког другог свеца. Носе и парчеца гвожђа, уверавајући да су од апостола Петра веригâ или од Христових ексера. Носе којекакво трње, аки би од Христова венца било. Што ћеш више? Носе грудве црне земље, издајући и заклињући

се да су помешане с крвљу тога и онога мученика. Јудеји нам се смеју и ругају и веле да смо гори од стари[х] идолопоклоника, јер они нису се клањали костима, крпама, грудвама, гвожђу и трњу. А Турци не остају само при посмејавању, но гаде се, псују, руже, плују на калуђере и њихове сандучиће.

„Што мислиш, како је разумним Греком тај покор и срамоту гледати, а најпаче архијерејем? Но шта ћеш да чине? Увео се и укоренио тај стари обичај; прости народ неће да остане без моштију и костију. Ко би се усудио рећи да све те мошти и кости и зубове и парчета хаљина и гвожђа и грудве у земљу ваља закопати? У земљу! Нама[х] би се прости народ заједно с калуђери, који с тима стварма тргују и новце купе, на њега подигли, узбунили и за јеретика би га огласили. Ништа друго, дакле, разве бог да се смиљује да се кад оне земље ослободе и да се наука уведе; и тако шат се кад сујеверије и злоупотребљенија истребе и искорене.”

Ја: „Све ја то знам, брате | Зилотије, и све то што кажеш очима мојима сам гледао на калавритском и триполицком пазару у Мореји. Познавао сам и једног учитеља, именем Партенија, у Триполицу, који би горко жалио против ови[х] бедни[х] обичаја, против који[х] и књигу је једну на простом греческом језику издао био. Но, погоди шта је било! Све су му књиге сажегли и за малим је остало да нису и њега заједно с књигама спалили; и да су смели од Турака, заисто би га сажегли жива, јер се је усудио био против сабора, дуги[х] постова и мртвих костију писати. Но, благодареније буди благому небесному промислу, у овим просвештеним земљама, ја се тога не имам бојати. А најпаче, познавајући мужествени карактер и поштено срце свију славеносерпски[х] народа од Чрне Горе до Баната, уздам се да ћеду с љубовију примити моја представљенија; познаће моје чистосрдечно, непристрасно и братољубно намерније. Притом молим богољубиве архијереје и проче свештенике и дијаконе мирске да по души и по совести својеј кажу народу јесам ли, следећући чистој евангелској науци, писао. А сврх свега, бог преблаг и милостив, који је сам вечна правда и истина, да се смиљује на све нас, да нам отвори очи ума да познамо шта је полезно и потребно нашем благополучију временому и вечному.”

Крај прве части |

**ЖИВОТ И ПРИКЉУЧЕНИЈА ДИМИТРИЈА
ОБРАДОВИЧА НАРЕЧНОГ У КАЛУЂЕРСТВУ
ДОСИТЕЈА ЊИМ ИСТИМ СПИСАТ И ИЗДАТ
II**

ПРЕДУВЕДОМЛЕНИЈЕ

Б

ас[а]на да сам хтео више преводити, нашао би[х] три и четири крат

јошт толико или и веће число. Но ја, изабравши само оне које су мени најугодније биле, проче сам другима оставио да с временом преводе и издају. Намеравајући обаче да ови том буде најмање од 25 или 30 табака, за испуни|ти ово число придодаћу овде нека од моји[х] пис[а]ма која се касају до моји[х] прикљученија. Различни од наше нације и усмено и писмено поуштавали су ме да предузнем опет ову материју и, на моје извиновљеније да бих ја рад што боље и полезније издати, један мој љубезни пријатељ запросио ме да му у нашем взаимном писма соответствованију назначујем што знања достојније од мојих догађаја, које ја од неколико времена и исполњавам. Имајући, дакле, копије при себи и хотећи, како сам повише рекао, да ми ова књига већа буде, ради две причине наумио сам приложити овде нека од ових моји[х] писама. Прво, за испунити од части вољу свима онима који су то исто зактевали, а друго, које је мени најважније и срцу мојему пожелателнејше и дражајше, за предати вечному воспоминанију потомков наших имена моји[х] љубимејши[х] пријатеља и благо|детеља које је преблаг божји промисал за оруђа своја употребио и мени у мојим странствованијам и претпријатијам чрез њих помогао.

Природна је души човеческој благодарност како год телу диханије; и ово се одовуд познаје. Кад год ми читамо историје неки[х] велики[х] и блажени[х] лица, који нам се чисто чине да ни за што друго нису на ови свет послати били, родили се и поживили, разве на велико добро, сладост, радост и благодејаније свога времена људи, ако су они и на [х]иљаде година пре нас живили, и ми и[х] не познајемо разве само по имену, а оне којима су они добро чинили, ни по имену, ништа мање они су нами мили и драги баш како да смо ми у њи[х]ово време живили и као да су нами сва она добра учинили која су они, сам бог зна коме и коме, сотворили и показали. Ми | чувствујемо радост помињући имена њи[х]ова; улаждавамо се и не можемо се наситити гледајући изображенија њи[х]ова; чини нам се као да су до јуче на земљи били и жао нам је што нису и данас међу нами. Ако је цар ко од њи[х] био, уздише за њим у прсима нашим срце наше - зашто такови цар да нас остави! И да не царствује во веки на земљи! Откуд се ова чувствованија рађају разве из самим богом у словесну душу уливене благодарности. А кад су нами туђи благодетељи тако пријатни и драги, колико већма морају нам бити наши? И, зато, с тим нами ништа није задовљесотворено ни поможено да и[х] ми сами познајемо, помињемо и љубимо; то је нами весма мало; него [х]оћемо, ако је икако могуће, да и[х] сав свет позна, спомиње и љуби. И, будући да смо ми маловремени на земљи и не можемо и[х] овде до | века спомињати, зато предајемо њи[х]ова слатка и пречестна имена, прво богу, који је сам кадар праву доброту по достојности возмездити и наплатити, да им он учини оно награжденије

које би ми ради, а не можемо; а, потом, и будуштим родовом да и[x] они наместо нас спомињу, да и[x] љубе, да им благодаре, и имена њи[x]ова од заборављења да чувају и да и[x] славе.

Ово на расужденије чувствителним и човекољубним срцама дајући, уздам се да и они исти који толико не маре за моја прикљученија, сматрајући на причину која ме к томе убеждава, неће за безместно судити што ћу јоште на неколико табака о себи писати, не могући на други начин свештенејшу благодарности моје дужност показати и исполнити. А при томе, они и онакови за какове ја пишем неће всује, читајући ово, тру|д себи задати, ибо мој всегдашњи у описанијам мојим конач, то јест ползу, гдигди и увесељеније читатеља, нећу ја ни овде нимало испред очију сметнути.|

I ПРЕЧЕСТЊЕЈШИ ГОСПОДИНЕ! ЉУБИМЕЈШИ И ДРАЖАЈШИ МОЈ!

В

и изискујете од мене такову вешт, да ништа на овом свету мени не може

бити ни радосније ни драже колико то што ви желите, не само вама него, кад би могуће било, свим земнаго нашега круга садашњим и будуштим житељем соопштити и приподати. Ибо, зактевајући ви од мене описаније знаменитији[x] моји[x] прикљученија, чрез то дајете ми повод да вам опишем и изобразим красејша морална својства добродетелни[x] они[x] народа које сам познао људи. А шта утешителније и чувствителним срцама може бити слађе и целому човеческом роду честније и славније колико познати да света небесна добродетель по свему лицу земном у свим племенама и језиком има своје алтаре и своје верне, у красоту своју заљубљене, поклонике и служитеље? Шта је способније за возбудити у човеческим срцама љубов к благим наравом, к доброту и к човекољубију, разве дејствително моћи њих уверити да праведни и добри људи и овде на земљи благополучни су и при поласку с овога света спокојни и да ће чрез сву бесконачну вечност шчасливи бити | и често многи од њи[x], ако су и простога состојанија и сељани, вечној памети и воспоминанију предају се и славе. Из овога, дакле, љубими мој, можете ласно познати с коликом радостију ја ћу ваше зактевање удовољствовати, и наместо што би ви мени за то, како ви велите, обвезани били, ја се вама за таково мени радо наложеније обвезан и благодаран признајем и исповедам.

Жеља к ученију била је начални узрок да сам ја сву вољу изгубио у оном сремском рају, то јест у Фрушкој Гори, у [X]опову, дуже пребивати. Читајући Златоустове беседе на дејанија и на апостола Павла посланија, чудна некакова чувствованија возбуждавала су се и рађала у мој ем младом срцу. Златоусти (мислио сам у себи) да се није учио, он, ако би [x]иљаду година дејанија и посланија апостолска читао, он овако прекрасно и слатко сврх њи[x] не би умео беседити. Колики су други бешчислени то исто читали и наизуст знали, но о том тако и толико говорити нису знали ни могли, разве само они који су се у Атини или у Александрији учили. Отада, не само на јави, но и на сну, ништа ми већ није било у уму и на срцу разве велике библиотеке, академије, школе, учитељи, гди различне науке предају и трудољубиви, пчелама подобни, мед мудрости собирајушти ученици. Но сву ову моју горећу жељу моја срдечна, права синовња, к оној чистој и добронаравној мојега благодетеља Теодора Милутиновича души, љубав обуздавала је на неки начин и удручавала. Он би ми често, познајући моје усердије ко ученију, уздишући говорио да жали што ја моју младост ту всује тратим. А мени би се грозило и самој мисли к срцу мојему вход допустити, такова добра и блага човека за живота оставити и ни|када га к тому не

видити; а по његовом престављенију већ ништа ти ту не остаде што би ме задржавало и устављало.

У исто време случи се да један манастирски ђак, именем Атанасије, намери поћи у свој род, у Хорватску. Но, знајући да његов стриц Дионисије, који га је ту довео био да га покаљуђери, не би га за главу пустио, зато он науми и без „остај, збогом!” дома поћи. И будући да је са мношвом лепо живио, каже ми што је намислио. То ти ја једва дочекам, откријем му с подобном повереностију моју жељу да би[х] и сам рад куд даље поћи и у које му драго место гди се млади људи уче доћи, ал’ не знајући ни на коју страну пута, замолим га да ме поведе с собом до Хорватске, а оданде, што бог да. „Зашто не би[х],” одговори он, „у друштву се много лепше путује него самим.

Дам му нешто новаца те оде у Ириг и купи ми доламу плаветну и чакшире и црвене [х]ајдучке опанке, пак сутрадан рано, нимало не оклевајући, ’ајде с њим заједно преко раковачке планине. Спустимо се к Раковцу, но странпутицом наоколо, јер сам ја ту познат био, пак ти све измеђ’ Фрушке Горе и Дунава пут Зеленграда. Ударимо на Осек, пређемо у Славонију и, идући к Пакр[а]цу, у једном селу случи нам се нешто чем се нисмо надали.

Чујемо у једној авлији песне и разговор множества људи. „Знаш ли што је”, рече ми Атанасије, „и тако сам жедан; уђимо у авлију за искати воде и видити шта се ту чини”. Уљеземо. Кад — али ту свадба и весеље. На наше искање воде мати женихова рече нам: „Драги путници, овде се данас не пије вода него вино; и ако [х]оћете, ’одите унутра.” Уљеземо. А кад сватовом кажемо да смо поиздалека, „Хее, срића,” викне кум, „кад на овако весеље из далека гости долазе!” Рече нам сести, | јести, пити и веселити се. Запитају нас како је у Срему жито родило, како виногради и прочитаја. И, тако, разговарамо се лепо и људски, слушајући музику и гледајући веселу младеж гди игра. Кад, ето ти однекуда једне велике ђачине, који баш спрама мене седне; по послуша неколико наш разговор, пак онда окрене реч к мени, говорећи: „По твом изговору чини ми се да си ти шизматик.” „Нисам ја шизматик”, одговорим му ја слободно, „него православни христјанин” и бољи од њега, ако је рад знати. Почнемо нама[х] по обичају дишпут о начелству папином и о старешинству цркве греческе и римске. О овом послу ја сам већ читао био некога Максима Пелопонисиотскога књигу на влашком језику и знао сам је као наизуст, и могао сам се о том дишпутати да се земва пода мношвом тресе. Ђак се нађе у великом сијасету са мношвом, пак почне у своје говорење латински мешати, (од кога сам ја онда као и прочи сватови чист био) и уза сваку реч „пробо мајорем, него минорем” виче. Кум, стари сват и прочи соседатељи, сви римске цркве синови, ништа мање мене почну сви јединогласно похваљивати, говорећи да што год ја беседим, то разумеду; а своме се ђаку зачну ругати, који зове у помоћ некакве мајоре и миноре, а ту реч није ни за мајоре ни за капетане, него за Христа, за Петра, папу и патријар[х]е. То онога тако огорчи да почне претити да ће ме чинити послати везана у Пожегу. Једва то изрекне, кад ти сви скоче на њега, горе жене него људи, (зашто су сви престали били од игре и музике и слушали наш дишпут), нитко и ништо наричући га. „Кад се ти будеш женио”, реку му, „на твом весељу путнике и госте вежи, а не у нашој кући и о нашем весељу! И тако ти га истерају из куће и авлије, а мени реку да се ја нимало не бојим. И предузмемо опет мирно и | лепо разговарати се као и пре. Било је већ пред ноћ и они добри људи не пусте нас тај дан од себе. Ту,

дакле, преноћимо и сутрадан почасте нас и, како да смо им сродни, љубећи се и грлећи с нама љубезно отпусте нас.

Овако смо лепо дочекивати бивали не само у време свадбе, нити на једном месту, но свуда прелазећи преко Славоније и Хорватске. Свуда се они добри људи радују видити кога из далека да истим језиком беседи. Ко год има довољно хлеба у дому, радује се да му ко на ручак и вечеру дође. Странољубије њима је природно својство и ништа и[x] тако не раздељује и не очуждава колико цркве, греческа и латинска! Црква, која би дужна била њих већма присвојавати и у љубови и доброти срједињавати! Не би ли, дакле, била крајње ползе вешт добрим. људма сврх овога отворити очи? И казати им да они могу бити и једне и друге цркве и ништа мање кумити се, пријатељити, почитавати и љубити?

Из Славоније пређемо у Хорватску, и недалеко од Гаревнице дођемо к дому и братији мојега друга, гди њега све сродство његово, браћа, сестре и снаје, тако весело дочекају као да је из некакова ропства утекао. Ово је ујесен било. У то време вођаше се Седмолетна војна међу домом аустријским, Прусијом и Росијом. Браћа Атанасијева, чујући моје намереније да би[x] рад у Русију прећи науке ради, даду ми совет да с којим регементакапеланом пређем у Германију; и, будући да се ту на[x]оди мноштво у росијској служби Сербља официра, лако ће се који мене примити и отпавити ме куда. желим. Саде, за наћи таква регементакапелана, суди се за нужно у Загреб поћи и ту чекати, зашто туда хорватске регементаке пролазе. Удрже ме они љубезни људи дванаест дана | и нипошто не даду поћи; једва се растанемо, као да смо мислили до века живити скупа.

Мој Атанасије пође да ме отпрати до Петриње и дође до Загреба са мнош, гди у предградију при једном купцу узмем једну собу на месец. Каже нам домаћин увече, кад чује моје намереније, да у граду има бискупа влашкога колеђијум и да, чекајући ја прилику за поћи у армију, могао би[x], међутим, онде почети дијачки (овако зову латински) учити се. Ово ми предложеније мило буде и пођем сутрадан с Атанасијем видити какав је то ту нашега епископа колеђијум (зашто нас зову Вла[x]е).

Дођемо ту. Одведу нас пред началника који нас учтиво дочека и каже мени, чујући да би се ја рад учити, да ће он тај дан писати за ме епископу и да се узда исходатајствовати ми да могу при њима имати квартир и препитаније. Пољубим му ја руку и зафалим на таковом обештанију. „Но, ваља да знаш, мој синко“, рече ми он, „да, ако [x]оћеш, можеш овде и неколико година све потребно содржаније имати и учити се, али ваља да будеш унијат како што смо и ми.“ „А зар сте ви унијати?“ — речем му ја уплашен. „Јесмо,“ одговори, „и да то нисмо, ми не само не би[смо] колеђијум наш овде имали, но не би нам дали ни пребивати.“ „Кад је тако“, речем му ја, „ви о мени ништа не пишите епископу, јер ја унијат нећу бити да би[x] знао никад ништа не научити.“ Види он да сам се ја препао и тихим рече нам речма: „Та не бојте се, људи, нећемо ми вас силом, поунијатити. Останите, барем, те ручајте с нама, пак онда идите збогом куд [x]оћете.“ Опростимо се ми и изиђемо из његове собе. Рече он нешто латински другим децама, ноја изиђу за нама и љубезно нас моле да останемо обедовати с њима. „Време је ручку“, веле нам, „не идите гладни од нас.“ Ал’ мени није до ручка, јер ми колена пода мнош дркћу. Не памтим како смо се исприча|ли; то знам да изиђемо, пак беж’ из града.

И сад кад помислим они случај, ужасавам се каква је ужасна вешт предрасуденије! Они исти младићи, моји вршњаци, које сам мало пре с не-исказаном радостију гледао, колик' да су ми мила браћа и сродници, како чујем да су унијати, учине ми се другојачи и страшни непријатељи који погубел моју желе и ишту. Преблаг и вечни боже, како и откуд то у људма бива да иста љубов твоја слатка и вечна, која би им морала служити за сојуз свештенејшега сродства, вернејшега друштва и сердечнејше преслатке љубови, та иста љубов твоја, коју људи криво разумевајући и злоупотребљавајући, служи им на раздељеније и љуту мрзост?

Извините, љубими мој, долготу писма, но с оним, кога срце наше љуби и душа наша почитује, ни усмени ни писмени разговор никада није дугачак; всегда је кратак.

У Шклову,

1788.

II ЉУБИМИ МОЈ!

В

ерни мој друг Атанасије пребуде са мном у Загребу шест дана и, видећи

ме намештена при добрим људма, седми дан отпратим га до преко Саве и ту се с многим сузама растанемо. У дому квартира мојега на[х]ођаше се један ђак, | брат дома госпође, именем Антун. Ови при језуитам слушаху философију и кад год не би имао свога дела, всегда би заједно били. Он ми поклони своју граматiku (читати сам могао латински) и зада ми прву милу лекцију „haec musa”. Граматике се ту штампају с изјашњенијем дијалекта хорватскога; то ми је помагало. Но судите колика је радост моја била кад нађем у латинском језику велико подобје с влашким, који је мени из детињства у Банату како и наш серпски познат био! Ту ми се сва зима не учини дужа него један дан. Антун, који ме весма љубљаше, предаваше ми с великом радостију осам части слова, даваше ми сврх њи[х] окупације и толковаше ми неке историје.

Први дан марта месеца дође у исти дом гди сам ја, на квартир, један од наших свештеника из Хорватске и у разговору каже ми да је дошао куповати нужне ствари за пут у армију, куд мисли по воскресенију поћи. А кад од мене чује шта ја ту чекам, возрадује се весма и „бог нас је овде саставио” рече. „Ја сам се“, каже ми, „старао гди ћу ђака наћи који добро уме читати и при церковном правилу и служби помагати”: Ја му се обештао да ћу га за годину дана верно служити. А он мени — да ће ми дати педесет форинти и, ако прилике не нађе боље, о свом трошку да ће ме отпрати из армије у Русију. „Ако си што овде дужан, а не можеш исплатити, до 5 или 10 фор[и]нти, ја ћу ти дати и за то ћеш ми помагати ови велики пост у цркви до воскресенија, а потом почеће се време наше године”: Благодарим му и да имам чим платити - кажем. Рече ми да га пођем у том и том дому у Петрињи чекати и да ће он ту прекосутра бити.

Мој љубезни Антун отпрати ме у сестре своје колеси до Турова Поља. Ту се загрлимо и изљубимо и он ми даде свога познаног човека који ме доведе у Пе|трињу. При реченом свештенику пребудем до Ускрса. Ови намераваху по празнику поћи и од епископа патенту на то узети; кад на светли фторник дође нам невесео глас да је други свештеник епископу Грешлики неколико дуката више дао, него лије мој обештао био, и патенту већ узео. Кажу нам к тому да они свештеник води за ђака свога синовца. Тај исти дан пригоди ми се и други случај који ме здраво уплаши.

У цркви смо на литургији, кад ето ти улезе млад момак. Подиђу ме мрави; мислим у себи, ко би други баш онде на образу имао Гавре из Вуковара, владике Партенија ђака, велики младеж? Рад би[х] или да је ко други, пак на част му младеж, или, ако је он, да ме како не позна. Како се служба сврши, а он ти управ к мени, који

му се као стидљива невеста и невешт начињах. Зовне ме напоље да ме нешто пита. Одемо насамо под један [х]раст. „Залуду се ти поклапаш“, рече ми, „ја тебе познајем како год и ти мене; ал’ се ти нимало мене не бој; зар си ти заборавио да смо се ми свагда добро пазили? Добро си учинио што си од калуђера утекао; баш као да си мене питао! Ти знаш да ко не би рад свађати се док је год жив, онде му није места. Него, кажи ми, куд сад мислиш?” Јавим му ја у каквој сам надежди био и која је већ сасвим ишчезнула. „Ајде са мном“, рече ми, „у Беч. Ја тамо идем гди службу искати, јер би[х] рад немески добро научити.“ „Кад сам пошао, морам кудгод ићи; ајде куд ти драго!“ — отвештам ја. Вели ми да је чуо да ће Данил, плашки епископ, поћи у Беч; да је он њему добро познат и да би с њим до Беча могли доћи; те ти ми сутрадан пут Плашкога.

Кад ту дођемо, нађемо епископа који нас прими љубезно и принуди остати при њему два-три дни. Овај блажени божији човек! Као да га сами бог на то упуту да ми да совет који ће | благополучије целог живота мојега причинити. Представи ми да је мучна ствар тако далеки предузимати пут без довољно трошка. „За Гаврила је лакше. Он неколико и немачки зна, а службу ’оће; то ласно може наћи гди му драго. А за тебе“, вели ми, „најбоље би било да гди школу држиш; за две или три године можеш стећи коју стотину форинта, пак онда реци — идем у Русију.“ Ови совет смили ми се сасвим. „Гди би[х] нашао таково место гди би потребу од мене имао ко?“ — запитам га. „Нигде тако као у Далмацији“, одговори ми; из различних места ондешњи свештеници молили су ме, и често „ми пишу, да им ког магистра пошаљем. И чини ми се“, приложи, „да ћеш у манастиру Комоговини наћи једнога свештеника отуда с којим можеш тамо поћи. И само име Далмација пољуби ми се, аки би пречувствовао у срцу да ћу ту неколико весели[х] и спокојни[х] провести година.

Дођем с Гавром до Комоговине, и ту се растанемо. Он оде пут Беча, а ја, не наставши ту више поменутога свештеника, покажу ми велики друм преко Велебита, пођем и сам покрај Светога Микуле, преко планине, пут Лике и Крбаве. Пролеће, красота време! Све певајући да се горе и долине разлежу! Јошт да нисам се гдигди пастирски[х] паса плашио, чинило би ми се као да на Пигасу, Велерофонтову коњу, јашем.

Пети дан пређем Вучјак планину и сиђем у Крупну манастир и ту се уставим дан-два, за отпочинути и распитати за какво место гди магистра требају. Ту ми кажу за толика места; да нас је десеторо било, сви би могли намештени бити. Но, игуман Теодосије, будући особити пријатељ протопопе Јоана Новаковића у Книнском Пољу и његовога комшије попа Марка Бједова с Пађена, пошље ме к њима. Ови ме | добри свештеници једва дочекају и при церкви Светога Георгија, баш пред градом Книнем, у дому церковном станем учите децу.

Греческе цркве народ у венецијанској Далмацији, не имајући епископа, они од мирски[х] свештеника који су познати за своје чесно владање, за добродетел и за природни здрави разум, ту су не само у својим парохиям, но и у целој провинцији како год патријарси и епископи. Такви су били у време мојег онде пребивања Јоан Новаковић књинопольски, Аврам Симић косовски Кричка дернишки. Њима совершенно приличествује оно слово апостола Павла да ко год добро управља домом и фамилијом својом, тај ће и с црквију, то јест с церковним општеством благоразумно управљати. Без науке, јер је нису имали гди получити, али (то што је важно и велико у животу) не

само без никакове злобе но и са сваким наравним честним својством украшени. А ово је прекрасна мудрост! Природни разум с чистом љубовију к правди и к чесности соједињен! Они су мене називали својим младим учитељем зато што сам ја њи[x]ову дечицу обучавао читати, писати, некима сам предавао и толковао катихисис како сам могао; бољег од мене ту није било, зато сам ја морао најбољи бити. Али сам ја (и не мислећи тада о том) од њих исти[x], а навластито од Новаковића, с којим сам у комшилуку живио и све празничне дне у његовом друштву био и проводио, најнужније и најлепше у животу лекције примао, то јест лекције непритворности, чистосердечности, љубезности и благонаравија. Каково блаженство и рај на земљи с онаковим светим и добрим људма живити! Оно су прави свеци, а нити знаду нити мисле да су.

Што ћу јоште о њима рећи, сваком ће мило бити чути. Ови[x] свештеника, не само фамилије њихове, но и парохијални народ, сви | су то трудољубиви, добри, правдољубиви и поштени људи. При опредељеној плаћи, што ми је свак за своје дете на месец давао, по њи[x]овом установљењу и обичају, кад би ко довео своје дете, донео би ми две меричице и две оке масла и један велики сирац. Но, мој љубезни протопоп Новаковић, поп Марко Бедов, Трифун Синобад, Симо Стевановић из града (криме других многих који би ме радосно дочекали) никада не би ми дали на мојем квартиру залогај хлеба изести. Баш као да су ме под аренду узели били и кад би[x] код једнога ручао, морао би[x] код другогa вечерати, нити је мени надежда избављења дозвољена била. Да сам и ја за њи[x]ову децу трудио, ово је мени нешто од природе; како за себе што добро рад сам научити, тако и што знам другима предавати.

Три године по погодби мојеј, проведем с оним божјим људма три миле године које всегда с усажденијем срца спомињем и које сам за основаније свему следујућему мојему живљењу положио; зашто сам у њима не само опитом познао и научио, него и у јестество себи претворио како човек у ниском состојанију може с малим задовољан, добар и благополучан бити. И кад сам год на неколико година потом премудрога Фенелона у његовом Телемаху описаније блаженога сеоског живота читао, всегда ми је срце играло од радости, мислећи, овако су мој Новаковић, овако Симић, овако Кричка живили! И мени овако дај, боже, провести живот!

По протеченију ове три године нађе се у мојој кеси око сто венетски[x] цекина. Чујем да у Атонској Гори на гласу Евгеније учитељ предаје на јелинском језику науке. [X]ајде тамо, помислим, новци су ово! Пођем морем у Боку од Котора, да ту нађем корабаљ за | Грецију, но у том се месту разболим од грознице. Намери се на ме неки игуман из Свете Петке из Маина. Каже ми он да је бедна ствар за грозничава мореплаваније, како и јест; позове ме к себи и наложи ми да за моје препитаније, кад би ме грозница пуштала, четворој деци лекције дајем.

Епископи черногорски, стари Сава и Василије, имали су и у Маинам своје домове, винограде и маслине и мало подаље на Стањевићи свој манастир и дворове; и тако би често с њима бивали. Тресавица, како ми узјаше за врат, нипошто целу јесен и зиму неће да ме се прође, но сваки трећи дан ето ти ње. О празнику воскресенија на Стањевићи служим како дијакон с владиком Василијем и с многим другима литургију. Не имајући на таки славни празник нигде никога да запопи, „[x]оћеш да те запопим,” рече ми, „барем да знаш да си у Черној Гори био?” „Што вам драго”, одговорим ја,

„мени је свеједно та сад, та после. Једва то изречем, он учини знак старому архиђакоњу Стефану, а ови ти са мнош: „Повели!”

Немоћ моја весма ме раслаби и принуди повратити се у Далмацију. Ужасне се мој љубими Новаковић кад ме види тако слаба и преображена; и имајући у својој парохији некога доброга свештеника Леонтија из Фрушке Горе за магистра, советује мене да се наместим у лепом месту при здравој и целитељној води у ближњему селу Голубићу. Овде се погодим за две године учити децу и за месец дана совершенно оздравим.

У трећем месецу фторе године, будући ово место близу Босне, окуже се неке куће у Голубићу; онда ти, куд који може, бежи, и ја пређем у Косово, гди пребудем у дому попа Аврама Симића један месец. Ови имађаше беседе Златоустога на дејанија апостолска; ту и[x] станем опет с прилежанијем читати и нека места, која би ми најугоднија била, преписивати. Његова најстарија кћи Јелена | замоли ме да јој што из те књиге просто српски напишем. Тада ја све оно, што сам већ био за се преписао, преведем на просто и за учинити да оној прекрасној девици читање тога буде пријатније, расположим то на главе, почињући сваку по азбуки. Она је то тако радо читала и томе се толико радовала, колико да је сву мудрост Соломонову у она два-три табака имала. То су други с великом молбом од ње просили и преписивали; и тако се разнесе и расплоди по свој Далмацији под именом Доситеове Буквице. Ово је први повод и узрок да се у мени велика жеља зачне и роди да ми само дотле бог дарује живот док што српски на штампу издам и прекрасним кћерма и синовом рода мојега соопштим. Милостиви бог исполнио је желаније моје с лихвоју, сподобивши ме за ово претпријатије љубов и похвалу избранејших нације наше, од којих сте и ви, дражајши мој, заслужити.

Они људи тако су ми добри и мили били да од толико година и данас срце ми за њима тужи као да сам се с њима јуче растао. Љубов к науци морала је у мени силна бити кад ме је од њих отргнути могла. Без сумњенија, ово слатко и благородно својство, тако неодложно и природно срцу и души нашеј, љубов, мора за нешто вечно опредељено бити, јер би почти залуду било кад би само за тако скоро ишчезајеме предмете битије своје получило.

Из Косова пређем у манастир Драговић, гди сам два цела месеца некога попа Лазу чекао да с њим у Приморје дођем, зашто, како сам рекао, будући у неки мести кужни мор, сâм нисам смео путовати; а ови свештеник држао је једну парохију дан [x]ода дугу, гди кућа, гди две, а гди пет поизмешате међу римске цркве људ|ма. Он пође у велики пост своје људе исповедати и причестити. Млад свештеник као и ја, дакле, заједно исповедамо. Но, оне добротe људи нити је гди чути на свету ни видити! Дође са страхом да се исповеда, а никаква зла у животу није ни помислио; нејма ти ништа казати разве да је кад у среду и петак јео (за хиљаду глава не би ко погодио да му се не каже) — рака! Ништа друго. Или пасуља са зејтином, зашто у Приморју зејтина изобилије. Ако ли је ко на злу времену несташне јариће сатеривајући опсовао, тај ти је међу њима највећи грешник. Међу овакови свети грешници проведем велики пост и празнујем воскресеније. По празнику отпрати ме поп Лазо до града Трогира, који је ту близу. Одавде пређем у Сплит и ту се укрцам у једну месалонитску тартану, за Корф.

у Шклову, 1788.

S. S. Ово је шести месец како се чека овде типографчик; по свој прилици, неће одржати реч. Зато намеравам поћи у Лифландију гди ћу се на добрам господина генерала Зорича месец дана бавити. Одатле ћете од мене слеђујуће примити писмо. |

III ДРАЖАЈШИ ГОСПОДИНЕ МОЈ!

У

тартани, с којом пођем пут Корфа, било је око двадесет корабљеника,

сви Греци до једнога, а ја гречески нигде ништа; расудите како ми је морало бити. А како сви сазнаду да ја њи[x]ова не разумем језика, свима дође већа жеља да са мношћем говоре. Добро за ме што сам при Книну неколико [и]талијански научио био; ово ми је ласно било за велико подобије овога језика с влашким, те сам се могао с капетаном корабља и с некима од корабљеников разговарати; а без тога сâм не знам што би[x] чинио. Слушао би[x] с великим вниманијем не би[x] ли најмање што разумео. Нигде ништа! Никад до века, помислим у себи, не научи[x] ја овог језика. Што је ситно — ситно преко сваке мере и разлога. Просипљу им се речи из уста како суште просо; нити се могах довољно начудити како се они могу међу собом разумевати. Но, што бог дâ, речем, утешавајући себе; док ово новчића имам, гледаћу не би ли се што научити могло, а кад њи[x] нестане, а ја ћу опет у Далмацију.

Лепо време, весма поспешан ветар; и тако трећи дан дођемо у пристаниште града Корфа. Платим капетану за превоз, а он зовне човека с барком, којему наместо две газете што би ме на брег изнео, дам му двадесет с уговором да се постара наћи ми квартир гди се [и]талијански говори. Овај узме новце, изведе ме на брег, избаци за мношћем моју торбу, пак отиде својим путем. Зовем ја! Молим! Он ништа; ваљада је био сасвим глув. Останем на брегу предградија, које сам потом сазнао да се Мандоћ зове, обзирући се на десно и на лево и не знајући ни куд ћу ни што ћу. Сат по подне, сунце припекло, нити даје ту више | стојати. Упазим на крају предградија широку ограду зида, унутра зданија и лепа црков. Видим врата авлије отворена; уђем и седнем пред црквом под тороњ у љупком [х]ладу с намеренијем чекати ту док се попусти сунце и дан порасхлади. Овде, замишљен и забринут од мореплаванија које ми је први ред тако дугачко било, забуњен и чисто као пијан, и не пада ми на ум да нисам ручао; седећи, наслоним се на зид и задремам. Иза сна чујем шаптање. Отворим очи. Негдер ми сад каже, ко зна, шта угледам. Множество неописане красоте девојака и међу њима гди која калуђерица, поизређале се по пенцери. Што ће ово сад бити од мене, ко бога верује, помислим; но што сам ја крив, кад је авлија отворена. У тај ма[x] уљезе у авлију и приступи к мени с дугачком, белом као снег, брадом свештеник, који, кад види да ја гречески ништа не разумем, стане беседити [и]талијански и на питање каже ми да је то манастир калуђерица гди се кћери госпoде Корфа уче и воспитавају. Отвори црков; ту се поклоним и целујем предивно изображене иконе. Кад, ето ти пречестна вида старица с другима двома господичнама, љубопитне знати ко сам, куд и зашто идем. Кажем им и како ме је онитков баркаруол оставио на брегу. Сожале оне о мени и рече ми старица: „Благодари бога што ниси се на горега намерио који би ти и торбу однео.” На њи[x]ово питање имам ли трошак на тако далеки пут и у туђим странама,

одговорим да ја новаца доста имам на две или три године. Онда стара госпођа заповеди своме капелану (то је био ови свештеник) да ме узме у свој дом; пробеседи нешто с њим гречески, пак онда мени рече: „Можете стајати у дому попа Марка, ако вам буде по вољи) месец или два, док што мало гречески научите, зашто ћете доћи у таква места гди се [и]талијански не говори. И | за та два месеца ја ћу за вас платити; ви нисте му дужни ни новца дати. Притом чувајте се да му ништа не дате у зајам; то му је сва мана: узајмљује, пак неће да врати. И док се год добро с ким не познате, чувајте се свакога.” Зафалим јој на матерњој милости и настављенију и кажем да највише, ако се ту уставим, биће месец дана, зашто би[x] рад колико пре у Атон доћи.

Одведе ме поп Марко у свој дом и нађе ми једног младог солдата Далматинца који добро гречески знађаше. Погодим га за цекин на месец да ми сваки дан у уречени час долази, и почнем писати с нашими словима нужне речи и разговоре гречески. Ови солдат учини ме сутрадан познати се с једним поштеним човеком [X]ерцеговцем, именем Антонијем, који у граду имађаше два своја дућана, трговаше с[а] свакојаким воћем и зеленима и ту ожењен добро стајаше. И ови ми крепко наложи да нипошто мојему домаћину ништа не узајмим и, ако ми што заиште, да речем да су моји новци у Антонија Шћавуна на сохрањенију.

Пети дан мој попо, зар ваљада је прегледао шта ја имам у торби, и видећи да ту ништа не стоји него две-три књиге, неки рукописни папири и преоблачила, запита ме при ручку гди ја моје цекине држим, говорећи да није „senza rishio”, то јест безбедно, „да и[x] са собом којекуда носиш, но дај да ти и[x] сачувам. Ја, већ на то приуготовљен, кажем му у кога су. Поцрвени сав као скуват рак и, гледајући ме накриво, рече ми: „Che maledetta diffidenya hè questa! La madre superiora quel, ch' el ga detteo, non miga 'l ga parlato da senno, solamete per scherzo.” То значи: „Какова проклета неувереност је то! Мати игуменија, оно што је рекла, није нимало говорила заисто, само за шалу.” Ћутим ја, мислећи, шала или не, ти баш нећеш ништа имати; пак онда погледам и ја на њега, баш као и он на ме, показујући му да не марим за њега ни за ње|гову кућу, већ ја имам поштена познаника у граду, а новаца у кеси, то је мени доста.

Поподне дође мој солдат. Кажем му што ми се случило с домаћином. Вели ми он: „Ако ниси рад за ови месец заштедити три или четири цекина, можеш у граду за толико имати квартир и трапезу.” „Нисам ја овде дошао да штедим, но док имам да трошим”, одговорим. „Кад је тако,” шчепа он моју торбу, „а ти 'ајде са мном.” Прођемо кроз собу попову и кажемо му да ми полазимо. Стане он молити да му не чинимо те срамоте, да ће пропасти ако то чује стара госпођа; заклиње се да он није о злу мислио; у[x]вати за торбу пак не пушта. А кад ли ти га почне мој солдат муштрати, гречески с њим говорећи, смете се онај, па руке к себи; за љубов божју моли да не пођем тужити се игуменији. „По томе можеш ти спавати спокојан,” речем му, „нисам ја овде дошао процес терати.”

Дођемо у град к нашем [X]ерцеговцу, који, смејући се, рече нам: „Ја сам добро знао да ће то тако бити; зао је оно поп. Но стара госпођа, добра душа, видећи га да плаче кад служи литурђију, вара се и мисли да није сасвим опак.” Има у граду леп манастирић Свете Јекатерине, с петорицом калуђера. Каже нам Антоније да они радо примају стране људе на кост, на недељу и на месец, и, будући да су беспослени, могао би[x] се и од њи[x] ползовати у разговору.

Пођемо к њима и погодимо се за 15 дана цекин и по. И ови сви по реду су ме исповедали - колико имам новаца? Откуд ми? И гди су? А како чују у Антонија Шћавуна, то ниједном није мило било чути. А, лењиви трбуси, мишљах у себи, ради би да беспослени живу и новаца да имају. Нека би учили децу као и ја, пак би имали. Они манастирић има лепе до[х]отке, али | се игумну и калуђером ништа у руке не даје, разве што је уречено на трапезу и одејаније, а с прочим мирјани располажу и троше на школе и [х]оспитал градски, који је велики и прекрасан.

у овом месту пребудем 45 дана, напишем и изучим наизуст много различни[х] разговора. Антоније учини ми познанство с неки капетани и мајори у венецијанској служби, Далматинци и Черногорци, који ме одведу протопопи града, покажу му и истолкују моје сведетелствено писмо и испросе да могу у цркви Свете Јекатерине славенски који пут служити. У овом острову мирски протопоп глава је свега свештенства. Који му драго епископ и патријарх ту да дође, мора њему потчињен бити, будући да је Свети Спиридон патрон Корфа, а ови је био мирски свештеник, то јест епископ ожењен, ибо у његово време монаси јошт нису били сасвим преобладали.

У недељу, кад сам хтео први ред служити, дође ми мајор с друга два официра и с Антонијем. Каже ми да ће протопоп и, многа господа Греци и Латини на моју службу доћи, него да даду пронети за ме тас, обнадеждавајући ме да ће ми се скупити најмање десет цекина. „Нипошто”, речем му, „нисам ја дошао овде срамотити себе и вас.” „М’ ајде, калуђеру, светао ти образ!” — отвешта мајор и пођемо у цркву.

При поласку одавде нађу ми корабаљ за Мореју и опреме ми један велики александријски сепет пун финога венецијанскога бискота, избрани[х] маслина и попржене рибе; предаду корабаља капетану 15 бутеља шкопулскога и корфиотскога вина. Допрате ме око десеторица њи[х] у корабал, гди су јошт зарана дали спремити господски ручак. Ту по веселом обеду изгрлимо се, изљубимо се, срдечно изљубимо се и желећи да се опет видимо (како смо се на пет година потом и видли, кроме неких од официра који су у Италију прешли били) и тако растанемо се.

У Мо|реју би други или трећи дан допливали, како смо лепо време имали, но капетан корабаља, имајући дело у Занту и Цефалонији, позадржимо се на путу. Девети дан дођемо у пристаниште града Патраса у Мореји. Недеља и рано. Пођем с неки корабаљеници на службу у црков светог апостола Андреја Првозваног. У време причастне, навале око двадесет калуђера с[а] сандучићи и с костима у њима просити; међу којима зачудим се кад угледам некога древнега Исаију Дечанца којег сам јоште у детињству мојему у Чакову, гди на светог краља Дечанскога просаше, познао и који, да не би мојега тетка Николе, би ме одвео у Дечане: потом, дијаконом у Хопову, по Бачкој просити виђао сам га. Овај сушти носи једну сребрну кутију и српски иште, говорећи: „Дајте милостињу на мошти Свете Ане у манастир Савину.” А његов дијакон за њим проси на мошти Светог Пантелејмона. Не знам ил’ ми је згадније било старог погрбљена, гди по цркви кашље и циганчи, гледати, или његова беднога дијакона, здраву момчину, углађену, с дугим перчином, који му сва леђа покриваше, и с таквим слободним и бестидним очима, не као да џебрачи, него баш као да нешто дели и раздаје. Тиска се кроз народ и за худим својим старцем пристаје и људма мира не да.

Полазећи из корабља, запитам шта сам дужан за превоз платити. Капетан одговори да је све плаћено у Корфу и да ја ништа нисам дужан. Конзул венецијански, на кога сам имао вручително писмо, прими ме учтиво и даде ми пасапорат да ми не би нигде у Турској [х]арача искали. Одавде, всегда находећи друштво, пођем од места до места лагано за прегледати ови прекрасни и у историји славнеји остров; које кад би хтео све подробно описивати, требало би ми неколико табака напунити. Два цела месеца задржим се ходајући по различни неисказане красоте места | и кроз Триполицу, древље зовому Мегалополис, отечество Филопименово, пређем у Навплеон, и ту нађем корабаљ за Атонску Гору.

Четврти дан стигнемо под Светопавловски манастир. Како изиђем на земљу, уљезем у једну башчу, улажујући се красотом различни[х] воћни[х] дрвеса, обременени[х] плодом. Ту се про[х] одам за растрезвити се од морске несвестице. Недалеко под једном маслином учини ми се да видим један дугачак штап с верха накривљен, неисказане красоте; осипајући га сунце, разни[х] цветова шаре чрезвичајно блиста[х]у се, као да је сваким видом многоцених брилијанта испештрени. Чудим се ко би такову вешт ту оставио. Приступам лагано и, будући од младости краткога вида, дођем око десетак коракљаји близо и Ту, сам не знам како, се уставим; и наместо што би[х] ближе приступио, почнем натрашке, све на ту вешт гледајући, уступати. Два или три коракљаја измакнем се и тада познам да оно на врху накривљено, то је зла змија окренула била главу к мени, чекајући ме да ближе дођем. А како види да се ја измичем, окрене од мене главу и с устремљенијем отиде. Благодарехи благој промисла десници на избављењу, с ужасом побегнем напоље.

У том манастиру нађем неколико Болгара монаха, од којих један одведе ме кроз Кареје у Хилендар. Како ми је жао било чути да је учитељ Евгеније, не могући трпети ту којекакве калуђерске кабале, пре четири месеца то чудновито место оставио, и ученици се сви разишли. Како монаси живу у том месту, то знам да сте чули од други[х] и да знате; ако ли не знате, јошт боље. Нађем неколико Сербов у Хилендару, који се ва век века с Болгари инате и не могу да се погоде чији је Хилендар. Мој добри и љубими Теодосије Карлов|чанин, и он се ту мора инатити. Ту проведем јесен и зиму, а на пролеће пођем опет на море за прећи у остров Патмос, чујући да се онде предаје јелински језик. Намери се корабаљ за Смирну у Азији Малој, а одатле кажу ми да се сваки дан може пригода имати за прећи у Патмос. Кад дођемо у Смирну, извезу ме у Франкомалу (тако се зове част града гди Европејци пребивају). При обеду на мојем квартиру дође ручати и један архитектон Грек. Овај, у разговору чујући куд намеравам, рече ми [и]талијански да ако хоћу да ме одведе да прегледам греческу велику школу и познам се с учитељем Јеротејем.

У три сата после подне пођемо и нађемо учитеља гди множеству ученика (од који[х] бјаху неки свештеници с великим брадама) толкује нешто. Каково би блаженство за мене било, мислим у себи, кад би[х] и ја међу ове могао пристати! Кад он сврши предавање, дође други млађи учитељ другој класи предавати. Пођемо у његову собу и како му кажем што сам, куд и зашто путујем. „У Патму,” рече ми, „за две или за три године по[х]арчићеш све што имаш, пак о чем ћеш после натраг поћи? Остани овде — рече ми — гди, ако и десет година устојиш, за квартир и препитаније нећеш ни новца потрошити. Ова школа [х]рани 30 ученика, а из тако далека места да сте петорица дошли, ја би[х] вас радо примио.” Учини ми се као да неко божество из

њега говори. Пун радости приступим да му целујем руку, но он ми рече: „Богу благодари који те је овде довео гди ћеш получити све што желиш.” Призове попа Антима Аatineјца и рече му да ме прими у своју собу, која је за две персоне, а он је у њој сам.

Ево, љубими мој, почетак, могу рећи, мојега Благополучија на овоме свету и моје давно желајеме науке. О мојем пребиванију и упражњенију при| овом блаженом божјем човеку, учитељу и благодетељу мојему, говорићу јоште у следећућем писму.

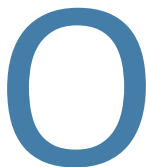
У Сесвегену в Лифландији,

јулија 1-го 1788.

IV ЉУБИМИ МОЈ!

во што би[x] вам рад описати у настојаштем писму, толико је за ме

знаменито да ће ми невозможно бити представити вам то тако како ја у свему животу мојему то исто чувствујем. Све остало, сиреч, што сам из Баната изишао, а потом из Хопова, из места у место преходио и опет се враћао и потом изнова отходио, спрама овом случају толико ми се чини колико обични всеопшти догађаји који се сваком повседневно у животу више просто и случајно прикључавају нежели по предваритељном намеренију и плану делају и исполњавају. Али да сам у Смирну дошао, о којој нити сам сањао, нити знао, ни мислио, да сам ту, гди ни дан ни два нисам намеравао стајати, три године пребивао (и да се прежња росијска и турска не заче војна јошт би[x], може бити, три) и да сам онога божественога мужа, новог | греческога Сократа, то јест учитеља Јеротеја познао! Њим милостиво примљен био! Његова благодејанија, љубови и науке сподобио се! У овом видим и познајем таково лепо плана расположење, којег не само ја сам с детињском мојом памећу, него и отац мој и дед да су ми с[a] својим саветом помогли, не би[x] могао тако измислити, расположити и благополучније у дејствије произвести. Овде, дакле, очевидно познао сам невидиму десницу благога промисла, која ме води и мном управља.

По плененију Цариграда, кад се сви учени Греци по Италији и по Францији разбегну и те земље зачну просвештавати, за малим је остало било да се јелински језик и наука у истом отечеству и дому своме, то јест у Грецији, сасвим не забораве и не погину. У острвом греческим под венецијанским владенијем једва се јоште гди који учен човек да предаје јелински находио; али кад Турци Кандију, Ципар и Мореју од Венецијана завојују, тада и ту и[x] нестане. После тога, ко је од Греков хтео свој стари језик знати, принуђен је био у Италији, у Сицилији или у Францији тражити га или у малим острвом Занту и Кефалонији, који су у Венецијана и до данас. При почетку осамнаесте стотине година, два монаха, Макариј Патмиос и Герасим Итакисиос, како у вишеименоватим острвом, тако и у Италији, получе лепу науку, не само јелинских мудреца него и новијих, који су у Европи од тога цветали времена. Дођу у Патмос и ту с помошћу цариградски[x], смирнејски[x] и хиотски[x] трговаца не само воздигну лепа зданија за школе но и домове, комодне за пребивање учеников, и капитал довољан саставе, од којег до[x]отка да се могу како учитељи содржавати тако и неко число оскудни[x] ученика препитавати.

Из ове школе, у неколико година, изиђу многи учени свеште|ници и учитељи, који потом саставе училишта у различни поглавити мести Азије и Греције, од којих је био један и вечноблажене памети Јеротеј, учитељ смирнејски. Богочестив и благочестив без свакога сујеверја, прост монах, но монашеских злоупотребе, лажа и прошјачења и измишљени[x] икона и моштију за новце чудотворења заклет непријатељ и изобличитељ. Како би му ко казао да је та и та икона чудотворна, он би

питао: „Стоји ли она сама собом на воздуху или је приковата, прилепљена за зид или о ексер привешена?” И како би чуо да прво није, него фторо, „видиш да није чудотворна — рекао би. За такву своју философическу и управ благочестиву љубоистиност сви калуђери, Јерусалимци и Светогорци, ко жив зна што би му учинили да су могли. Али је његова непорочност и добродетељ тако позната била да не само сав народ смирнејски, христјани, него и исти Турци више су га почитовали и љубили него све калуђере на свету; и зато тешко би оному било ко би у њега дирнуо. Митрополит смирнејски Неофит, иначе благи честни и добродетељни муж, но по нешчистију православан даже до сујеверја, равно 15 година мрзио је на њега, нити га је у све то време пуштао у цркви проповед говорити; и да је могао и власт имао, би га не у Сибирију него у Камчатку у заточеније оправио или, ко зна, ако не би и горе с њим расположио! Зашто је страшна зверка ревност за православије а без разума! Да је у овом веку мода била саборе купити и, ко свашто не верује, проклињати, мој би учитељ много горе прошао него исти Ориген, кога су проклели и анатеми предали, нимало на то не сматрајући што су Василије Велики и Григорије Назијанзин с Оригеновим списанијам цркву и благочестије заштиштавали. По протеченију 15 година, видећи речени митрополит Неофит да слава доброд[е]љеи Јеротејове, не токмо у Смирни него и по свој Азији, Грецији и архипелагу расти, дође у чувство; најпаче, како смо већ рекли, будући добра срца и душе, ужасне се како је могао за толико времена на таква добродетљена човека мрзити! Смири се и с Јеротејем љубов и друштво учини; и затим преживили су други[x] равно 15 година у крајњем пријатељству. Месец дана пре него ја дођем у Смирну, представи се Неофит; зато, лицем нисам га познао. Блажене памети, учитељ Јеротеј био је родом из Итаке, Одисејова отечества, који је мален остров у венецијанској држави. Пре мојега к њему пришествија предавао је науке 30 година, а после мене — 16. Он, да је љубитељ богатства био, могао би се у таквом месту и опстојатељствам весма обогатити; али онда не би био то што је био, нити би се овако о њему писало и проповедало.

Кад сам у прекрасну Смирну дошао, знао сам [у]неколико гречески просто, научивши нешто у Корфу, а нешто у Мореји и Хилендару, и могао сам тако говорити да ми се не само деца, него и стари људи смеју; али сам се и ја њима смејао, чудећи се чему се имаду толико смејати. Како би се лекције свршиле, скупила би се на чопоре дечица око мене, како исти врапци на просо, ко ће пре са мношћем говорити; сви би ме учили и настављали. У оваком милом друштву, у четири пет-месеци могао сам ласно беседити; а како получим ласност у простом језику, јелински ми је било врло удобно. Псалтир и све црквене књиге, то сам све са славенскога совершенно разумевати могао; и тако на концу једне године нађем се напреднији него други који су три и четири године пре мене почели. Тада, већ, дечица нису ме питала као преже: „Палá, лоїες οέ εχάμε лалá ες χαїров, óлов δєν іхєврєς үрцїата? Попо, ко те је запопио у време кад ниси знао књи|гу?” У дому школском садржавало се око тридесет ученика из различни[x] места Греције и острова; у моје три године ту неки су одлазили, а неки долазили; и тако имао сам начин познати из свију страна греческа својства. Сви школски алумнисти живјаху у крајњем доброхотству и љубови; нит’ би ту ко узрока имао на кога расрдити се и злобити. Учитељ сáм, будући како ангел небесни и к свима како чадољубиви родитељ, сви смо се старали како ћемо таковој доброти већма угодити; а њему, иначе, није се могло угодити разве чрез прилежност ка ученију и доброту нарава. Љубима греческа јуност склонитија је и способнија к науци паче свију народа на свету. Природно хитри и остроумни, кад се из младости на добро управе,

нејма доброте и вредности над њи[x]овом; но из тога самога узрока, ако се на зло упуте, ту се ваља здраво на ум узети; ибо велика хитрост, кад се на лукавство преобрати, велико је зло; али злу, пакосну и лукаву при Јеротеју није било станка ни пристаништа.

Фторо лето, будући кухни помор у Смирни, провели смо у школски прекрасни домови пољски, окружени с предивним башчама, преисполњеним сваким родом воћних дрвеса, лоза и зелени које благополучна Азија рађа. Трапезу смо смо сви имали заједно с учитељем; и сваки од ученика, који је вина хтео пити, имао је на обеду и вечери по две чаше пријатнејшега укуса вина. У јелу и пићу никакво друго разанствије није било, разве ако би благодатни наш учитељ чашу или две вина више него прочи попио. Сви од већи[x] ученика добровољно би и радосно нижњим лекције изјашњавали и неудообразумитељна места толковали, тако да сваки од нас имали смо не једнога учитеља, него десет и двадесет, који би једва чекали да нас у чему наставе. Фтори учитељ за Јеротејем био је Хрисант, од први[x] његови[x] ученика, који | је и домостројитељ био. Хрисантос значи златни цвет; но, овога човека душа таква је блага, слатка и добра била, да је достојан био звати се рајски, небесни, божји цвет! Мој камарада поп Антим Атинејац био је мирски свештеник, но младом умре му супруга. Ови човек, да се није на науку затим дао, без сумњенија не би живио. На дванаест година по смрти супруге своје, кад би год по случају изрекао реч „жена моја”, би му потекле сузе, као да се тај дан с њоме растао. Агапије Пелопонисиотски, Кипријан Критски, Максим Ларисиотски - никада нисам на ове људе погледао да не помислим: „Овакове, вечни боже, дај христјанству епископе!” Но, мучно ће од њи[x] који тамо доћи, јер к тому они заната не знаду, а неће да га уче. Овакови су били Јеротејеви ученици; и ласно је веровати да за 45 година својега учитељства много је добра учинио. А кад су Грци под љутим удрученијем то кадри исполнити, што се може од њих очекивати кад буде божја воља да се ослободе и дођу у таква опстојатељства гди сами цесари то изискују и налажу? Мојега првога познаника, архитектона, посештавао сам и всегда сам му благодарио и док сам год жив благодарићу му што ме је к Јеротеју одвео; бог га је сам на то наставио. На исти начин доброга мојега благодетеља, господара Максима Куртовића из Требиња у [X]ерцеговини, Ту сам најпре познао; и он ме је всегда радо виђао и на свом квартиру дочекивао и при поласку љубезно обдарио.

При окончанију треће године мојега ту слаткопомињајемаго пребивања почне се говорити да ћеду Турци Росији војну објавити. Мене су многи ту називали „папа Сербос”, а многи - „папа Московитис”; њима је то свеједно било. Кажем учитељу да сеја весма бојим ако се војна зачне. „И ми се сви бојимо”, одвешта ми, „сам бог зна што се овде може | случити!” „Дакле боље је мени”, речем, „уклонити се за времена?” „Ја сожалејем”, одговори ми божествени и блажени отац, „али у оваковим опстојатељствам не знам ти совјета дати.” У то време дијакон Максим Ларисиотски, философическе класи ученик, спремаше се за поћи дома; дакле, и ја с њим — у друштво. Нађемо корабаљ идриотски за Мореју, целујемо се и опростимо с оцем, милостивим благодетељем и учитељем Јеротејем, с добрим Хрисантом и с прочи љубими соученици, и пређемо у корабаљ.

Света, блажена, богоугодна Јеротејева душе, давно сам ја од благога бога ови час желио да могу за живота рећи: „Повјем имја твоје братији мојој и посреде многих

народов воспоју тја!” Праведна душе, ти се сад водвораваш с блажени духови у слави небеснога оца, за кога си живила и којег. си свету исполњавала вољу. Прими ови знак вечне моје благодарности и воспоминанија. Проповедајући и славећи ја добродетель и име твоје, слаВим самога бога који је извор и первејше: начало свакога добра и благодати.

У Сесвегену,

1788. |

V ДРАЖАЈШИ ЉУБИМИ МОЈ!

В

етар смо имали споспешан, но одвећ крепак за изићи из великога

смирнејскога пристаништа. Тартана идриотска била је средње величине, новоустројена и здрава, но одвећ обременењена, ибо осим обичнога товара у вештма на[х]ођасмо се ту около 50 персоне пасажера, од којих половина је била жена и деце, који сви прелазаху у Мореју. Пошли смо с места пре подне, око вечерње доба били смо већ у широком мору, кад ти се подигне таква силна бура да нисмо се нимало надали од потопљенија избећи. Такове вриске жена и деце не би[х] рад већ у животу чути. Мој друг Максим и ја нисмо о себи ни мислити могли, сматрајући на страх и жалост родитеља о дечици њи[х]овој, и да није корабаљ весма јак био и кораблиници искуснејши људи, мучно би се спасли. У зору престане дожд и бура и капетан озгор повиче нам веселим гласом: „Καλοχαρδοι, δεν ειναι πλεον χινδυνος! добра срца, није више бедствованија!” Тада сви, један на другога наслоњени, поспимо како полумртви.

Сутрадан нађемо се у једном великом но пустом пристаништу острова Митилине. Сви изиђемо на брег и срадујемо се један другом о благополучном избављењу, како да смо једна једина фамилија. Ко би могао описати ону чувствителну срца радост матера к чадам својим! Рекао би да су из мртвих воскреснули. „Не губите времена“, викне капетан, „ту се лепше руча него у тартани; ручајте, пак ћемо збогом путовати.” Дан је велики фторник, но сви смо имали различни[х] морски[х] посни[х] припаса, попржених сипа, охтапода, острија и вина довољно. Ту сви уопште ручамо и напијемо се, | како год да је воскресенија дан, и трећи час по подне с тихим ветром дигнемо се и на велики четвртак стигнемо у Навплеон, гди нађемо тај исти дан друштво за Патру. Најмимо и ми две мазге, и по суву дођемо у Коринт. Сиђемо к мору, нас око 15 најмимо велику барку, која нас доведе у Патру на сами дан воскресенија. Овде отпочинемо сву светлу седмицу.

Намери се корабаљ за брегове Епира, куда мој љубезни друг желаше поћи чрез Јоанину у Тесалију, а мени би одатле ласно било превести се у Корф. Но, одавде двадесет цели[х] дана имали смо непрестано противне ветрове и, што је горе, разболи се мој Максим, а на мору боловати, сохрани, господи! У све то време ништа није могао у стомаку држати. Дођемо у Свете Четрдесет спрема Корфа и, како изиђемо на земљу, лакше му буде и у пет дана предигне се; но доћи к крепости, томе се хоће времена. Албанези неки, из Хормова, пролазећи туда и видећи га таква, сожале о њему и обештају се повести га до Аргирокастра, а одатле близо му је Јоанина. Известимо се ту; кажу нам да с Хормовици може ко преко целе Албаније проћи да се никога не боји. Али га ја тако слаба од себе нипошто и никако не би[х] могао отпустити; дакле, нађу

нам две мазге, и пођем и ја с њима, прво, за допратити друга мојега љубимога до Аргирокастра, а друго, видити част Албаније.

Хормовита било је до 20 момака, сви с оружјем пешице како лавови, а ми два на мазгама. Од Аргирокастра до Хормова нема више него три сата. Други дан [х]ода дођемо у речени град. Одатле без најмањи[х] комплимента простосеречно зовну нас да идемо у њи[х]ову варош, говорећи нам: „Море, луди сте ако не дођете; море, такога места нити сте вид’ли на свету, нити ћете видити. Ми имамо баш крај вароши један манастирић Светога Николе; десет калуђера мо|гли би у њему лепо живити, а нејмамо него цигло једнога, јер ми Албанези нећемо да се калуђеримо. Ту ћемо вас држати, ако хоћете, три месеца или три године, да ни паре не потрошите. Ако ли вам се смили, останите с нама за живота; намаи ће тако мило бити, колико да вас је бог с неба к нама послао. Видите ли какви смо ми момци (све нам ово први од њи[х] гречески беседи); овакови нас има, фала богу, у Хормову до две [х]иљаде осим стари[х]. Видићете ту од осамдесет година старце који иду уз гору под оружјем певајући.”

Разиђу се ови по граду за своји послѣ. Наш квартир близу школе; одемо посетити учитеља, именем Елефтерија, честнога мирскога човека с женом и с фамилијом. Кажемо му с ким смо дошли и како нас позивљу к себи, но ми се побојавамо у вилајет далеко к непознатим људма пуштати се. И ови нам потврди о њима то исто што смо пре чули. ’Ајде, дакле, у име божје, барем да сасвим здрава љубезнога мојега видим и да се здрави растанемо.

Сутрадан попнемо се на високе хормовитске планине. Нађемо прекрасну велику варош од седам стотина домова, све камена зданија како кастели. Само у вароши има око 50 извора, који крај вароши састављају малену реку; ова баш код манастира спушта се у преужасно дубоку стрмину с таквим хуком да сам мислио, ту човек никад до века не заспа! А потом сам познао да се нигде на свету лепше не спава: спавајући чини ти се да си на небу и да ту пријатнејшу некаку и чудну музику слушаш.

Ти људи као да су нас чак из Смирне ту дозвали да нас часте! Прве старешине — све по реду. А лако им је частити. Ако се мрси, а он закоље из свога стада овна, полак испече, а | од друге половине начини две-три пите с[а] скорупом и с младим сиром; вина свако има у подруму, јер га нема коме продавати. Ако ли се пости, од рибе ту поста нејма; пошље два момка сат [х]ода у долину, гди између планина велика река тече, пуна пастрва и различни[х] други[х] преслаткога укуса риба. За варење ту нећеду да знаду, нити за чорбу маре. Зејтина преизрјаднога имаду до изобилија, зато и рибу или пржену једу или с питама, које у пост овако праве: обаре зеље, исцеде из њега воду, разложе га с питом у тепсији, успу зејтина без штедње, пак, онда разређај у рибу озгор, и тако се испече с питом заједно у предивнога мириса зејтину; пак онда нек се слободно пред оваком питом сакрију [и]талијанске паштете и инглеске пудинге! Ко би рад знати како се то куша, како ли се у усти топи и каквоу пријатност у гортану, туд пролазећи, причињава, то неће из овога описанија ни од стотине једну част познати. Ко ово прими за велеречије, весма се вара, ибо пријатност коју толико хвалим не состоји се у готовљењу, него у природној сласти рибе, зеља и зејтина.

Десет дана по нашем пришествију, старешине места определе послати некога попа Ђику у Примет и у друга неколика места к неким албанеским агама ради

општи[x] своји[x] дела, ибо Хормовити имаду своје договоре и сојузе с многи поглавари и пашама у Епиру и у Албанији. Запросим да ми дозволе с попом Ђиком поћи за прегледати места куда он има пролазити. „Море χαλογερε, να πας; μα το Θεοεχεις τι να βλεπης!” То јест: „Море, калуђеру, да пођеш; тако ми бота, имаш шта гледати! — одговори ми Дима Дука, један од први[x] старешина.

Речени свештеник за четири или пет дана могао је свршити свој посао и вратити се; но мени | за [x]атар ходио је ови човек са мном равно петнаест дана по такви мести гди су хормовитски сојузници и пријатељи. Свуда од Турака и христјана Албанеза једнако смо били примати и чашћени и од места до места праћени. Поп Ђика и два Хормовита с њим били су, како ваља, вооружени; но и тако гдигди бивало је сумњеније да се не намеримо на веће число хормовитски[x] и њихови[x] сојузников непријатеља; зато у такви мести давали су нам по неколико момака с оружијем за пратњу.

Петнаести дан дођемо дома и нађем мојега друга весела, здрава и румена. Но он се мени почне ругати да сам од сунца поцрнио. „Нека сам“, речем му ја, „кад сам видио што у мом животу нисам мислио видити!” И заисто, доста сам [x]одао, али такви[x] великолепно[x] и божје красоте места нигде нисам видио. Блаженство се некаково чувствује само мислити за онакова дивна места. Како би, дакле, било ту живити да су нарави они[x] људи питоме и да међу њима закони, правда и просвештен разум царствују и њима управљају! Непоњатно и ужасно је и помислити, докле ће онакови прекрасни, хитри и храбри народи и у онаки мести само за незнање и слепоту ума у варварству и дивјачеству нарава пребивати и један другога за багателу како истог зеца с пушком у чело или у срце погађати.

„Мени не би противно било“, рече ми мој друг, „једну годину овде провести.” „И ја ћу с тобом“, отвештам ја, „навластито да би чрез тебе к већем совершенству јелинскога језика постигао.” „Дај руку!” „На!” А кад ово нашим Хормовицем обзнанимо, срдечно се возрадују. Притом, кад им јоште кажемо да ми благодаримо на њи[x]овој љубови и доброти, али залуду хлеб јести, то није праведно, него нека долазе к нама десет или двадесет деце да се што од нас поуче, будући да ми за други посао нисмо. „Добро“, | одговори Дима Дука, „кад сте ви таки, и ми ћемо знати како ћемо вас отпустити кад од нас пођете.”

У то исто време чује се по свој Албанији да је Стефан Мали с Черногорци Турке, који су на њих пошли били, разбио; и много се о њему говораше и казиваше. Прође то лето и све се то више о Стефану Малом почну туда гласови разносити.

Ја сам већ могао доста добро албанески говорити. Њи[x]ов је језик прост и зато ласно се даје научити; а с нашим словима пише се колико да су за њега начињена. И тако сваки дан би[x] писао по који разговор и наизуст изучио. Томе се Албанези чуђаху и радоваху, видећи, што никад пре тога нису вид’ли, да се и њи[x]ов језик тако лепо даје писати. Ја сам наблизо две године после тога у Венецији познао некога попа Теодора, учитеља мосхополскога, који је и на штампу издао био нешто албанески с грческимима; али с овима не може се ни трећа част тако писати као са славенскимима, зашто у Греков нема слова за изговарати жа, ча, ша и ћа, а ово је све неотложно за албанески како год и за славенски нужно. Ово прилажем овде зато, ако

се по случају ко нађе да прорече да ће с временом албанески како год и влашки народ с славенским словима књига на свом имати језику, такви човеческом роду доброжелатељни прорицатељ нека се нимало не боји, но нека слободно то пожелатељно опште добро предсказује и прориче. Вешт је то таква која се природно и ласно исполнити може и [x]оће кад се бог смилује на ону храбру нацију и на оне прекрасне земље.

Како је мени мило било од исти[x] Албанеза чути да говоре: „Ко Србијом облада, тога ћемо и ми за нашега владетеља признати, зашто серпски краљи и наши су били.” Недалеко од Хормова на[x]оде се нека прекрасна поља која Албанези не зову другојаче него „Лепажита.” Питам и[x] ја шта то значи? „Не знамо“, | кажу ми, „то је име поља.” А кад им ја то изјасних, казујући им да је серпска реч, „море калуђеру”, одговоре ми, „не чуди се ти томе; ми смо са Србљи један род и племе у старо време били!”

При почетку месеца септембра запросе ме старешине хормовитске да им оправим неко дело недалеко од Корфа, о којем делу морао сам се бавити најмање четири месеца. Пођем драговољно. Допрате ме двојица до Свети[x] Четрдесет; они се врате дома, а ја пођем на мој посао с уговором да кад им пишем из Корфа, да дођу узети ме.

За једно писмо, љубими мој, мислим да је већ доста написато. Ако ли се вама више него доста учини, из тога желим да ништа друго не закључавате, него да сте ви срцу мојему весма драги кад вам ја толико пишем.

У Риги,

3-го августа 1788.

VI ДРАЖАЈШИ ЉУБИМИ МОЈ!

олазећи из Хормова казао сам мојему другу да кад ми буде писати, да

управи писмо на Антонија Шћавуна у Корф, будући да сам ја туда имао и проћи и повратити се. По петмесечној одсуствију дођем у Корф и нађем ту два писма која ме веома оскорбе. Прво — од Максима, гди ми даје на знање да на три месеца по | нашем расанку зачну се велика смштенија у Албанији између помесни[x] паша, у која неодложно и Хормовите морали су се замешати; да он, видећи сву прилику зли[x] следствија, пре него се огањ междусобне војне ужеже, отпуштен је био и отпраћен до Јоанине, за прећи у своје, по свој прилици, у подобним опстојатељствам отечество. Советује ме и заклиње верни друг да нипошто не прелазим у Турску земљу пре него се мир закључи и док не видим исте Хормовите у Корфу, ибо делфински паша, чрез којега владеније надлежи прећи, сложио се је с другима. Фторо писмо било је по па Ђике од стране Хормовита, који ми то исто јављају. Назначују ми на кога да им управим писмо у Јоанину; веле ми да причекам у Корфу који месец док се види што ће бити и, ако се по том не би[x] хтео к њима повратити, да ће ми послати моју торбу с књигама које су ми онде остале биле.

Сад ми је већ било у Корфу како год да сам у Банату, нити ми се је гречески језик чинио одвећ ситан, него баш како ваља за собеседовати с мусами и грацијама. Нама[x] се познам с једним око седам година старијим од мене, но у јелинском језику и наукам совершеним учитељем, зовим Андрејем Петрицополом. Јавим му жељу моју да би[x] веома рад био у време мојега ту бављења слушати при њему изјашњенија филологическа ритора и појета греческих. Ови добри и благи муж не само с великом пријатностију и љубовију то што ја просим дозволи ми, него, као да смо се от сложенија мира познавали и љубили, моли ме јоште да дођем узети и квартир баш при његовој соби у школским домовом при церкви Светога Јоана Крститеља, да смо всегда заједно и, кад год време узима, да ми и приватне лекције даје. Учини ме познати се са својим добрим пријатељем, латинскога и ита|лијанскога језика учитељем, попом Хрисантом Закинџиским, при којем начнем опет, после Загреба, учити се латинској граматике, коју он чрез [и]талијански језик у општеј градској школи предаваше и класическе латинске списатеље толковаше. Овде, дакле, имао сам се о чем полезно упражњавати, да ми је слабо Албанија и на ум долазила; но, више из самога љубопитства распитивао сам што се тамо дела, откуда све смутнији и гори долаза[x] у гласови. Таково је бедно состојаније земље без разумнога прављења, гди сваки паша хоће да је цар. Отпишем Хормовитом о делу што су ми наложили били и кажем им да ја већ у такве немирне земље не желим никада доћи.

При мојем добром и срдечном Андреју пребудем годину и месец и, правда, да како он, тако и учитељ Хрисант, подобне и мој стари пријатељ Антоније [Х]ерцеговац, слабо су ме пуштали да кад у трактеру ручам, позивљући ме к себи на трапезу; но, опет колико-толико трошио сам и сâм понешто и дође већ време да видим моју кесу готову испразнити се. Но, размишљавајући да сам с помоћју бога више получио него сам мислио и надао се, чинило ми се да сам топрв богат постао.

Кажем Андреју мојему да намеравам поћи у Далмацију, него да пођемо распитати за који корабаљ. „То је најлакше!” — рече ми. Пођемо питати и чујемо да провектор цефалониотски, благородни Венецијан, полази дома са својом фамилијом. Корабаљ наполак празан. Погодимо се с капетаном за три цекина да ме одвезе у Венецију. Кад дам ова три, остају ми јоште само пет. У Венецији потреба стајати на лазарету 21 дан; ту се троши. Одатле до Далмације требају барем од све невоље три. Не би[х] рад казивати да сам у тескоби, а бојим се да после горе не буде. Али шта неће нужда измислити!

Полазећи из Смирне дао | сам био начинити једну горњу [х]аљину од fine инглеске чоје. Мајстор ми је начини одвећ и дугачку и широку. Ову сам све потезао са собом, а нисам је ни један ред обукао. У Корфу има трговаца који носе такве [х]аљине, а и Андреј такве носаше. Кажем му да онде куд ја полазим није обичај такве [х]аљине носити. Стоји ме око 40 пијастра, а ја би[х] је дао за 20 или за 15. „За 20“, рече ми он, „купићу је ја.” Обуче је; таман како ваља. Радостан, као да му се нешто весело случило, тај час изброји ми новце, а [х]аљину фалећи и говорећи да би у Корфу 50 пијастри коштвала, метне у сандук.

Андреј мој с учитељем Христаном и с често поменутиим Антонијем у слогии спреме ми толико провизиона да би четворици довољно за 10 дана било: један великачак под локотом сандук пун само бискота, два велика сепета с различним вешт’ма и 20 бутела вина. Дође дан растанка. Ласно себи сваки може представити какво је разлученије за никада се већ не видити С таквим слатким душама с којима би се за блаженство вмењавало сав живот овде на земљи провести.

Али би тешко мојој души било да сам сасвим Корф оставио не споменувши матер Андрејеву и две сестре његове. Његова родитељница да ме је родила, не би ми могла боља ни милостивија бити. Она би ми често рекла: „Ο υιος μου εχει και άλλους φίλους, ομως тетοιαν αγαπην, ολου σου εχει εγω δεν ειδα εις την ζωην μου! Син мој има и други[х] пријатеља, но таку љубов, какову к теби има, ја нисам видела у животу мојем.” Старија сестра — од две године за добрим и вредним мужем, у кога би[смо] морали сваке недеље по један ред сви заједно частити се; млађа, у четрнаестој години возраста. Имађаше и два брата најмлађа у фамилији. Небесни ангели да се покажу у човеческом виду, заисто| не би се могли ни лепши ни бољи показати од ове миле и предраге фамилије. Најмлађему, у све моје време ту, ја сам давао лекције, зашто Андреј чрезмерно милујући га, дете не мараше толико за лекције; а ја, кад би[х] му је задао, само то би[х] му рекао: „Чујеш, Георгаћи, ако ми до то доба лекцију не научиш, нити ми више долази у моју собу, нити ћу ја к вама доћи.” Ово је претња коју ја и до данас мојим учеником чиним. Никада ми то дете није без изучене лекције дошло. Али сам га и ја умео лепо варати дајући му испочетка малене лекције, а кад детешце добије вкус, научи у два-три месеца око пет или шест листа наизуст; затим обикне, буде му

много лакше и само ми почне искати повеће лекције, свако вече фалећи се зету, сестрама и матери шта га је научио. Они би се чинили као да му не верују, а он би им нама[x] наизуст читао, затим би им толковао и које су части слова и сложеније расказивао. Често би му се зет и сестре заклињале да му верују да зна, само да их се прође. Како је ласно и пријатно учити кад се лепо и разумно предаје! Нити је муке учитељу, нити учеником. Но, сохрани, боже, од замршена и беспоредачна предавања! Природно је мрско и одвратитељно човеческој души то што је замршено, тамно и одвећ трудно. Напротив, пријатно јој се чини, мило и слатко, све што је чисто, јасно, удоб вразумитељно и чиновно расположено.

Не ваља ни ово што се Корфа каса молчанијем преминути: да како сам ту дошао из Албаније, желио сам поћи и усмено благодарити старици игуменији на доброту показаној ми при мојем првом пришествију у тај остров; ал' се она већ била преставила. Бог јој дао вечно блаженство! |

Корабаљ за Венецију била је велика нава од линије. Кроме прове дитора, његове госпође и служитеља, на[x]ођаху се ту јоште четири официра с женама и децом, који на исти начин у Венецију иђаху. Једва смо седамнаести дан к Венецији дошли, имајући по вишој части или слаб или противан ветар; ништа мање време није се дуго чинило при таквом лепом друштву. У Корфу познао сам се био с једним младим, веселе и благе нарави, свештеником, именем Данилом Мораицем, којему кад кажем да ћу у Далмацији пребивати годину или две, рече ми да би и он рад за неко време из Корфа изићи. Моје предложеније до пође са мношвом у Далмацијује два дочека. Живили смо у крајњеј љубови всегда за две године неразлучени.

У венецијанском лазарету ту се сврши мој бискот, и на дну сандука нађем ону исту моју [x]аљину, коју сам у Корфу мојему Андреји продао, и у овој писмо у којему се извиновљава и проси проштење што ме је тако преварио. Зовем Данила и речем му да гледа и види ако не верује. „Шта ћу гледати?” — пита ме. „Мајсторију и хитрост Андрејеву”, одговорим; „купио хаљину и платио, пак је сакрио на дно сандука под бискот, као да је украо од некога. Зато међер он мени наручаваше да сандук не остављам отворен док год не потрошим сав бискот, зашто морнари краду како сотоне!” Ја сам потом послао неке дарке њему, али то за ништа не држим спрема овој хитрости која се управ може назвати греческе љубови и дружества хитрост. Он ни тренуће ока није штудирао ни мислио, него како ја изреко[x] да ми та хаљина не требаје и да би[x] је за полу цене продао, нама[x], аки би задуго о том домишљавао се: „Што ћеш је другом продавати, кад ћу је ја купити? Ево ти новци.” Благородна душа! Лепо, прекрасно слатко срце Андреје мојега! Да је богат био, нека би тако поступао! | Но, он поштено и лепо живјаше обаче с[а] својим трудом, нити имађаше за разметање. Ја му моју потребу ни једним словом нисам открио, но паче дерзновено сам му толико крат казивао да до Далмације довољно имам, а онде сам дома. (У копијам ови[x] пис[а]ма, о штампаништа не стоји, но сад, издавајући их на тип, гдишто придодајем.) Или је, зар, његова сладчајша небесна душа предвидила да ће се то дело на 20 година затим штампати и вечног воспоминанију предавати? Но, како је он могао знати да ћу ја за толико живити, ово блаженство дочекати, ову слатку утеху имати и таково благородно дружеске љубови дело, које би у Персијану или у Татарину с сладостију срца на велику човеческу похвалу описивао, од Андреје љубимаго мојега мени истом показано и сотворено описати, проповедати и блаженој вечности предати и посветити?

Света добродетељи! Божествена верне дружбе и пријатељства љубови, којег сте ви рода и племена, кад ви таква чувствованија у нама возбуждавате, тако силно у прсима нашим дејствујете! И колико већма време живота нашега пролази и ишчежава, толико се ви боље и бећма помлађујете, процветавате, расплођавате, у саму вечност корење своје углубљавате и распростирете, и превише самих небесних висина стабла, гране и благородне верхове своје дижете и узвишавате! Сласти! Телесна угодија и воспријатија богатства! Славе и величества! Кад већ премину и кад и[х] нестане, јесу ли икада кадра оваке за собом остављати следове? Ево њи[х]ови фаљени следови, јао и уви! Сујета! Сујета! И ништа него сујета! Сиромаси и бедни човечак на божијој земљи мора онај бити који, кад се обазре за собом, нејма ништа видити него сујету. Ех, камо пуста младост! Гди су вина, паштете и печења! Ала је јадан човек, ништа на свету, него | магла, сен и сујета! — мора овако мислити и говорити који не познаје и не чувствује у себи моралну и духовну част себе. Може ли се при читавој памети рећи да је онај живио који у све време живота нити је душу своју ни бога познао? „Их же бог чрево и слава в срамотје их.” Никада и нико не би тако лепо описао као апостол.

Прекрасни мој Андреј Петрицополос Корфиот, љубећи добродетељ, Маријину је он част изабрао, која му се до века неће узети. Доброје он знао што је радио. Иако он и није предвидио да ће се овако о њему и о његовом делу на двадесет година после писати и штампати, али је он добро и предвидио и претпознавао оно што је бешчисленократне веће и боље од овога, а то јест оно што је вечни и блажени творац уготовао, обештао и одредио благополучним од синов човеческих, који љубе бога и добродетељ. Славећи ја Андреја мојега, добродетељ славим, које се похвала, чест и слава к самому оцу небесному односи, зашто је он сам по јестеству корен, начало и извор свакога добра и сваке чисте и верне љубови.

Из Венеције пређем с Данилом, другом мојим, у Задар, први и поглавити град у Далмацији. Мени је познато било да овде има довољно Србов официра и трговаца, и да сам се с којим год од њих познавао, може бити да би ме ту задржали. Али ја, природно страховит и стидљив, никада нисам могао себе препоручивати и у познанство других утискивати се и наметати. Зато ти ја по[х]итим у она моја блажена села и поља гди сам ја већ добро познат и гди, без најмањи[х] ни с једне ни с друге стране церемонисања, комплиментирања и у милост препоручивања, једва ћемо се дочекати.

У Котари, негде око Надина, намера ме намери на неког Спиридона Торбицу Драговићанина. „Ајде, крашани“, рече | ми, „са мном у Плавно. Ти знаш како је оно лепо и здраво место; онде сам ти ја с нашим Мелетијем протосинђелом на капеланији. Кућа црковна има за школу. Тако ми [х]леба и соли, што смо заједно јели, хоћемо стајати онде како паше!” „Добро“, речем му, „док сте ви двојица онде. Али ти добро знаш да се ви често промењујете, пак ако после дођу какве кавгације на ваше место и узишту да ми игуманишу и заповедају, а мени тога није, фала богу, нужде трпити”. „Шта? Ми отићи, док си ти онде! Нипошто.” Обештај се и дам руку.

Пролазећи, пођем на Косово поздравити попа Аврама Симића с фамилијом, које с великом радостију нађем све у здрављу. У Книнском Пољу нисам те радости имао, јер мој љубими протопоп Новаковић тешко боловаше. На неколико недеља зовне ме из Плавна син његов, поп Лазар, да му дођем на погребеније, гди сам му

изговорио, како сам лепше могао, похвално на погребеније слово. Онаковом добродетелном мужу ласно је било венац похвале саставити, ибо сав пут живота његова био је покривен с цвећем благонаравија и добродетељи.

Стојећи у Плавну, у сва три далмације манастира и у друга различна села и вароши на церковне празнике позивали су ме проповеди говорити. То је мени врло ласно било, јер сам довољно на то потребни[х] књига, како на греческом тако и на [и]талијанском језику, имао. На друго лето, оно исто што сам ја предрекао, збуде се; дигну из Плавна речене капелане, а на њи[х]ово место дођу неки, с којима ми није било мирно. Једва то Скрадињани дочекају и зовну ме к себи за проповедника. Овоме сам радији био ради мојега друга Данила, зашто он, деликатнијега стомака него ја, и у селу није научен био живити, а у граду, навластито при мору како што је Скрадин, лепше се живи.

Кад онде дођем, нађем нечајана препјат|ствија. Бискуп латински, благородни Венецијанин, супротиви се мојему, ту под тим именем, пребиванију зато што нисам венецијански поданик, нити [х]оћу на то да се потпишем. Одавде опет у Венецију к Аћиму Жарковићу, првomu од наши[х] трговаца у Скрадину, који је пре мене отишао био за искати од сената дозвољеније да ми је слободно коју годину ту пребивати под реченим именем и као капелан. У Венецији се дела брзо не свршавају; одем у Задар чекати конач.

Овде су већ били чули за моје проповеди по Далмацији и за моје дело у Венецији. Запросе ме да им у недељу проповед речем и кад учиним, смили се то неким официрем Черногорцем и Сарајлијам трговцем. Учине ми предложеније да се обештама остати при њима, ако не дуже, за годину. Ја се тога не одречем, но с изјатијем, ако Скрадињани не получат дозвољеније да ме могу имати; и будући да се оно не допусти, тако останем у Задру, гди дође к мени и мој Данил, и пребудемо ту целу годину. У Скрадину најжалије ми је било растати се с једним поштеним трговцем Марком Параскевом, који ми је велику љубов и доброту показивао, а с прекрасне науке доктором у медицине господином Леонардом Вордони, родом Греком из Корфа. Ови двојица били су начална причина да сам у Скрадину желио коју годину провести, најпаче зато што ми се речени доктор обештао био лекције у математици предавати. У Задру, колонел Мајна, капетан Јово Грбљанин, конте Зорзи Габо из Кандије, госпођа Ана Рапсоманићи и мој љубими Лазар Славујевић Мостаранин, с[а] својим другом Симатом, и прочи купци Сарајлије — сви су ми ови тако добри и мили били да Ми није могуће словом њи[х]ову благост и доброту описати.

По исполњенију године, предраги мој данил Мораитски воз|врати се у Корф, отечество своје; а ја пређем у Тријесте и одавде у наш славни царствујушти град Беч. Што сам овде радио, то ћу Вам у следујућем јавити писму.

У Класену в Курландији,

августа 28-го 1788.

VII ПРЕЉУБИМИ И ДРАЖАЈШИ ГОСПОДИНЕ!

Кад у Беч дођем, нигде никога не познајући, немецки нимало не знајући,

пођем к греческом капелану, попу Антиму. Искажем од куд идем, и за чим, и да би[x] желио, ако би се могло, коју годину у Бечу пребивати и чему полезном поучити се док сам још млад. Ови ме љубезно прими, поведајући ми да је и сâм у младости, без родитеља и убог будући, доста странствовао и намучио се за постигнути јелински[x] списатеља и језика познанство. Он имађаше свој квартир у дому једнога од први[x], у Бечу међу Греци, трговаца, именем Николаја Димитрија Стојчо, којег запроси дозволити му да ме прими при себи на квартир. „Не само | обиталиште“, одговори благи и добри господар, „него и трапезу с нами нек има, док се овде позна и намести.

Обнадежди ме поп Антим да не токмо коју годину, него и сав живот могу у Бечу провести ако узимам вољу и усердије лекције јелински предавати. Тада се ту на[x]ођаше један искусан у томе учитељ, но преко разлога винопија и спавач. „Следоватељно дошао си“, вели ми, „у најбоље време, баш како да си знао.“ Притом обзнани ми да се у Бечу на[x]оди наш архиепископ Јоан и да је нужно, пре него се у какво упустим дело, да му се јавим. „То је најлакше!“, отвештам и тај исти дан отидем и прикажем се његовим млађим.

Ови, за изиграти своју комедију, сутрадан равно у дванаести час, кад знаду да је митрополит од сви[x] прочи[x] 23 часа најљући на свакога за кога не мари да му у то време дође и, што је најгоре, реку ми да га дочекам баш у сали гди је трапеза намештена. Удари дванаест сати; чујем гди заповеди митрополит „Јело на астал!“ — и изиђе у салу. А кад и мене ту опази, чисто се упропасти и ужасне. „Ко је оно опет сад овде? Ко га је звао?“ Каже му протосинђел његов ко сам, откуда сам дошао и да би[x] рад у Бечу пребивати. Таке вике и псовке у мојем животу нисам поднео ни претрпио. „Иди куд ти драго, и чини шта ти драго. Зар ти мислиш да ја немам другога посла у Бечу него да сам тебе ради овде дошао?“ И тако ти ме отера.

Изиђем из сале и из Мариенхилфа без обзира. Уљезем у град и нађем моје домаћине јоште при ручку, који се здраво исмеју чујући моје прикљученије. „То је добро“, рече ми господар Стојчо,“ сад си без бриге и ти и ми. По обеду одведе ме и прикаже конзилијару Филипиду, даде ме записати гди надлежи, ко сам, да ћу ту и ради часа пребивати.

За два-три месеца сакупи се к мени около дванаест ученика. | Од свакога имао сам на месец по дукат; то је мени довољно било. Узмем и за се два учитеља, једнога - за

францески, а другога - за латински језик. У овим мени драгим и слатким упражњенијам проведем у Бечу око седам година. Треће године и лекције сам на француском предавао језику, на[х]одећи се трговаца који су претпочитавали мене другим бољим од мене зато што сам им ја могао греческим предавати дијалектом и књиге толковати, које Французи не би могли; подобне и [и]талијански различне сам обучавао. И ова предавања велике су ми ползе бивала, не само за плаћу коју сам за то получавао, но, много бољше, што сам себе у све то веће искуство и совершенство у реченим језикам доводио. Мој последњи у француском језику учитељ био је (на велику моју ползу) човек преизрјаднаго у читенију књига укуса и познанства. Овај ми даде познати изабранејше не само францеске но и енглескога, на ови језик, преведене књиге. У исто време, слушајући од латинскога учитеља логику и метафисику, од тога времена чтеније књига стало ми је бивати и много пријатније и полезније, будући у состојанију о предмети чтенија мојега судити, нити свашто тако како је написано примати. Чрез опхожденије и разговоре с достојнејшим прекрасни[х] наука, пространејшаго искуства и вежества, честнејшаго житија и непорочнејши[х] нарава, у исто време доброхотна и љубезна срца, мужем господином Атанасијем Секерешом много сам се ползовао, будући ово и до данас моја начална и владичествујушта страст и похот: боље и ученије од мене с крајњим услажденијем и вниманијем слушати и од њих се ползовати. С[а] славним у нацији нашеј генералом Микашиновићем и с његовом госпођом (с којима сам и једно путовање у Хорватску и Славонију к топлим недалеко од Пакрца водама | учинио) многе сам веселе и блажене дне провео дајући, при њима, двома прекрасним господичнама, Мартици Продановића и Јекатерини Сапланцај, на француском језику лекције. Могу слободно рећи ово (које знам да ће ми свако чувствително и благорођено срце посведочити и потвердити) да неисказано благополучије и чувствитељнејше услажденије живота мојега у овоме се состојало: ко ми се је год показивао да ме радо има, ја већ нимало не сумњајући да он мене савршено не љуби, умирао сам за њим и чини ми се да живот мој престао би ми пријатан и слadak бити кад би[х] ја икада могао престати оне који су ме радо имали љубити. Нити би[х] ја две крајцаре за мој живот дао кад не би[х] више имао о ком мислећи радовати се и услаждавати. У овом пункту нека ми нико не дође зановетати да сам ја простак био и да сам се варао по тому што хитри људи вредни су показивати да радо имаду онога баш за кога не маре, и притварати се да мрзе на онога кога у срцу весма љубе. Ове су речи ништа и за ништа! Чине се као да на нешто звече, а сасвим ни најмање што не значе, зато што је ово изван и против натури, и од стотине једва ће се у једном случити случају и кад се случи, мора бити, бог вест за какова опстојатељства, за невољу и силом. А то што не иде од срца, него из усиловенија и притворности, то ће свако ласно познати, ван да је сасвим цепаница а такови[х], фала богу, међу људма једва ће се наћи од десет [х]иљада један. Умерене умности и разума човек природно већма мрзи и отврштава се од они[х] који се чине да га љубе не љубећи га. Надлежи знати да је моје овде говорење за такве људе који лепа и мирна склоњенија имаду и добро, како себи тако и другима, желе. А о противнима, то јест лукавством и зломом покваренима, овде није ни | слова, и од овакови[х] сам се ја на сваки начин клонио и очуждавао.

Ласно може ко помислити какав сам ја секрет имао множество овакових добрих људи на[х]одити и себе у њихово благовољеније унедрити? Ника[ка]в секрет на свету, но простим природним путем ту сам долазио. Људи добри[х] и благи[х] свуда има множество, само да човек са своје стране гледа да је поштен, некористољубив, добар и

разуман, и следујући овим квалитетима да се с људима влада, пак онда умерено добри њему ће бити сасвим добри. Како сам ја у себи уверен био да моји пријатељи нису ме ради ни у чем увредити, тако сам се и сâм од тога всегда острегавао; а ово ми је ласно било, зашто сам познавао да ми је најполезније. За њи[x]ове и њи[x]ови[x] други[x] пријатеља тајне нимало нисам марио знати и ово није ми ни длаке мучно било, ибо, спокојство срца инутрењу духа тишину весма желећи и љубећи, на љубопитства, подозрителства и на интриге мрзио сам како год на отров. У зајам што искати никада нисам потребе имао, разве пре две прошедше године кад сам се из Инглитере вoзвратио, прво, што нисам имао с чим предиздату књижицу сасвим исплатити, второ, нисам имао с чим до Беча доћи. И ово што сам узајмио, пре сам с великим, као на великом дару, благодаренијем вoзвратити могао него ли сам обештао. Ником живу нисам се наметао, нити сам могао, ни времена имао, онде долазити гди ме не желе. У дужности преко силе моје нисам се увозио, а што сам могао и пот[x]ватио се, то сам радо и верно исполњавао.

Шест полезни[x] и радосни[x] година прођу ми у Бечу како шест дана. Умерено живећи, нисам никада узрока имао боловати. Непре|стано у пријатном упражњенију или другима лекције предавајући или своје учећи, само у недеље и на празнике учинили би ми се дни као да су подугачки. По мојему сложенију и начину мишљења, морао сам у таквом прекрасном граду као што је Беч благополучан бити. Дела моја и дужности радо и весело исполњавајући, чинило ми се да сам у совершенејшеј независимости и слободи, нит сам кому есап давао, нит од кога узимао. Сав град Беч чинио ми се мој, јер сам могао по њему шпацирати колико сам год хтео. Аугартен, Прадер, све шуме наоколо и ливаде поизмеђу њи[x] биле су у мојој власти; сваке недеље и празника могао сам по њима на све четири стране ходити, колико ми драго. Сви славуји у Аугартену у пролеће, и кад бих ја сâм ту био, певали би колико да су највећа господа у њему. Шенбрун, наши[x] богопрослављени[x] и велики[x] цесара и цесарица предивна летња обиталишта и у њему лавиринтовидне неисказане красоте башче и рајеви; Белведере, бесмртнога принца Евгенија дворови и сади, све је то било мени отворено. Предградија сва око Беча и вертогради, били велике госпoде или граждана, гди је год слободно било улазити, ту ми нико није смео стати на пут. За она, пак, места гди није дозвољено било улазити, нимало нисам марио, колико да и[x] нема на свету, нити би[x] ја ту ушао да ме ко куми, код толики[x] други[x] лепши[x] места.

Нека ми нико не баца преко носа да сам по вишој части пешице [x]одио, зашто ово је много боље за ме било ради многи[x] узрока; но ова два, која ћу казати, стотине вреде. Прво, што је за здравље много полезније пешице [x]одити него у коли; а шта је боље на свету од здравља? Друго, ко је у колеси, ако ће бити пра[ха] да се загуши, он мора оним путем ићи куд остала кола иду, ако му се и неће. Другда се поизређају по сто једна за другима, | да се не виде од пра[ха]; који су год онда у колеси, пуне им се не само очи, уши и [x]аљине пра[x]ом, него и носови и уста, зашто морају дисати и одисати; пак ако најпређна кола стадоше, сва за њима, ако ће и[x] [x]иљада бити, ту ваља да стоје гди су се наша, и не знајући ни зашто ни за колико ће ту стајати. Они су све то принуђени трпити, а ја не; зашто ја и проче моје друштво пешаци (којега нас има доста, фала богу), нами је лакше и опколити и преко прећи, и гди год видимо [x]лад или од кућа или од дресова, или ако ће и од плотова, а ми нама[x] у [x]лад, пак идемо лепо господски по [x]ладу. Ко не види да је ово и полезније и лепше. Али, рећи

ћеш ми, кад је блато и киша? А зар ја теби не могу рећи - а кад се у твоји коли осовина сломије? Ја те молим, нека свашта не спомињемо! Ко се кише и блата боји, нек' се не рађа на ови свет; то му се пре каже, нек' не рече после да није знао.

Имао би[x] се јошт с многима вештма фалити, као, на пример, да сам слободно могао у сви вишеречени мести прве и најлепше бечке госпође, колико сам год хтео, гледати, и нико за обадва своја у[x]а зато не би ми смео реч рећи; ал' ово нек стоји. Само ћу још једно казати, пак ћу ови период закључити. Редут бечки, који је оглашен на свету, комедије, опере [и]талијанске, музике, царске библиотеке, све ове веселе и полезне забаве и наслажденија могао сам уживати и уживао сам како год један од велике госпoде.

Сад реци, љубими мој, но по души и совести реци, нисам ли ја у оно шест година у Бечу благополучан био? Но, како све овога света тече и пролази, тако и њима дође време, те прођу. Али и[x] ја не жалим за две причине. Прво, што и до данас, спомињући их, радујем се и | веселим. Ибо „*Nos est, vivere bis, vita posse priore frui.*” То значи - „дваред живити, кад ко може и прежњим усаждавати се животом.” А фторо, што је јошт лепше, боље и слађе, да у то време што сам знао, другима сам предавао, што пак нисам знао, од други[x] сам примао и учио. А ово је всегда било верховнејше намереније и всегдашњи нишан мојега по свету ходања, које неки из њи[x]ове високе милости скитањем називати удостојавају. Што сам ја крив што они неће овако да суде: да без посла [x]одити, то се зове скитање (ако ће бити само по једном селу); а с послом [x]одити, то људи паметни другојаче зову. Ако ли су ти исти, дома седећи, себе и друге боље ползовали, ја им то честитам и заисто не завидим; но, и ја с моје стране имам зашто благому небеснога оца промислу док сам год жив благодарити што ме је сироту без очина и материна савета и пристарања доведе наставио и довео и знам да ће ме и до конца временoга водити живота и помоћи ми да всегда вечним његовом премудростију претписаним, правилам следујући, поступама и живим.

Седме године у Бечу пребивања усудим се већ и у немецкога језика увести учење, кад у трећи овога мојега претпријатија месец дође у Беч наш архиепископ, Викентије Јоановић Видак. Овај господин, не само с милостивим но паче с љубезним к мени начином, сасвим ме присвоји к себи. Учини ми предложеније да пођем у Модру к његовим двома синовцем, Томи и Павлу, предавати им француски и [и]талијански за годину, обештавајући ми за то да ће ме на годину, или најдаље на две затим, с њима заједно о својем трошку у Гер|манију у којуни буд универзитет послати, а потом и пут један у Францију, Инглитеру и Италију учинити. Кад ја чујем за Германију и прочитаја, обештао би[x] се служити му не годину или две, но толико година колико је свети патријарх Јаков за прекрасну Рахилу Лавану тасту своме служио.

Дођем у Модру и ту сам не само младим Видаком, но и прочим митрополитовим питомцем лекције на више поменутих језикама предавао и с њима заједно у школу, Баумајстерову философију слушати, одлазио, а од конректора на немецком приватне уроке узимао. У дому једнога благороднога господина, првога у граду, зовома Такача, весма сам љубезно примљен бивао и често у лепом друштву с официри и с господом частио се. И при њему сам се с прељубезним мојим ритмајстером Бешинeом познао, с којим сам у селу близу Модре, гди је он на штацији био, често по неколико дана проводио.

По совершенију овде године пређем с моји младићи у Карловце. Одавде пођем по двадесет година одсуствија у Банат посетити сроднике моје, поклонити се гробовом родитеља моји[x] и целовати мени свету земљу у којима њи[x]ове почивају кости. У Бечкерек у случају дођем у дом једнога благообразнога господара, именем Филипа Сељаковића, који ми се каже да је ближе сродник оца родитељнице моје Круне. Овај пречесни стари, који би и туђина радо причекао, како је мене примио и угостио, то сваки Србин може себи ласно представити. У Итебеју пођем искати сестру матере моје, Јевру; но, не нађем је, јер се давно била преставила. Поп Давид, ујац мој, пође са мном у друштво.

У милом Семартону, предрагом селу и месту рожденија слатке родитељнице моје, отидем нама[x] к цркви с попом Радулом, парохом села, којег сам јоште у детињству ту познавао. Овај ми покаже гроб | матере моје и миле Јуле сестрице. Мати, мати и рођена сестрица! Какова су то чудна имена! И сад ми, ово пишући, из самога срца извиру сузе и, наводњавајући очи моје, једва ми дају писати. Паднем на ону пречесну земљу, изљубим ју и сузама оросим. Молим свештеника да зове кога да Ми помогне раскопати земљу да видим кости богиње моје чрез коју ме је бог на свет произвео. Но, он ми каже, да ја вује то желим, да за толико година ту су и други многи соплеменици, стари и млади, погребени и ко ће кости од костију разазнати! Кад ово чујем и чрез излитије суза себе облахчам, дођем у се и помислим, боже мој, како смо Ми људи всегда к земљи прилепљени! Наместо што би возводили ум наш к бесмертним љубезних наших душама, ми иштемо кости њи[x]ове, које се морају с другим подобним костима помешати, изгубити и, најпосле, чрез стотине година, у ништа обратити.

Ево на који су начин постала сва обоженија и поклоњенија моштију, костију и икона. Горећа и срдечна љубов и високопочитаније само један коракљај потребује за преобратити се у љубимаго и високопочитајемаго предмета обоженије. Овим природним; и кратким путем долазили су људи к идолслуженију и к свим сујеверијам кад год просвештен разум с њима није управљао. Зато толика старост и вика за гробље и гробнице. Шта је човеческо тело без словесне и разумне душе која га оживљава и у њему мисли? Ништа него смрадна [x]аљина, опредељена за црве, за трулост и за уништованије било на који му драго начин. Ова размишљенија тада ми се топрв представе кад сву надежду изгубим, останке Круне моје и Јуле наћи. Онда ми падне на ум и разговор премудрог Сократа пре смрти своје. Ови добродетелни и божествени човек, од своји[x] грађана неправедно осуђен да отро|вом убијен буде, запита га његов љубими Критон како и гди жели да га погребу. Тада се он окрене к прочима који ту бијаху и рече: „Како худо мој Критон о мени умствује, мислећи да почем ја отров испијем и остане ово тело ту пружено и бездушно, да ћу и тада ја овај исти бити који сад с вама беседим. Неће већ оно, Критоне мој, Сократ бити, но само [x]аљина његова излишња и ни на што непотребна. Закопај је гди [x]оћеш, и предај земљу земљи; закопај је само дубоко у земљу да тамо иструне и да воздух смрадом својим не трује. Сократа ти укопати нећеш.” Простите, (сам у себи погледавши к небу мислећи), речем: „О ви, мојему срцу свете, божствене и слатке душе, простите слабост и неразумије моје. Зашто вас иштем ја у земљи, знајући да су праведне душе у рукама божјима?”

Једва принудим честнога свештеника Радула да узме неку багателу од мене за споменути и[x] на служби. „Ја би[x] њи[x] и без тога споменуо”, рече ми добри

свештеник, „али да бог да да и моја душа буде гди су њи[х]ове!” Преноћим у дому ујака моји[х], Павла и Ђуке, и сутрадан пођем к Чакову.

Љубими друг мој, ја се не би[х] усудио ком другом кроме теби овако дугачко писати писмо. Нежност твоја к мени позната ми је и уверен сам да ћеш ти баш тако радо ово читати како је мном радо написано. А уздам се да се не варам мислећи да и други ко, само нека представи себи своје родитеље, пак онда читајући ово, неће за безместно судити што ја овако мислим, чувствујем и пишем о оној која је после бога, творца мојега, светејша, честнејша и сладчајша души и срцу мојему.

У Кенигзбергу,

сеп[тембра] 14, 1788. |

VIII ЉУБИМИ ПРЕДРАГИ МОЈ!

„О

ὁδεν ἐν ἀνθρώποισι μὲναι χρήμ' ἐμπεδον; οἷη, περ φύλλων γενεή τοιήδε

χαῖ ἀνδρῶν! Никакова в чловецех не стоји вешт постојана; какав је год лишћа род, таки је и људи!” Истину овога Омирова стиха никада и нигде у животу нисам тако почувствовао како кад на толико година после дођем у мило место рожденија мојега. Упутим се управ к родитељском дому, пред којим нађем у глубокој старости стрица мојега Грују. Познамо се и поцелујемо. Кћи стричева, коју сам при сиси оставио, она сад домаћица и с[а] сином великачким. Питам за једнога комшију, чичу Мијаила. Нејма га; давно се преставио. За другога, с друге стране, чичу Лазу - и он такођер. Децу у неко време и моје врснике поизналазим, прве у вароши, једне с[а] синови на женидбу, а друге с кћер ‘ма на удају. Дечица којима сам бабиње чувао и потом у наручи носио, сад су оци и матере. Ето ти га, помислим у себи, иди сам, те се калуђери, пак ћеш и ти бити човек на свету. Ал’ [х]оће паметно момче да се посвети и да твори чудеса по Срему! Но, већ што му драго; што је учињено, то се не отчини. Ја сам већ био и прошао, и свакако ће ласно погодити да ја ово више за друге, него за себе говорим. Пре тридесет година нека се нико за главу не калуђери. А кад му буде толико, опет нек не нагли; нек причека јоште десетак. Куд је прошло тридесет, нек прође и ово десет; и нек се не боји да неће проћи; прошло би да и[х] је јошт толико. Ко се год опари, а не каже друштву да чорба жеже, није добар за друштво; а кад он каже, после други нек чине што им драго.

Две вешти, | што сам познао баш у комшилуку с једне и друге стране родитељскога дома, толико су знамените и тако се касају интереса целога човеческога рода, да би заисто смртни грех био да и[х] овде не споменем; зашто кад се ово могло случити баш у мојем комшилуку, не даље него у прва два дома, а да шта нејма даље и даље у вилајету. Зато предлажем ово на расужденије богу и цару и свим паметним људма који маре и којима је све то важно и велико што се човеческога каса рода.

Реч је овде о двома женама, о којима никада не могу помислити да чувствително моје о њима не соболезнује срце. Једна је Јованка, кћи чиче Лазе. Ова се уда за некога који роди с њом (не памтим добро) једно или двоје деце, пак је онда остави, оде некуд и степе се и за неколико година нејма му ни гласа ни трага. Жена, јоште здрава и млада, следователно за рађање људи. Питам је, зар не може другог мужа наћи. Каже ми сирота уздишући: „Нашла би[х] ја давно себи мужа, али, веле, да црква не допушта.” О, људи, што вас је год на свету, докле ће се којекакви[х] пустињика и монаха закони за цркву држати? У Цариграду и у Смирни очима сам

мојима гледао да црква и патријарси за много мањи узрок дозвољавају женам за другог поћи мужа. Није ли ово управ против божје воље, следователно против свакога паметнога закона, забрањавати да се људи на божји свет плоде и рађају и бога славе и познају. Али ако први муж дође? Ако дође, томе ласно има лекарство. Нек узме себи другу, пак нек је боље чува. Ал' ако не дође, какво ћеш онда лекарство наћи?

С друге стране, Марија, чича-Мијаилова кћи, около тридесете године возраста, но гледајући на њу би[x] се заклео ко да јој нема више него двадесет. Млада, | здрава телом и разумом, прекрасна до удивљенија, поштена и благонаравна. И овој будући и трећи умрео муж, више се удати не може. За правду божју! Што је жена крива ако се случи да јој три мужа умру; што ли муж, ако му три жене не живу? Јесу ли они владетељи живота и смрти и могу ли друг друга од смрти избавити? Али су свети оци тако узаконили! Ти исти свети оци, који су то установили, били су пустињници и калуђери, заклети непријатељ и брака и чадородија; зато, да се они у туђе после нису мешали, [x]иљаду би пута паметније учинили. Ово је посао мирски[x] људи, старешина и поглавара, који су не само словом, него самим делом прави свети оци. Ко је мени за богом највећи свети отац разве онај који ме је родио и отхранио? Да се он (сачувај боже) није оженио и мене с мојом слатком родитељницом да није зачео, мене не би на свету било, нити би ми милион свети[x] отаца помогао. То је све залуду: пост и молитве децу не рађају, него честни и свети закони брак, јер тако [x]оће бог и тако мора бити во веки веков, а не иначе.

У почетку овога писма рекао сам да смо ми људи као лишће: у пролеће се рађамо, а у јесен зрелости спадамо. Ово се, дакле, не говори толико за Марију и Јованку. И оне ће у мало времена увенути и преминути, али је праведно постарати се за будуште родове. Ово исто случаваће се и унапредак многима и многима, пак, људи, браћо, зашто да синови и кћери и унуци ваши страдају, да уздишу и да су злополучни, у чему нимало нису криви?

Ја сам о овом послу, како год овде пишем, покојном митрополиту Викентију говорио. Ево што ми је одговорио: „Ја знам да је то тако; али нека они ответ богу дају који су то тако узаконили; ми сад морамо слепо држати.” А која ће полза бити онима што страдају од тога што ћеду други ответ | богу давати? И зашто? За који узрок и нужду слепо држати једну ствар кад се већ позна даје без разлога и слепа? Знам да ће ми нама[x] који намргођени меланхоликус и тврдоуст рећи - то се тако код нас нашло, пак тако народ [x]оће да то стоји. Но, зна се и ово: да тешко оном општеству гди се никакво исправљење не уведе догод не соизволе и не усхоћеду и касапи, и бакали, и лончари и прочитаја. Зашто свако општество има своје поглаваре и управитеље разве да и[x] слуша и да им се повинује? Ко не зна, право је да се да упутити и научити од онога који зна; а гди ово не бива, ту морају ствари ићи наопако. На пример, стара баба, која већ није за рађање деце, нек се не удаје ни први ред, некамоли трећи и четврти; а човек и жена јоште при младости и снаги, који могу чада рађати и [x]ранити, а несрећни су били у три брака без сваке њи[x]ове кривице, зашто да не могу у четврти (и ако по несрећи буде потреба) и у пети ступити? Намереније и конач браќа мора бити чадородије и воспитаније и, кад год за ови конач бива, он је по божјем закону и уредби. Беспослен и луд остави жену своју, младу и здраву, оде, изгуби се и нејма му ни гласа ни трага! Зашто да жена стоји шест година залуду? Она би ласно за толико времена троје дечице имала, и рада и[x] је имати, дојити и [x]ранити. Зашто, дакле,

ова створења свет божји да не виде? Човек паметан ни овцу ни краву јалову за толико неће држати, некамоли жену своју. Но, сохрани, боже, ропства или немошти! Ово има свој узрок.

Из Чакова вратим се у Карловце за чекати пришествије митрополитово из Беча, гди је позват био ради вершачке смутње, у надежди како дође да ће нас оправити у Германију. дође архиепископ и ја пођем с братом његовим, ј г[осподином] инспектором Трифуном, у даљ к њему. Али се наш пут опет одложи за смуштеније које се у Германији тада Баварије ради догоди. И тако проведем другу годину у Карловци.

По берби винограда отправе нас у Пожун, гди заједно с млади Видаци десет месеци пребудем. Они постигну доста добро францески и [и]талијански, а ја већ умерено могах немецкм говорити. Между тим, постане совершени мир у Германији; ништа мање о више реченом путу Нико не мисли. Пишем митрополиту о том и најпосле јавим му да је већ доста три године и да више нећу чекати. Ни одговора! Чудна је вешт кад слаби има сјаким погодбу, зашто један чини што [х]оће, а други принужден је трпити. Ове три године биле су ми најнепријатније у животу; и срећа моја што су мој Тома и Павел сасвим добри били, које сам совершенно љубио, како и они мене, а без тога јошт би ми горе биле. Притом добро за ме што сам, како у Модри тако и у Пожуну, гдиког ученика имао, те нисам сасвим остао био без новца. Тада сам весма жалио на архиепископа; но, на неколико месеци затим познао сам да је много боље учинио не исполнивши обештаније, ибо будући наумио скоро преставити се, да нас је послао био тамо, би се у великој заплетки нашли не имајући од кога векселе чекати. Моја надежда за поћи у Германију и даље, засад воспети се и утиши, но не искорени. Ја сам већ дугим опипам познао да ваља да се добро чувам да не наумим куд поћи; јер ако науми[х], одо[х], сâм не знам како.

Пређем у Тресте. Овде господа конти Војиновићи и прочи посподари трговци запитају ме би ли хтео ту за коју годину децу учити. Радо и весело за пет стотина форинти на годину, одговорим. Више, ако [х]оћеду, могу ми дати колико им драго, узећу; али не мање за | главу! Обнадежде ме да толико могу имати. Между тим, за неки политически узрок реку ми да се пођем про[х]одати по Венецији и у петнаест дана да се вратим и да ће све бити готово. Одем; а кад се вратим, нађем посао горе него кад сам пошао. Каже ми мој Харалампије, будући да се није могао успех у неком надејемом претпријатију имати, више ми се не може дати од триста ф[оринти], то значи, 500 мање 200. Зафалим и откажем. Ја добро знам да има таквих места гди могу имати 500 с[а] plus 200; зашто би[х], дакле, узимао с[а] minus? Али, ево невоље, нема се с чим дотле доћи.

Откад је год Тријесте на свом месту, у боље време за ме није у њега могао доћи господин Варлаам, росијски архимандрит, с намеренијем за поћи у Италију. Обештава ми платити да пођем с њим и да га поучим [и]талијански. Не иштем никакве плаће; обештам се бити с њим сву зиму, само из Ливорна да ме отпрати на пролеће у Цариград, гди знам да се францески и [и]талијански језици, навластито кад и[х] ко с греческим уме предавати језиком, добро плаћају. Не знам од нас двојице ко је себи за веће шчастије вмењавао: он ли, што ме је ту нашао, или ја, што се он ту у таквим мојим замршеним опстојатељствам на ме намерио. Заисто, да смо се задуго распитивали и тражили, боље не би се могли напитати и наћи. Влашки је знао како

прави Молдован, зашто је у тој провинцији из детињства до совершеннога возраста живио и ту је у прошестој војни Росији лепо учинио заслуге и зато од Велике Јекатарине многоцени на плаветној пантљики крест и господску пензију за живота получио. Што кажем да је влашки знао, чрез то дајем знати да је у [и]талијанском језику | на по пута био. Нама[x] у Тријесту почнемо, он мене частити, а ја њега учити. У оваком лепом послу проведемо ту цели божићни пост и таков леп пост не би се човеку за дуга живота омразио. По Божићу — у Венецији карневал. Луди би били кад би у Тријесту стајали! 'Ајде у Венецију! Да нам је и ту лепо било, то свако зна да му се и не каже.

Четвртак прве недеље поста укрцамо се у књигоношњу лађу за Болоњу. Сила божја музиканта и комедијанта мужскога и женскога рода и племена! Преко дан лепо време; такове музике и појања — ван да опет ту. Око неко доба ноћи пођемо кроз широки канал; кад ти ту нападне на нас таква стра[x]овита бура да нико није већ мислио главе на суво изнети. Те музике опет, и тога завијања ко није чуо, нек не жели чути. Да нас срећом јака не одржа лађа, мишљасмо се сви заједно утопити као мишеви. С оваким друштвом утећи, то се зове Харону рећи: мац! Свима сам сутрадан рекао: „Чујте, браћо и сестрице, кад овде шкапуласмо, заисто хоћемо јошт који дан поживљети.” Одавде све из канала у канал на Ферару до Болоње. У овом предивном месту и граду задржимо се до воскресенија латинског; што је год достојно било виденија, како у граду тако и наоколо, све смо видели.

Кад би[x] све хтео описивати какови[x] смо се неисказани[x] и неописани[x] красота нагледали у Болоњи, у Флоренцији, у Пистоји, у Луки, у Пизи и просто у свем оном земном у Италији рају, велика би се књига хотела. Преко високи[x] апенински[x] гора и кроз именовате градове предивне тосканске државе, друге недеље, на наше воскресеније, дођемо у Ливорно, гди отпразнујемо не три дни, него равно три недеље дана. Већ пролеће тихо и лепо, за мореплаваније најлепше, но нами се Мучно растати. Али што мора бити, то ваља да буде. Нађе се | корабаљ за остров Хиос. Мој љубими архимандрит Варлаам плати за ме капетану за превоз и препитаније до тога острова и, баш излазећи из корабаља, гди ме је допратио био, метне ми у џеп прослука сам својом руком 12 венетски[x] цекина.

Капетан корабаља, Дубровчанин, поштено ме је и господски садржавао. Овај, имајући своји[x] дела, у различна се места навраћао, како у Корсику, у потом земљетресенијем разорени град Мисину у Сицилији; прођемо и покрај горе Етне, гди целу једну ноћ нисам хтео лећи, за нагледати се онога чудеснога виденија. Двадесетпрви дан од Ливорна угледамо остров Хиос и тај дан улеземо у пристаниште града.

Да сам хтео, могао би[x] тај час у други корабаљ прећи за Цариград; но, уверавајући ме капетан да се ту сваки дан може пригода за то место наћи, намислим остановити се овде који дан за прегледати тај предивни остров. И будући да против свакога намеренија и чајанија, наместо десетак дана случи ми се пребивати ту равно толико месеци, а зашто се то случило и што сам у то време чинио? На[x]одећи достојно Вашег љубопитства и подугачкога описанија, закључавам ово писмо, пребивајући и пр[очаја].

У Берлину,
септ[ембра] 30, 1788. |

IX ЉУБИМЕЈШИ И ДРАЖАЈШИ МОЈ!

У

граду Хију узмем на 10 дана под кирију једну собу у јерусалимском

метоху баш при мору и најмим сутрадан момка да ме води по острову. Овде, како се изиђе из града, нама[x] почињу велике башче, пуне лимуна и поморанџи, с прекрасни созидати камени и различне боје мармара украшени домови. Рекао би ко, на[x]одећи се овде, не да је у турскога владенија острову, него усред Тоскане. Грађани Хиоци, који су почти сви купци богати, имаду своје башче и у њима лепше домове него у граду. Казивали су ми да само од лимуна и поморанџи пол милиона пјастри има ови остров до[x]отка, које свуда с корабљи, а највише у Цариград, разшиљу. Цели остров, дакле, кроме са стране високи[x] каменити[x] планина, представља се као чрезвичајне ширине град, пун с велики камени зидови окружени[x] садова и у њима кастела, у којима од месеца марта до новембра фамилије живу. Овде је највећа зима, као код нас у Банату другда у октомвру. У лето, ту за шест месеци нема кише, а врућина би била врло велика да сваки дан морски ветрови не рас[x]лађују воздух. На они лимона и поморанџа дресеси чрез сву годину види се цвеће с[a] зеленим и са зрелим плодом. Свака башча има свој бунар с преизобилном водом; рекао би да у свој тој земљи на неколако фати дубљине ништа није него вода, коју свако јутро и вече чрез малене каналиће кроз сву башчу навраћају и дресеса напојавају. Воду извлаче на чекрк: вежу мазги очи, да не види што чини, запрегну је и потерају; ова, како ти пође, све иде и путује, | мислећи ко зна куда, а не зна да се све на једном месту око бунара окреће.

Свак може себи ласно вообразити како је од марта до конца новембра по овом острову ходити. Мирис таквих плода и цвећа да би чисто помислио ко даје у рају. У почетку јунија дошао сам овде; пети дан затим дођу гласови да у Цариграду кута мори. „Иди га сад у Цариград”, помислим у себи. Но, ништа не марим, у добром сам месту; свуда Греци, најпаче имући, љубе мусе и стране језике, само ваља дати им се познати. Питам домаћина, архимандрита Јерусалимца, какове се школе и учитељи у месту на[x]оде. Овај ми каже да су ту две школе, у којима се јелински предаје, и да у лето учитељи предају у своји домови садовними, од којих је један близу града.

Сутрадан пођем к ближњему. Представим му у каквој се сметњи на[x]одим, не смејући у Цариград на кугу насртати, и да би[x] радо, док она тамо престане, [и]талијански и француски лекције, кад би[x] имао коме, предавао, само да могу свој трошак добивати. „Не само трошак, но и прибитак можеш имати“, отвешта ми учитељ, „мени ћеш првом францески предавати, а знам да и од моји[x] ученика имаћеш неколико за [и]талијански језик, који је трговцем весма нуждан.“ Рече ми да останем с њим обедовати и, между тим, док он сврши предавање лекција, да се или с којом књигом забављам или пођем по башчи ходати. Нађем при њему једног свештеника из

вароши, у јелинском весма искусна; с овим пођем у сад, гди ходајући и разговарајући се, покаже ми се човек љубезан и благопријатан. Зовну на обед. Мој нови познаник, поп Агапије, пође у комшилук к једном од први[х] трговаца на обед, а ја останем с учитеље[м] При ручку сазнам да ови словесни муж доста добро латински разумева и у својој библиотеки изабранејше на овом језику списатеље има. Обрадује се кад га уверим да, разумевајући латински, у шест месеци получиће совершенно разуменије францескога, будући [је] ови дијалект онога. „За толико времена”, рече ми, „извесно ти ћеш морати овде пребивати, ибо кад год кужни мор касно у лето у Цариграду почне, чрез сву зиму иногда не престаје.” Док се ми овде разговарамо, повише именовати поп Агапије оправи ми други леп посао. Он је с таквим усердијем о мени овом купцу беседио, да човек обешта не само за свога најмлађега од седам синова плаћати ми, но савише у својем дому у саду и у граду, док сам год у Хију, квартир и трапезу давати.

Зовну нас на кафу; и ту се познам с мојим будуштим домаћином, честним старцем од 74 године, јоште при снаги и здрављу, зовомим Мисе Маноли Стратипетрококино. Пренесем моје вешти из метоха. Следујући дан преда ми учитељ, зовоми Николај Аргентиос, своји[х] дванаест ученика за обучавати и[х] у [и]талијанском, и он почне францески.

У овом предивном острову пребудем до конца идућег фебруарија у великом задовољству; прегледам цели остров и богати царски манастир зовоми Неа Мони и у њему древну гречески[х] рукописни[х] књига библиотеку. Моји ученици получе од мене све што су желили, а ја добијем око 60 дуката. Јоште у децембру получим известије да је куга у Цариграду престала; обаче, за већу ползу моји[х] ученика и за дочекати лепши за мореплаваније пут, изостанем повише. Последњи фебруарија поздравим моје добре пријатеље: ученога медика господина Скилице, старога Инглеза Самуела Бреџбриџ, који од много година ту живљаше, љубимога попа Агапија, учитеља господина Николаја Аргентија, и први | марта пређем у корабаљ за Цариград. Не ваља премолчати да Хиоци имаду на најлепшем месту предградија при мору преизјадно устројени [х]оспитал с широким садом за 50 болни[х], страни[х] или домаћи[х], подаље од града велика зданија за лазарет и око по миља даље други [х]оспитал, зовоми Светога Лазара, за прокажене.

Путујући к Цариграду био сам у лепом друштву трговаца хиотски[х]. Спрама острова Мармаре дуне јак нама противан ветар и задржи нас у једном маленом пристаништу овога острова 15 дана; једва се одавде отиснемо и с великом муком дођемо у Константинов град. Квартир сам у Валедехану с хиотски трговци имао, недалеко од С[вете] Софије и цареви[х] дворова. Моји Хиоци водили су ме свуда по Цариграду, по мору и по суву; али ко ће ту ужасну величину града обићи! Познам се у патријаршији. Протосингел патријаршески рече ми да причекам док прође цветна и велика недеља и да ће ме по воскресенију с таквим двома или трима фамилијама упознати и при њима наместити да ћу моћи на годину најмање [х]иљаду пјастри имати. У Перу и Галату мало који дан нисам прелазио, и ту сам се приказао цесарском министру. Кад ти велике недеље, почне се по граду разглашавати: куга! Смуте се моји Хиоци, и неки почну се спремати да беже у Хиос, а ја ти, онда, бежи у Перу. Но, и овде што ћу? Сви се дворови елчијски позатварају; куд се год окренеш, страх и ужас! Аратос, речем, Цариграда и колико је год у њему [х]иљада пара,

пијастара и руспија! Ако ме гди куга заквачи и шчепа, што ће ми онда пијастре помоћи? Она нимало за шалу не зна, нити ће марити што ја јошт нисам Париз ни Лондон видео.

Најмим момка | да ми понесе моје вешти до мора; ту узмем барку да ме одвезе у који му драго корабаљ за Црно Море. Иде ли у Крим, или у Трапезонт, или ако ће и у Кавкас, и ја ћу с њим, само нек нисам онде гди је куга, јер с њом за главу не би[x] се рад пријатељити ни пачати. Први корабаљ гди запитамо куд иде, кажу нам - у Галац, у Молдавију. Запитах управитеља [x]оће ли ме повести и шта ће искати дотле. „Пењи се овамо, не питај”, рече ми, „ако даш највише за превоз и за храну, даћеш пет или шест пијастара. Корабаљ је празан; само једног пасажира имам који је закупио сву велику собу и добро ми плаћа. Али ево невоље, не зна човек ни турски ни грчки ни влашки, а ми сви, што нас је год у корабаљу, не знамо оно што он зна, ако што зна”. Наместо десет пара по погодби, дам моме баркаруолу, што ме је тако лепо довезао, тридесет.

Уљезем; нађем ту великог некаква прелата пољскога, који имаду фермане да откупују из Турске сваке године робље христјане од Турака. Овом, кад кажем, латински с њим говорећи, да и гречески и влашки знам: „Ах, карисиме“, рече ми, „бог и моје молитве су те овде донеле. Ништа ти не дам потрошити до Галаца и до Јаша, само да ми помажеш с овим људма беседише.” Овај је млађега свога попа с откупљени робови оправио био по суву, и, за убећи великог труда, вознамери до Молдавије морем доћи.

Противни ветри задрже нас између Дарданела 20 дана. Овде се случи да смо пред капетан-пашу излазили и с њим чрез Мавројени, драгомана његова, беседили.

Ту нам је добро било: од куте смо утекли; јести и пити до изобилија, што нам год срце заиште; на једној и на другој страни брегова прекра|сне башче и домови цариградске господе; славуја сила неишчислима, који нам неусипно певаху. Дође и наш ветар; изиђемо двадесет пети дан априла ујутру. Тај дан летили смо како на орлови крили; кад на ноћ, чисто се помами ветар и море сасвим побесни. Ту сам најбоље почувствовао што ће рећи зло море и непостојанство волна и ветрова, који, кад нас почну дизати у висину, рекао би - одосмо живи на небо! А кад ти нас почну низ брдо терати, тога опет летења и сијасета нит' сам чуо ни видео. Шта је бездна и пропаст? Ништа спрема оном куд смо ми пропадали! Ништа није јадније слушати него гди даске око нас шкрипе и балвани испод нас јече. Чудо дивно како се не разглаве, те би нас било до ушију поквашени[x]! Ништа се ту толико не жели него да се о какав камен у мору не лупи, јер не би нам остало ни ноге.

Кад би се год пењали уз брдо, онда ти мој прелат чита брзо, брзо, баш као да се с морем утркује; а кад би доле полетели, онда би заборавио читање, и стајало би га вика: „Карисиме, одосмо, пропадосмо!” Већ ми је досадио био питајући: „Што говоре они озгор?” „Шта ће говорити? Псују се, ето ти га! „О, impii homines!” - рекао би, пак опет почне читати. Правда да је било стра[x]овито, но ништа мање морао сам се неколико реди мојега прелата вики и плашњи смејати. Около поноћи послаби мало ветар и поутиша море; онда ти се ми почнемо инатити. Виче прелат на ме зашто се и ја богу не молим, него се јоште смејем. „Чекај”, речем му, „нек дође само лепо време; ако се и сам својој плашњи и вики не будеш смејао, нек сам други. А у оваким опстојатељствам ја за

друге молитве нећу да знам разве „Благи премудри создатељу боже, буди света твоја воља! Ако допустиш да се утопим, прими у милост и у отеческа твоја недра душу моју! „Ниси ни то говорио вели ми. | Молим га да ме се прође: „Што ћу ја с богом говорити? Зар је бог као човек? Он боље види и познаје што је у срцу моме него ја исти.

П[релат]: „А није ли ти жао да те рибе изеду?”

Ја: „Шта га сам и ја риба изео, које чудо да и оне мене једанпут изеду!”

П[релат]: „Али су рибе за човека створене, а човек није за рибе.”

Ја: „Ако се овде утопимо, онда ћемо бити баш за рибе и за морске раке. Душа моја знам да није за њи[x], то ми је доста знати; а за тело, та га црви изели, та рибе, мени је то свеједно.”

П[релат]: „Какав си човек! Дакле, ти све ово за шалу држиш?”

Ја: „Нећу ти лагати: и ја се плашим и бојим, али да ми је могуће да се баш нимало не бојим, много би[x] бољи и паметнији био и сâм би[x] себе [x]иљаду пута више почитовао. Није ли паметније и поштеније онде не страшити се гди страх ни најмање мрве нити ползује нити помаже?”

П[релат]; „Зар ти за смрт нимало не мариш?”

Ја: „Марим, те веома! А да зашто сам из Цариграда побегао? Али овде моја марња ништа ми не помаже. Ко се просто смрти боји, у горем страху ваља да живи него зец, и ништа да не чини него да се плаши, зашто се сваки божји дан умрети може.”

П[релат]: „Карисиме, ти или си луд или си прави светац, тако мислећи.

Ја: „Да ме опростиш, господине, светац знам да нисам, а луд не би[x] рад бити; али овако мислити желио би[x] срцем и душом. Сваки не само поштен официр, него и најпоследњи солдат овако ваља да мисли ако жели да је свога званија достојан. А то што је њима поштено, зашто и нами не би било?”

Поћути мало добри прелат, пак онда ми рече: „Dulcissime amice, beata illa hora, qua tu ad me venisti! Слачајши друже, блажен онај час кад си ти к мени дошао!” Замоли ме да ако се како могу до канавета привући и стакло с ракијом извадити. „Могу то, како не би[x] могао!” Рече ми да најпре нагнем. И у овом га радо послушам, видећи да ми срдечно | допушта. Прекрасна цариградска ракија с хиотском мастихом! Напије се и он, и ја спремим стакло. Чисто двојином оживим од пријатњејшег ликвора, за који нимало не марим разве кад сам на мору. „Не бојмо се, господине“, речем му, „ја моју главу полажем да се нећемо утопити.” Заклиње ме да му кажем како ја то знам. „Искусством“, одговорим му, „познао сам да је море лажљиво, већ ме је досад више од десет реди уплашило, пак после престане и буде лепо, зато га се већ не бојим нити верујем ни његовој доброти ни злоћи. При лепом времену чекам ружно, а после овога чекам опет лепо.” Ветар јоште здраво дуваше, али онога првога зла — ни полак.

Овако разговарајући се и шалећи, заспимо. А кад се пробудимо по десетом часу, видимо прекрасни дан и угледамо бело море од смешенија с Водом дунавском, у који после подне и улеземо.

Уз Дунав путујући, иде се лагано, но мирно и безбрижно, нити је другога стра[х]а разве од комараца, а њих тада јоште не бијаше; следоватељно дођемо мирно, све частећи се и разговарајући, до Галаца. Овде по обичају пођемо се приказати управитељу вароши, једном младом господину од први[х] фамилија бојарски[х] у Молдавији, зовомом Балса. Овај господин прими нас с великом учтивостију. Прелат нађе лепо друштво Руса и Пољака за прећи „во своја.” И овде се с њим с великом љубовију растанем, ибо трећи дан пође збогом. А мене речени господин оправи к брату својему у Фокшане, првом спатару Теодору Балси, који ту староста бијаше и потребу од учитеља за сина свога имађаше. Овде се најпре познам с епископом романским, господином Леоном Ђиуком, који ми је потом велики пријатељ био. По неколико дана пођем с мојим учеником у Јаш, у дом ј великог принципског вестијарија, господина Георгија Балси. Од ове благородне фамилије прекрасно сам содержавао био и лепо награђеније имао. Архиепископа молдавскога, господина Гаврила Калимахи, синовцем лекције на францеском језику предавао сам и од њега сам добру плаћу имао. Мој љубими романски епископ дође зимовати у Јаш, и, како би[х] лекције испредавао, све сам прочеје с њим време проводио. На друго пролеће пређем с ученици моји к њему у Роман. Како сам овде оно блажено пролеће и лето провео, описати није ми возможно. К јесени полазе трговци за Лајпсик, а ја имам близу триста дуката! Ево, дакле, оно желајемо време за Германију и даље. Советују ме моји добри пријатељи да останем јошт годину и да стечем више. Не, Нипошто, јер се бојим да се не усладим у новце и у спокојство, пак оста[х] ту до гроба.

Како сам даље путовао и у пожељена места дошао и што сам ту радио, за ово видите сами, љубими мој, да се [х]оће особито писмо. Зато, љубећи Вас срдечно, пребивам.

У Витембергу,

октомбра 8, 1788.

Х ДРАЖАЈШИ СЕРДЕЧНИ ДРУЖЕ!

О

стављајући Молдавију, мој добри пријатељ, романски епископ,

наложи ми, кад дођем у Саксонију, да примим у моје надзиратељство његова | два младића Александра Ђиуку, синовца његова, и Герасима дијакона, које је био пре мене тамо послао. Пут нам је био кроз Лемберг, Пољску и Слезину. У Бреславији, трговци имајући дела свога, задржимо се седам дана, и чрез Лајпсик пређем у Халу и примим вишечерчене младиће к себи. Овде се преобучем у светске грешне хаљине, ка' и остали људи човеческога чина, дам се записати у каталог университета и пођем слушати философију, естетику и натуралну теологију у славнејшега у Германији философа, професора Еберхарда.

Сматрајући у овом муса и сваки[х] божествени[х] наука седалишту како се више од хиљаде млади[х] људи уче, како непрестано из једнога у други колегиум трче, како се сва прекрасна и благородна душевна способност развија, просвештавају и у многообразним знанијам разширавају и распростиру, и савјивајући ова места и људе с прекрасном но бедном варварском Албанијом, с колико дражим и милијим, толико већег сожалења достојнијим земљама, Србијом, Босном и [Х]ерцеговином, уздихао сам и често горке проливао сузе, сам с собом говорећи: „Кад ће у оним прекрасним земљама овака училишта бити? Кад ће се и она младеж с оваковим наукама напојавати? Милиони народа! Јадни Турци чекају да што паметно чују од дервиша! А бедни и удручени хришћани од калуђера! Но шта ће им ови казати кад нигде ништа друго под небом не знаду него - дај милостињу, дај све, што год имаш, а ти умири од глади, и мрзи и проклињи све људе на свету који твоје вере и закона нису!” Гледајући какве се овде књиге сваки дан састављају, пишу и на свет издају, жалост нападаше на мене кад би[х] год помислио како код нас вичу - „Дај носи књиге из Русије.” А какве књиге? За оне које се ту преводом с учени[х] језика, састављају и издају на славенском, ни каталога нејма; барем да им се имена | знаду.

Размишљајући непрестано о овима вешт'ма, споменем се јоште у Далмацији зачетога желанија и намеренија да је крајње потребе и нужде дело на општем народњем језику што написати и издати. Ја сам чисто пред очима имао какву су буру и метавицу на себе сви они привлачили који су се усудили најпре и најпре подобра представљенија народу чинити. Но мора се кадгод ко једанпут наћи. 'Ајде, у име божје, нек се почне! Сила се ником никаква не чини; нека каже ко што на[х]оди за добро и полезно, а разумни људи и сад и после о том нека суде. Знај да ће нерасудни и невеже псовати и ружити; неразумни ревнитељи проклињаће и претити. Али, с друге стране, знај и ово, да разумни богољубитељи, истинољубитељи и општега добра и ползе желатељи, благе душе и поштена срца људи, церковни и мирски, почеће се

разбуђивати и сврх ових вешти с већим проницатељством разговарати и расуждавати; а ово је почетак к исправљењу, и то што се засад жели. „Пак шта ће из тога следовати?” — рећи ће ко. Да се опредељеним на свештенство без сваког даљег оклевања и закасњенија и такве књиге дају које, читајући, ученији да постају и да су кадри себе и народ свој учити, на добро настављати и просвештавати; ево, шта ће у име божје следовати.

Наумивши, дакле, штогод издати, на пролеће пређем заједно с моји младићи у Лајпсик, будући да ту и штампа славенска имаде, гди се, и за исту Русију, неке књиге штампају и универзитет како и у Хали. Овде на исти начин запишем се у каталог университета, пођем у професора Борна слушати физику и почнем издавати мало сочинјеније о мојим прикљученијам, у којему сам два поглавита наме|ренија имао: прво — показати бесплезност манастира у општеству, а фторо — велику нужду науке, самога способнејшега средства за избавити људе од сујеверија и привести их к правом богопочитанију, к разумном благочестију и к просвештеној добродетељи, чрез коју словесни човек на прави пут свој ега временого и вечнога благосостојанства долази. Чрез Совете [здравог] разума хтео сам накратко и вообште само почетак наравоучителне философије дати.

О овом забављајући се, прођу ми које у Хали које у Лајпсику равно две године. Рад сам био ради млади[x] Молдована и трећу годину у Лајпсику заостати; но, предвидећи, да, ако то учиним, остаћу без новца, пак после како би[x] у Париз и Лондон пошао? Всегда о ови градови читати и слушати, ови[x] просвештени[x] народа књиге у рукама имати, а њих воопште не познавати и њи[x]ова пресловута места и градове не видити, то би за ме толико значило као у мраку живити. Не остаје ми више него 50 дуката. За таква места мало и ништа; али што му драго, (помислим у себи), нећу ја ни први ни последњи бити који је по Францији и по Инглитери пешице [x]одио. Мојега благородного и љубимога романскога епископа већ сам о мојем намеренију предуведомо био. Он ми пише да његове питомце с трговци отпратим у Молдавију, и мени на дар пошаље 35 дуката. Триста у друго време не би ме тако обрадовали како су ме ови сад.

Предам младиће купцем из Јаша и нађем преизрјадна колеса што су довезла трговце у Лајпсик на пазар и која празна у Франкфурт на Мајну назад одлазаху; у овима јоште с једним живописцем [И]талијаном о малој цени пођем. Пређемо кроз различна владенија, градове и лепа места Германије, које кад би[x] хтео подробно описивати, одвећ би дуго било. у дивном граду Франкфурту задржим се с ре|ченим [И]талијанцем (који и сâм у Париз иђаше), четири дана, ходајући по граду и наоколо. Манхајм у Палатинату - и он нас задржи два дни у себи. Потом чрез Алсацију стигнемо у Стразбург, гди прегледамо универзитет и катедралну велику церков, за коју кажу да је прављена 120 година, и, ако ћемо право рећи, више од триста [x]иљада светаца, анђела и различни[x] свакојаки[x] образа и виденија од камена, као да су од воска изрезана, и од њи[x] сва црква као град некакав од дна до вр[x]а сазидата. Чудо да су је и за толико докнадили и завршили.

Овде погодимо кочијаша с каруцама баш као интов (у таки се коли овуда путује) до Париза с уговором да се сврати у неке градове изван друма, како у Љуневил, Нанси и Мец, да их видимо. Кочијаш наш, кад дође да се погодимо, ја сам мислио да је

господар који слуге своје с колесима шаље; тако лепо бијаше обучен. А кад пођемо, међер он исти с перуком. Кад би другда покрај коња касао, све би му кеса парукe по леђи скакала. Смејао сам се, мислећи да ови види нашег бачког кочијаша, ко би се од њи[x] другом већма чудио? То знам да би му Бачванин нама[x] опсовао кесу.

Из Меца пође с нами у друштво једна госпођа адвокаткиња, која у целом свом животу ништа не пије, то јест што се пије, ни воде, а совершенно здрава и прекрасне крви и вида. Кад би гди по лепи мести пешице [x]одили, ишла би ова жена као да је ветар носи. Но наместо пића, јела чорбовита, зеље и воће јеђаше. Мој [И]талијан и ја, ни ми нисмо хотели ништа друго пити него шампањско вино; овуда је изобилно и јефтино.

Париз ме је задржао три недеље равно. Да сам се могао у кесу поуздати, би[x] и трипут три месеца. И ово је ништа; триста година да живиш, имаш туда шта гледати. Пет дуката сам дао само момку који ме је свуда водио. Сваки божји дан | од јутра до ноћи ту се све [x]одило; ручали би онде гди нас подне затече, а пило би се гди се год ожедни. Ко би рад био знати шта сам овде видио, ево поглавити узрок зашто га у томе не могу послужити. Табак један наштампати коштује ме 12 талира; а за ови посао хотело би се најмање десетак табака. Дакле, ко [x]оће то да зна, а далеко му се чини поћи и видети, а он, ако не зна француски, нека научи, пак нека купи књигу зовому Описаније Париза и Версаља са свима знаменитима вештма у њима и наоколо. Ова књига ако ускоштује два форинта, неће више; то је ништа; и ту ће све наћи што сам год ја видио. Краља францескога Лудовика Шеснаестога и предивну краљицу, блаженејшега воспоминанија наше преславне цесарице и матере, Марије Терезије кћер, и њу сам видио у Версаљу. Ово не ваља премолчати: нови Лувр, дворови краљева француских, који је милионе коштовао и може се назвати једно од седам чудеса на свету. Половина овога зданија опредељена је за библиотеку и за академије високи[x] знања. Ево, људи, на свету гди цареви своје дворове књигама мудрости и наукам дају и посвећују и себи за високу вмењавају славу с мусама заједно обитавати. Нек изиђе сад ко да ми каже шта ја нисам видио.

Како ми је мучно било из Париза поћи! Али што ћу? Нужда је тврђа од челика. Какви[x] би[x] прекрасни[x] књига ту могао накуповати? Чини ми се да сам ту први ред за живота, на оне књиге гледајући, сожалио што нејмам новаца. Од Лајпсика, с ове три недеље у Паризу, оде четрдесет дуката; камо, гди је Лондон? Није до стајања. Напред!

Намере се два поштена трговца управ за Калес, с којима о малом трошку до инглескога канала могах доћи. У Камбреју посетим гроб блаженога и светога архиепископа Фенелона, Телемахова списатеља. Разговарајући се путем с | трговци, кажем им да ја нисам ништа друго него греческога и [и]талијанскога језика учитељ; да идем у Англију за поучити се, колико будем могао, инглескому језику, и предвидећи да ћу ту сасвим остати без новаца, сâм се чудим што ће од мене бити. Притом - да ја нити сам кад имао другога капитала нити сад имам, разве учећи децу добивао сам гдишто и с тим од места до места прелазио и што сам могао, научио сам. „Кураж, мон ами!” — одговори ми један од њи[x]. „Промисал небесни који те досад није оставио, неће ни одсад. Кад све потрошиш, што год имаш до последњег новца, ако междy тим не нађеш начин да можеш ту дуље пребивати, отићи ћеш томе и томе купцу, мојему

кореспонденту, на кога ћу ти ја дати писмо, и он ће те отслати о мојем трошку у Калес. Овде ћеш годину дана у мојем пребивати дому и мојим двома синовом на [и]талијанском језику лекције давати. Ја ћу ти дати за годину педесет дуката и трапезу, а још толико можеш од други[х] заслужити, ја ти за то стојим добар; пак на концу године имаћеш довољно за поћи куд [х]оћеш”. Зафалим му сердечно на овом утешитељном совету и тако без сваке бриге и мисли превезем се чрез канал и 1. децембра 1784. дођем у први Инглитере град довер.

Ово би писмо могло и подуже бити; обаче и у кратком доста сам протрчао, од Молдавије до Инглитере подоста је проћи; време је већ отпочинути. Желећи вам, дакле, љубими мој, свако добро, остајем

у Лајпсику,

окт[обра] 20, 1788. |

ХИ ЉУБИМИ ПРЕДРАГИ ДРУЖЕ!

Е

во ме већ, фала богу, у одавно чувеној и задуго пожељеној Инглитери, у

граду Доверу! По Францији [х]одећи и пролазећи чињаше ми се на неки начин и земља и људи познати, јер језик њи[х]ов знађах и са сваким могах говорити, а овде нигде ни слова! Старо и младо, жена и дете, све ти то инглески. говори, нити им можеш разабрати шта ти људи мисле, шта ли [х]оће. Гледам жене и девојке: лепа су то створења да ништа лепшега на свету нити је могуће видети ни помислити. [Х]иљаду очију да сам имао, и за [х]иљаду година не би[х] и[х] се могао нагледати. Колико и[х] више гледаш, толико ти се лепше чине. [Х]оћеш ли да си читав, иди својим путем, нити и[х] гледај, јер ако диже очи и погледа, већ не оде даље; ту ћеш остати довека. Та и по другим земљама има лепота, али су свуда по вишој части лепе поносите, пак како и[х] човек види да се горде и чудеса о себи мисле, не мари за њи[х] — нек иду својим путем Ал' ево чуда овде, гди, рекао би, да оне нити маре, нити мисле, нити знаду да су прекрасне, него гледају на свакога с таквим природним и простосердечним очима, а у исто време с отвореним пријатељским и благохотним лицем, баш као да га одавно познају.

Сад нека представи и вообрази себи, ко може, како је мени морало бити кад сам се међу оваковим божјим прекрасним створењем нашао, не могући с њима ни речи проговорити. Милостиви благи боже, мишљах у себи, тешко ли су ти људи сагрешили били кад си им толике и тако различне језике дао! То ти је њима њи[х]ов тороњ донео и пре времена на небо пењање, као да им је мало земље било да по њојзи [х]оде. А кад се већ здраво на оне прве исрдим људе, онда топрв почне|м се сам на себе срдити, гди толики живише и живу и данас без инглеског језика и књига, а мени се не може живити, ако не сазнам шта мисле ови људи! Како живу! Шта ли се и у њи[х]овим на[х]оди књигама. [Х]оћеш Инглитеру? Ево ти је; 'ајде сад говори с људ'ма!

Душа човеческа има ово у себи добро својство: како је о чем нибуд оскорбљена, она природно брже—боље тражи способно средство како ће себе утешити. Из овога, зар, узрока и мени дођу на памет неки леви латински стихови, но нипошто не памтим ни гди сам и[х] читао, нити ко је њихов списатељ; доста — они мене утеше. Ово су:

*Non quisquam fruitur veris adoribus,
Hyblaeos latebris nec spoliat favos,
Si fronti caveat, si timeat rubos;
Armat spina rosas, mella tegunt apes.*

*Нико не ужива пролећне мирисе,
Из хиблејских пећина не извлачи сате,
Ако чело чува и боји се купине;
Вооружава трн ружицу, мед бране пчеле.*

О, неваљало малодушије (помислим у себи). Ако не знам инглески, а ја сам баш онде гди ваља за научити. Многоцене вешти не купују се за малу цену.

Један млад свештеник, римокатолик из Ирландије, који се је у Францији учио, сад иђаше натраг у своје отечество и пут му бијаше на Лондон; с овим пођем у друштво. Пред вече остановимо се у древнејшем Инглитере на предивном високом положенију граду, зовомом Канторбери, за преноћити овде. Имали смо пре ноћи два часа времена за обићи велика зданија архиепископије и великолепну старинску церков; подобне, и по бедени града ходећи, не могах се до|вољно нагледати, сматрајући различно устројено и од саме природе величествено положеније околостојећих места. И тако, преисполњеннутрењејшаго чувствованија и удивљенија дивнаго в делех својих творца, у саму ноћ дођемо на квартир.

Како ми је, пак, било сутрадан с високих места на ужасне величине непрегледатог пространства краснејши и славнејши на свету град Лондон гледајући, о овом не знам ни речи рећи. Свештеник Ирландез ија имали смо прво седалиште у великом инглеском интову; но полазећи из Канторбера, дао сам моје место другом, а пошао сам сести на покров интова (и ту се на лепом времену comodно седи) за моћи боље свуда гледати. И сам сам се себи крстио и чудио у какав ме је блажен час мила мати моја зачала. Гди сам ја ово сад? Ко ли сам ја? Чињаше ми се као да сам се изнова у некакав нови свет родио. Необично представљаше ми се постигнути: јесам ли ја онај исти који пре неколико дана с мојим комшијом Ником Путиним, из Баната, све покрај Бегеја у Срем, а одавде у црвени [х]ајдучки опанци с Атанасијем покрај Дунава у Хорватску у великој итошти иђах? Сад на покрову таковог интова (у који за улести ваља се пењати по мердевинам) седим као неки римски диктатор, и победивши љуту скудост и суровог мучитеља убожество, аки у победоносном тријумфу улазим у славнији и лепши град него је икада Рим био, вмењајући себе тако благополучна зато што га видим и у њега улазим аки би сав мој био прекрасни Лондон.

Љубими мој, ласно је предвидети да сарданапалскога духа и мудрованија љубитељи и почитатељи, који све блаженство у насладженију гортана и у пријатном и изобилном преиспол|њенију црева полажу и који по теготи кесе и злата цену душе и достојинство ума мере и цене, такви ће се без сумњенија овом мојем хваљењу и дичењу не само као детињском и простачком, него као безумном посмејавати. Но, с друге стране, они који познају небесно и божествено благородство словесне и разумне душе, који умеду распознати несравњено одличије бесмртнога и вечнога богатства разума, срца и нарава од привременога и земнога, они (били Инглези, били други) који списанија Адизонова, Свифтова, Попе и овима подобних без свакога сравњенија више него сва зданија Лондона града почитују и цене, заисто неће се посмејати, но весма ће похвалити и даће ми право. Ево овоме просто и осјазателно доказатељство, које и слеп ако не видити, а он опипати може. (Нека свак примети и нека не заборавља да се овде само у онима богатство и телесна усажденија опорочавају који за преимущества душе и разума нимало не маре.) Ко је био икада већи и богатији од

царева персијски[x], македонски[x] и римски[x]? Ко се је већма у сласти ваљао од Сарданапала, Криса и различних други[x] султана, хана и сатрапа? Пак гди је то све сад? Нигде! Нестало, пропало и ишчезло да му ни трага нема, како год ластавици која кроз воздух лети! А списанија просвештени[x] науком умова? Нећу ни Омирова ни Аристотелева спомињати, зашто њи[x]ови[x] имаде одвећ много, него само неколико стихова Симонидови[x], Фоцилидови[x], Солонови[x] и Менандрови[x], којих је врло мало, али су свету полезнији и народу ови[x] речени[x] људи славнији него све они[x] више поменути[x] сласти, богатства и сујетне помпе. Из истога овога узрока, дакле, и на ови сами прости и природни начин већа ће полза нашим Сербљем бити, докле и[x] год бог на свету буде држати, ако им, на пример, ја с помоћју премудри[x] божествени[x] ин|глески[x] књига само десетак врсти што полезно и разумно после себе оставим, него да сам ја сав Лондон и као Соломон [x]иљаду најлепши[x] жена имао и с њима се веселио и у сласти до преко ушију пливао. Но „о сем до здје”, штоно реч. ‘Ајдемо опет онде откуд смо изишли, у славњејши света град Лондон.

Свештеник Ирландез учини ми љубав и позна ме с једним магистром деце Инглезом, који умеђаше којекако францески. С овим се погодим да ми даје лекције, квартир и храну за три гинеје на месец; то чини око 25 форинти. Купити нужне књиге, и за то се [x]оће неколико. Кад учиним мој есап, нађем да имам трошити за три месеца.

Плаше ме да је изговарање инглеског језика весма мучно, а њега разуменије за једнога, ко зна немецки и француски, притом и латински, да је весма ласно. Што бог дâ, мислим, кад је мени разуменије језика готово, његовом изговору преодолећу ја ако ће он бити седамдесетоглавна [x]идра. А кад ли ме почну учити, чисто ми се кожа узме јежити и длаке на мени узгору дизати. Загазио сам, ‘ајде напред! Трудолубије у друштву с постојанством многим послу дође на крај. Ови се узао не да пресећи као Гордијев. Сам Александер овде да дође, морао би га размршивати; мач његов не би му ништа помогао. И да сам самога учитеља имао, о једном сату на дан ништа не би[x] учинио; но велико добро за ме што сам поваздан у кући за сваку реч .и по много реди за исту реч имао кога питати. Старица, мати учитељева, жена његова, сестра, брат, сна[x]а и ко би год у кућу из комшилука дошао, сви су то били моји предраги и мили учитељи, и желим им срдечно благополучан од бога живот. Љубезно су ме и радо настављали и учили и често би се отимали ко ће ми што боље и лакше казати. Кад би год лепи дни бивали, и домаћин мој, мастер Лâрд | зовоми, кад не би лекције давао, всегда би ме водио кад по једној страни града, кад по другој.

У комшилуку познам се с једним купцем, зовоим Јанзоном, који не само латински лепо говораше, но доста добро и јелински, и чисто изговараше; и ови ми је у мојим лекцијама помагао и често частио. Чрез овога познам се с једним благородним Греком, родом из Ципра, од древне фамилије, Лузињана зовоме, која је у неко време с тим островом владала. Ови господин од много година у Лондону живљаше, којег познанство било ми је весма полезно. На ови начин дан по дан прођу, три месеца, и ја потрошим почти све што сам имао.

Последње тримесечја недеље одем поздравити господина Лузинијана и јавим му да намеравам повратити се у Калес, представљајући му да сам изговор језика од части постигао, а што ми јоште недостаје могу и на другом месту наћи учитеља. „Један

мој добар пријатељ“, говори ми господин Лузинијан, „кому сам о теби казивао, просио ме да те поведем сутра к њему на ручак; жели да те позна. Он. Је инглеске порцолане трговац, но учен човек и велики љубитељ јелинскога језика и књига, како он, тако и госпођа његова. Уздам се да се нећеш одрећи поћи сутра к њима на ручак.“ „Ћути, богати“, одговорим му, „та луд би[х] био кад би[х] се к добрим људ’ма на ручак одрекао поћи, к[а] којима би[х] и без ручка радостан пошао. Насмеје се он на мој одговор и тако проведемо то после подне најпре с тејом, а затим с пончом, разговарајући се о Грецији и о њејзиним прикљученијам. На концу, уверавајући ме он ће ми драго сутрашње познанство бити, у само вече пођем дома. Подалеко ми је било ићи, ал’ се види лепо од бешчислених фењера, а пут ми је познат. Пре него опишем ово, о којем је реч, за ме знаменито познанство, [х]оћу слеђујуће примеча|није претположити.

Они људи који не имаду за своју потребу нужни[х] новаца, а не умеђу или за који му драго узрок нису кадри стећи, били учени философи или неучени простаци, који [х]оде издрпати и измрљати, леже на крпетинама и живу у непочишћеном месту, пак наместо што би се зато стидили и скорбили, јошт се тим поносе, воображавајући себи из тога некаково достојинство, седе и као од некакви[х] велики[х] и дубоки[х] наука намргођеним лицем чине различна примечанија сверх сујете богатства и новаца, јоште су к тому такове делије да се ругају онима који су кадри стећи и не само спокојно но и лепо живити — таковима свак ласно може видити да мозак није на најправијем месту. Али кад видимо праведнога Аристида, који је све богатство побежденога и прогнатога персијскога цара у руку имао и најславнијим у своје време на свету владенијем управљао, да сиромаш умире и да се нејма с чим по свом достојинству погрести; кад видимо божественог Сократа да дарове славољубивога Алцибијада шаље натраг; и на конач, кад упазимо славног Фоциона да сам из бунара воду черпе и себи ноге пере, док му притом жена његова хлеб меси и вечеру готови, а, у исто време, посланици Великог Александра од јутра до мрака за њим пристају, моле га и заклињу да не чини Александру такове обиде не примајући сто [х]иљада талира што му он на дар шаље: о овим у самој вешти и истини великим људ’ма ко има само зрно памети, сасвим другојаче ваља да мисли; а ко и[х] год с онима првима почне мешати, нек нимало не чека да га воде у [х]оспитал луди[х], него нека сам иде, јер му је онде право место. „Јест начин у вешт ’ма!“ Ово ни у чему не ваља заборављати, и по овом правилу у свачем судити и изреченија чинити. |

Откад је год град Лондон онде гди је, не знам је ли ико у њему само зато што новаца није имао тако благополучан био како што се је мени случило бити. Какав је то галиматијас (замршено говорење)? — рећи ће ми који усекнута носа оштроумац. Расудимо само, пак ћемо видити да није галиматијас, него су чисте и појатне речи. Да сам имао нужни[х] новаца за опстајати јоште три месеца ту, и тако може бити да би[х] се с овим људ’ма, о којима ће следовати реч, познао, али би[х] и[х] само мимогред и слабо познао, зашто не имајући никакве потребе од њи[х], не би[х] нипошто био у состојанију доброту и благост срца њи[х]ова и прекрасно благородство душе њи[х]ове искусити и познати. Остао би[х] при мојем учитељу док би[х] оправио свој посао, пак би[х] се вратио својим путем; и тако би за вавек душа моја лишена остала слачајшег познанства којег сам у животу имао и многоценејшег сокровишта чесности, добродетељи и пријатељства ови[х] благи[х] и божествени[х] у Англији људи.

Около једанаестог часа дође к мени господин Лузињан: „Хоћемо ли поћи?” пита ме. „Ја сам већ давно готов“, одговорим му, „и све сам се бојао да ви не одете без мене.” Насмеје се он, говорећи: „За добра смо времена; имаћемо цели сат [х]одити, но и тако ћемо зарана доћи; познато ти је да Инглези у два и три сата поподне обедују.”

Прођемо покрај лондонске фортеце, зовоме Тауер, јошт бог га знао куд, док једва и једва дођемо у страну града именујему Хермитеџ, у дом нарицајемо „Чајне Хауз”, то јест „Хинеска кућа”. Овде кад уљеземо, нађемо дома госпођу гди нешто од финога беза шије. По обичном поздрављенију рече нам да седемо; и она седне. Шијући као и пре, почне разговарати се с господином Лузињаном о том што је читала у новинам (које стајаху јоште на асталу) о делама парламента, о Индија-компанији, о новопришедшим отуда корабљем, о купечеству, пак најпоследње и о новоиздатим књигама: које су, какови су људи ови[х] књига списатељи и о чему пишу. Све то она каже просто, ласно и чисто. Да је нисам гледао мојим очима да шије, би[х] заиста мислио да она чита нешто из књиге. Све нисам могао разумевати, али за чисто и јасно њејзино говорење мало ми је што утицало.

У овом разговору прођу два сата, колико да их није ни било. Кад би што г[осподин] Л. почео говорити, једва би[х] чекао да он престане и да ћути, а да она говори. Цели божји дан не би[х] марио за ручак кад би само она беседила, да не престаје. Могао сам је слободно у све то време гледати, јер она мало би куд гледала кроме у свој шав. Она не б'јаше оно што се својствено зове инглеска лепота; али, с друге стране, кад би који Апелес или Рафаил хтео невиност, доброту и оно блажено спокојство срца и чисту душе непорочност изобразити, нигде, заиста, таковог оригинала не би нашао како у образу и у погледу ове Инглескиње.

По фтором часу поставе трапезу и дође господар дома, мој нови пријатељ, мистер Јоан Ливи. С њим се поздравим и почнем разговарати латински, којим језиком он бесеђаше с предивним красноречијем и исправностију. Откад сам из Молдавије изишао, нисам био тако весео као у ови дан. Нисам нимало знао, а баш као да је и кроме мојега знања душа у мени предвидила да ће се од овога дневи почети тримесечноје моје благополучије у Лондону. Но како не би[х] био весео, видећи на лицу и у очима ови[х] блажени[х] људи такову чистосердечност и доброхотство! Као да су ми рођени брат и сестра и као да се надусиљују ко ће ме од њи[х] двоје љубезније, милостивије и слађе гледати, гласом душе и срца свога чрез љупки[х] очију својих поглед казујући ми како су ради и задовољни што смо се по тако давном растанку нашли, састали и вид'ли, да се опет један другога нагледамо.

При ручку г[осподин] Л. Почне | нешто казивати, тако да не имађаше времена јести. Госпођа често опомињаше га да руча, да гладан не остане.

Онда ја речем домаћину: „Мени госпођа јошт ниједанпут није рекла да једем, јер види да ја не чекам да ме нуди.” Дâ се то овом човеку на смеј, да се неколико минута морао смејати. Пита домаћица: „Уâт ис дат? Уâј ду ју лааф со? Шта је то? Зашто се ви смејете тако?” А кад јој каже, учини се всеопшти смеј. Ко би нас видео, не би рекао да смо ту дошли ручати, но смејати се. Кад ово престане, вели ми госпожа Ливи да ме је г[осподин] Л. весма фалио и да је похвала његова неложна. „Praesertim”, речем ја мужу њеном, „ubi de prandio sumendo agitur, nemini cedo”, то јест: „Навластито гди је о

ручању посао, ником не уступам. Залуду и[x] ја уверавам да без сваке шале то кажем, они све удри у смеј.

Но, све ово ништа није било. Кад топрв, по пријатнејшем пиву, бургундско вино донесу, и почнем им ја нешто инглески казивати и, за не чинити и[x] дуго чекати, гди што не би[x] могао погодити, то бих нама[x] с немецким или с францеским надокрпио — овога чуда опет! Сви би ме јошт с толиким ушима слушали и потом би се они међу собом инатили ко ће боље мој нови језик изјаснити. Овде би на ме ред дошао смејати се, видећи да нико од њи[x] управ не зна што сам ја казивао. Накратко казати, ови је дан био дан совершеног весеља.

По обеду запитају ме да им прави узрок откријем зашто, будући таков љубитељ њи[x]ова језика, тако скоро из Англије полазим. С оваковим људ'ма чистосердечну не бити, ово би точно светотатство било. „Који ћете правији узрок од овога”, одговорим, „него, прво, што нејмам новаца, а друго, ни од кога на свету није ми вексела чекати.” „Ако је то само,” рече ми мистер Ливи, „није нужда да одлазиш. Ја ћу ти сваки дан по ручку лекције давати, а ручати и вечерати можеш с нама.” |

По неколико дана нађу ми и квартир баш у свом комшилуку. Ово је доказатељство онога што сам повише рекао, да јединствено за недостатак трошка получио сам познанство ови[x] неописане доброте људи. Знак совершене доброте у томе се состоји да колико више добар човек коме добра твори, толико му је тај исти милији и дражи, како год што су чада родитељем својим.

Одлазио би[x] у дом мојега господина Ливи сваки дан у десети или једанаести час пред подне и с помоћу и настављенијем његове пречестне супруге читао би[x] изговора ради, а потом преводио би[x] коју Езопову басну с греческога језика на инглески. И она би сваки дан по један сат што гречески читала, који језик она и муж њен весма љубљаху. И тако би се проводило време до обеда, то јест до два часа по полудне. Затим, до саме вечере, господин Ливи, кад не би куд за делом својим изишао, би ме учио.

На месец дана по оваковом мени полезном и радосном упражњенију отиде у Харвич са супругом својом посетити таста свога (у ово време сваке године обичаваху посештавати га) и пребуду у њега 15 дана; који град одстоји од Лондона двадесет немецких миља. Мене препоруче својему калфи, доброму и лепе науке младићу. С овим би[x] у дому ручавао и по ручку до вечере он би ме учио; који ме тако радо имађаше и сердечно љубљаше како год и господар његов. Трапеза би се всегда господски давала, како да су исти домаћини дома, и мистер Кларк, да могаше, би ме у своји недри носио; но, са свим тим, како ја, тако и он, једва дочекамо да наши мили домаћини стигну. Они исти, за своју велику доброту к мени, испросе се од старога господина и пет дана пре дођу неже ли би дошли. Не знам у животу мојему, разве ако кад сам дететом био, да сам кога с таковом чувствител'ном жељом и чезнућем чекао. И једва и[x] дочекам.

На неколико недеља затим дође из Харвича госпође Ливи сестра, мистрис Телар, и брат њејзин, Мг. Кôк, на посештеније. Већ после тога сваки дан бивале су, како у њи[x] овом дому тако и код други[x] њихови[x] пријатеља, части и весеља и

про[х]ођања по најлепши мести града и наоколо, куда сам и ја почти свуда морао [х]одити. Ово би ме неколико чинило дангубити; но, с друге стране, било ми је мило и полезно, дајући ми начин боље познати љубведостојнејша својства и непреукиштена но проста и чистосердечна опхожденија Инглезов. И кроме ови[х] гостију, мој пријатељ г[осподин] Ливи свакога фторника частио би неке своје пријатеље од учени[х] људи, а свакога петка бивали би у довољном содружеству на части у господина Гулјелма Фордајс, медика и златнога руна кавалера, којему је краљ ово достојинство дао за његову отменост у медицинском знању. Ови достојнејши господин б'јаше срдечни пријатељ мојега благодетеља Ливи, и како ме чрез њега позна, постане и мој особити патрон, наложивши својему љубимому, док год будем у Лондону, да ми даје на његов конат што ми год буде од потребе за књиге или за [х]аљине и за прочи ситни трошак.

Све ово благородно великодушије и вечнога воспоминанија достојну доброту Инглезов не би[х] могао искусити и познати да се нисам у потреби нашао. Од мене је сад зависило да сам хтео за живота остати у Инглитери, зашто, како ја радо лекције предајем, како би[х] језик места совершенно постигао, могао би[х] весма лепо ту живити.

Човек од колевке до гроба мора имати какову ни буд поглавиту жељу која њим совершенно влада. Дете| ни за што тако не мари као за игру; јуноша жели науку или другу коју забаву; како се ко на што дâ и окрене. Добро за онога ко избере то што је честно, похвално и полезно. Моја је жеља у ово време сва у том состојала се да јошт који лист на мојем матерњем језику издам. Сâм сам по себи судио како би мени у мојеј младости не токмо полезно, но и мило било што паметно на мојем познатом дијалекту читати. Како би[х] ја благодаран био ономе од рода мојега који се је за то постарао, и што је сâм с довољним трудом и позадуго времена постигао, то исто уму и души мојеј без труда и у кратко време приподаје! Ово исто, дакле, што би[х] ја о другима мислио и чувствовао, то ћеду природно други о мени. Каково ласкатељно предслућивање! Какова слатка бесмртнаго живота надежда! Збогом, дакле, нек остане, не само Лондон и Париз, него које му драго на свету место гди ја ову моју верховнејшу жељу исполнити не би[х] могао. Зато, како и друга три месеца прођу, познам изговор језика инглескога и видим себе у состојанију да могу и сâм о себи у напредак напредовати, јавим мојим пријатељем и благодетељем да морам ићи.

Бог сâм зна како ми је жао било ове преслатке људе оставити! Већ сам ту рекао да ћу се одсад крепко чувати да се с никим живим тако не пријатељим кад се морам растати и жалити што с њима нисам до гроба. Господин Гулјелм Фордајс наложи Мг. Ливи да ми купи књига лепи[х] и да се извести колико се [х]оће трошка по мору до Хамбурга и, одавде, до Лајпсика, и да ми то дâ. Један трактат на латинском језику, зовоми *Fragmenta chirurgica et medica*, у којему он своје својствене важнејше опите описује, и који је у моје време ту на штампу из|дао, за особито и всегдашње воспоминаније даде ми. У овој књижици овако се обојица потпишу:

„Dositheo Obradovics, Serbiano, viro linguis variis erudito, sanctissimis moribus morato, Anglis, apud quos per sex menses diversatus est, perquam dilecto, Fragmenta haecce, parvulum quidem at amoris sincerissimi et amicitiae pignus, libentissime merito obtulerunt.

London,

VIII kal. Iunii MDCCLXXXV.

Gulielmus Fordyce

Ioannes Livie”

Друга два млада господина, Хенрикус Торнбол и Гулјелм Валиот, и ови ми дарују неке преизрјадне књиге.

Намери се корабаљ велики трговачки за Хамбург, у који 27. маја улезем; и пођемо реком Темсом к мору. При Гравезанту, гди је велико пристаниште и гди се великолепна река Темс у море спушта, стигне нас и капетан корабаља у барки; и тако с споспешним ветром упливамо у море.

Улезши у корабаљену собу, капетан вручи ми једно потешко писмо, које, кад отворим, нађем у њему пет гинеја с овим врст’ма:

„I do assure you, my dear Sir, it has been matter of some consideration with me, in what way (the least to hurt your delicacy). I should contribute my mite towards alleviating those pecuniary wants, which have deprived us of you and which you ought not to know. Do not scruple, I beg of you, to accept of the inclosed small sum, and be persuaded it is offered by a man who esteems and loves you. Farewell. Consider me as one of the friends you have made in England, who holds you dear in his remembrance and to whom nothing will be more welcome than accounts of your prosperity and happiness.

London,

27 may 1785

Henry Turnbull.”

Превод овога писма

„Ја, уверавам вас, мој драги господине, да сам ја о том у себи размишљавао на који би[х] начин (без најмањег поврежденија ваше нежности) могао употребити моју малену помоћ к облакшенију они[х] новчани[х] недостатака који су нас лишили вас и које (недостатке) не би потреба било да ви познајете. Не буди вам противно, ја вас молим примити овде закључену малену суму и, будите уверени, да вам се пошилије од човека који вас почитује и љуби. Здравствујте. Сматрајте на ме како на једнога од пријатеља, које сте ви учинили у Англији, који вас садржава драга у својем васпоминанију и којему ништа неће бити пријатније од известијах о вашем шчастију и благополучију.

Хенрик Торнбол.”

Ево ти ми опет други Андреј Петрицополос из Корфа! Овај б'јаше млад човек около 25 година возраста, званијем секретар при неком|господину, пријатељ Мг. Ливин, к[а] којему често долазаше, и ту сам се с њим познао. Из његова писма видити је да је он желио мени по возможности својеј помоћи, и сам не будући богат, но није се усудио за не повредити, како пише, моју нежност, ибо поштена и благородна срца суде по себи да није сваком ласно дарове примати; и то што се у присуствију није усудио учинити, није се могао победити ни уздржати да у одсуствију не исполни. На ови деликатни начин дати, то у очима оних који пристојно о вештма суде возвишава његових пет гинеја цену свех педесет реди толико.

Четверти дан дођемо у Хамбург. Овде зауставим се који дан, прво, за писати мојим пријатељем у Лондон, јавити им да сам благополучно море прешао и благодарити на њи[x]овој доброту; фторо, за прегледати ови знаменити купечески град и лепа наоколо места. Одавде сам свим мојим пријатељем писао - господину Лузињану јелински, господину кавалеру Фордајс и мојему предрагому мистер Ливи, мистер Јанзону, Кларку и господину Гулјелму Валиоту - латински; која писма, кад би[x] вам хтео сва сприопштити, било би вам, може бити, много читати. Два обаче, што сам инглески писао, једно учитељници и благодетелници мојој, госпођи Ливи, а друго господину Торнболу, морам превести и сприопштити вам, зашто ћете из њи[x] најбоље моћи познати моја достојна чувствованија к оним блаженим великодушним и божјим на лицу земному људ'ма. |

Благодетељна госпоже!

Како год остала чувствованија срца, тако и благодарност не може се совершенно реч'ма представити. Кад год ми с пристојним вниманијем о милости и љубвеполним наши[x] благодетеља делама размишљавамо, душа наша осећа нешто таково у себи за које језик не може равномерна изјашњенија наћи. Често и то што би се могло рећи није нам слободно, бојећи се да се већма неблагодарни не покажемо што се усиљујемо с простим реч'ма за показана благодејанија награжденије чинити. Зато нити ја намеравам, нити ви, госпоже моја, немојте мислити да ја чрез ово благодарствено писмо ваше благодејаније наплатити иштем. Ја сам сад подалеко од вашег пребиванија; широко море раздељује ме од вас, и без сумњенија у животу мојем нећу вас к тому видити. Зато се не бојим да ћеду моје речи ни по видимому најмањем ласкатељству подложне бити. Мени већ не остаје што би[x] од Вас желио; ибо оно што ми је на свету пожелатељнејше и дражајше било, то сам вашом милостивом помоћу получио и у состојанију се, фала богу и вама, на[x]одим: Адизонова и других ваше просвештене нације списатеља књиге разумевати. По тому ви сама, благодетељнице моја, видите да овде ласканија и какове ни буд користи желанија никакво подозреније места имати не може. Ко се год ничему нејма надати, нити има шта већ очекивати, он природно неће ласкати, следоватељно његове речи морају неодложно из другог кога извирати и происходити извора. Док сам ја при вама био у Лондону, за толику вашу аки милостиве матере и љубиме сестрице доброту мени није дозвољено било ни с једном речју Вама зафа|лити. Ваша благородна душа, на[x]одећи све своје награжденије у својеј врожденој доброту, нити је могла ни хотела о чем другом чути. Овде, обаче, гди сам ја сад, не можете ми више заповедати да вам не благодарим; сад ми је слободно чинити што год [x]оћу и могу вам благодарити колико ми срце жели. У све време мојега при вама пребиванија, како ви тако и љубими господин Ливи, супруг

ваш, ви обоје нисте вашеј к мени доброты никакова предела полагати хотели, нити је вами довољно било да ми ви сами Толику љубов показујете, него сте ме сврх тога и вашим достојнејшим пријатељем препоручавали, који су ми морали вами за хатар добри бити; зашто, ко не би оном кога ви двоје фалите, који сте иста на земљи доброта, добар био? Право је, дакле, да и на ме ред дође да и ја вас сестром, матером и Минервом мојом милостивејшом и благодатнејшом зовем и наричем и како такову да вас славим и проповедам! Молим вас, искарајте здраво господина Торнбола. Гледајте само његов посао! Како да мени није доста жао било с такви сердечни растати се пријатељи, седне и напише ми некаково прељубезно писмо, метне у њега неколико гинеја, пак га пошље у Гравезант за мном у потеру! Господину кавалеру Фордајц, мојему патрону, и ја ћу писати и благодарити, но ви с вашим љубимим супругом, најбоље ћете му умети за ме зафалити, који сте ме њему и препоручили. Прекрасној госпођи Телар, милој сестрици вашој, како и господину Кôку, брату вашем, моје всегдашње високопочитаније, молим, назначите. И уверена будите, мојему срцу пречесна и предрага двојице, да, док се год ово у персима мојима двизати буде, ваше ће слатко воспоминаније имена и доброта како драгоценејши залог вашег ањџелског прија|тељства к мени у њему сохрањена бити. И пребивају ваш и пр[очаја].

Писмо господину Хенрику Торнболу

Дражајши господине!

Ви сте сасвим особити човек! Од кога ви научисте, кажите ми, просим вас, ударати на људе с[а] златним оружјем и изненада таково нападеније с гинејама умишљавати и чинити? Је ли се икад чуло да је ко у овом подмесечном свету таквом оружју противстати змогао? Та ви добро знате да су такве стреле кадре биле непобедимога Агесилаја из Азије изагнати. Сврх тога јоште, за учинити ваше гинеје сасвим победоносне, послали сте и[х] на ме у неисказане љубови и пријатељства преисполњеном Вашем писму! Ко не би помислио да ви чрез то ништа друго нисте наумили били разве убедити ме да се опет у Лондон повратим? И кроме тога, дражајши мој, ви сте мени љубве достојнејша својства срца вашег довољно показали, како и сви прочи које сам имао чест у Лондону познати. Уверени будите, прељубими господине, да љубов ваша и пријатељство, које ви на такви благородни начин к мени показујете, неће се никада из моје памети изгладити. Ја ћу тада себе за благополучнејша на свету држати кад Вам будем могао делом засведочити да пристојно унем ценити какову похвалу и незабвено на свету прослављеније таков ваш благородни инглески характер заслужије. Остајем и про[чаја]. |

Из свега овога видите, љубими друже мој, какови су непостижими путеи небеснаго промисла! Онде гди сам се мислио у највећем недоуменију у животу мојем наћи, непознан у далеком месту, језика не знајући, без новаца, ту сам најблагополучнији био. Језик сам постигао, не само за разумевати књиге, него и говорити њим могао сам; с довољним књигама провиђен и с више трошка него ми је до Лајпсика потребовало. Из Хамбурга шести дан пођем чрез Хановер и Брунсвих и дођем благополучно при концу јунија месеца у Лајпсик, баш одакле, по случају, и сад вам ово писмо пишем, које, будући се доста претегло, опомиње ме да престанем, наричући се ваш сердечни љубитељ.

У Лајпсику,
новем[бра] 15, 1788.

ХИЉУБИМЕЉШИ МОЈ!

О

во ће бити последње писмо о мојим путовањима; (ибо причина ове

године чрез Полонију у Белу Русију, а отуда чрез Лифландију, Курландију и прочита у Лајпсик путовања, јоште не имајући свога окончања, одложиће се | на друго време. Премда и мени самом ови последњи догађај сасвим особити ми се показује, рекао би[х] као да сам се за путовање на ови свет родио по тому што ове исте године, кад нисам мислио ни пет миља правом линијом учинити, више од 500 немеских прешао сам миља).

Кад у Лајпсик дођем, нађем при господину Брајткопфу једно писмо из Шклова на ме, у којему господин Стратинич налаже ми од стране генерала Зорича да дам на знање гди се на[х]одим. Немедлено отпишем да ћу овде чекати друштва с којима поћи у Шклов. Месеца септембра дођу трговци отуда, али мени буде залуду чекање. Кажу ми да се до Беле Русије хоће најмање 40 дуката, које ја нисам имао из узрока, што, надајући се да ће ми на јесен откуд год новци доћи, ходао сам по најлепши градови у Саксонији - Дрезди, Алтенбургу, Цајцу и прочим. И тако отиду инглеске гинее у ветар, а ја останем опет као и пре без ништа.

Пођем, дакле, у Беч. Овде, опет по мојем обичају, почнем лекције давати. Ови сам први ред у животу у тешком дугу био. Типографика јошт нисам био сасвим исплатио, неке књиге немеске накуповао, и трошак до Беча, — натрпа се које с чим до 200 ф[оринти]. Не сумњам нимало, видећи како ми моји ученици поштено плаћају, да до десетак месеци мени ће ласно претећи толико новаца да се сасвим одужим и чист останем; али ми је мучно да људи тако дуго чекају. На сваку руку мислећи, дође ми на ум да пишем у Молдавију и да иштем у зајам од мојега доброга пријатеља, епископа романскога, ову суму. Он знам да има, и радо у зајам даје откуд зна да ће му се вратити. Једно ме плашаше, бојим се да ми и[х] не покони, а од онакова љубезна човека поклон одрећи се примити, то је невољно. Невоља је јача од стида! Што му драго, помислим, та узајмио, та покони, ово се мора искати. Седнем и напишем писмо и, ако не верујете, ево вам га, читајте.

Љубими и предраги мој,

господине епископе!

Што рекосмо, то, фала богу, и учинисмо; ја Францију и Инглитеру благополучно обиђо[х], и сад вам пишем из сред Беча. У ови час би[х] вам се могао заклетити да сам

већ наумио примирити се на једном месту, ако ме моја куд силом не одвуче судбина. Ово јошт ако ми доста не буде, ни сам већ не знам шта би ми се хотело. Но, премда ми почти не остаје шта би[x] желио, ништа мање толико сам се реди преварио да к тому не би[x] смео себи веровати, баш да се жив посветим. Сад, засад, ни за што толико не марим него да ми је 42 дуката у готову новцу. Ако моји дланови тако право погађају као попа Маука нос, без сумњенија неће година проћи, а ја ћу више него ми је од потребе новаца имати, јер ме све сврби, кад десни, кад леви, длан. Може ко ласно помислити да сам ја сад баш као Омиров витез од Сцигје утекао, а упао у Харивду, то јест да сам се једва страсти путовања избавио и нама[x] затим у недуг среброљубија запао, и да сам у овом послу прави отац Маук, којег нос не би тако сврбио да му вино није мило било, које, како би му на ум пало, а често би падало, тај час би га и сирома[x] нос за невољу почео сврбити. Правда, подобан је одвећ по несрећи приклад, и знаци се, више него би[x] и сам рад био, показују једнаки; ал' нека ми каже ко зна: може ли ми другојаче бити кад сам се задужио? Ако ми је ко непријатељ, сад се има чему веселити, јер никада у животу нисам имао ни десету част овога дуга на врату. Верујте ми, драги гослодине, да с великим страхом идем којекуд лекције давати, као да сам свему Бечу дужан, и све погледам, кад на десно, кад на лево, да ме ко за врат не шчепа и не викне: дај плати што си дужан! Пак да ме дланови не сврбу? Чудим се што ми кожа с миром на леђи стоји! Одисеј заисто није се могао у већој сметњи наћи кад су му ветрови из мешине утекли, него ли сам ја сад. Мучно ћете себи вообразити какво би ми велико добро учинио онај ко би ми узајмио оволико новаца да ми се одужити. Но може ко доћи овде да ми овако мудрослови: добро, ако ти ко то сад узајми, како ћеш се одужити кад ћеш опет под дугом остати оном који ти узајми? Нек ћути, вели му се! Што је потреба о свачем спомињати? То ја и сâм добро знам да ми нико и не каже; али у овом послу сирома[x] дужник подобан је бедну болеснику који се с једне на другу окреће страну у надежди да ће му што боље бити. И ово је већа, него ко мисли, срећа да човек може од једнога узајмити за одужити се другому, и тако даље, док умре и утече, пак онда нек трчи за њим ко сме. Обаче ја се заисто у ово не уздам: та шат не умрем до десет месеци; нисам ја сâм на свету; то би прави сијасет био! А онда (ако не и пре) моћи ћу се сасвим одужити, пак тада - што бог да. Већ ви сами сад, љубими мој Леоне, можете погодити на што ово писмо слуги; више речи биле би сасвим излишне. Пишите ком овде од ваши[x] познати[x] трговаца да ми узајми од ваше стране 42 дуката; били какви му драго, само нек су прави дукати. Извините моје дерзновеније и будите уверени да ја овако не би[x]| молио, разве кога весма љубим и почитујем. Остајем и проч[аја].

У Бечу,

октобра 1785.

Ово писмо напишем у једну недељу по ручку с намеренијем да га сутрадан на пошту дам, кад ето ти два моја ученика дођу звати ме да идем с њима у предградија проходати се. Један је Цариграђанин Григорије Маврокордатос, а други, из Тесалонике, Тома Папазоглус. Запитају ме о чем је писмо и кому? А кад чују, почну жалити се на ме зашто до носим сујетно попеченије, а не кажем њима своју потребу. Сутрадан даду ми банкоцедуле од 200 ф[оринти] и одужим се. И тако ово писмо остане.

Чињаше ми се да нисам из Беча ни излазио, као да сам се ту родио и наумио живот провести. На идуће лето имао сам несказану радост видети у Бечу љубимога господина Лузињана, који се тада воспраштаваше из Цариграда за Лондон.

Друге године зовне ме мој предраги господар Максим Куртовић да и његовим кћер'ма, Марији и Христини, на францеском и талијанском језикам лекције предајем, што ја једва са свим срцем дочекам. Определимо сат од 11 до 12. Како се лекције сврше, носи се јело на трапезу, морам остати на ручку. Речем, једном, честној и разумној госпођи Куртовића, молећи ју да ми дозволи у други који сат пре или после подне долазити и мојим ученицама лекције давати. „Сваке недеље од вас, кад нисам гди позват, ручати, то може бити; али сваки дан - не; разве ако [х]оћете да сваки дан с вама ручам, о другој плаћи за лекције нек нејма речи.” Докаже она то својему супругу и сутрадан одговори ми да се мене ради већи ручак не готови, да се њи[х]ова деца и при ручку у разговору ползују; но будући да сам ја одвећ scrupoloso (совестан), а оно нек' буде како ја [х]оћу, то јест наука за | [х]рану. Сад управ познам да ми са свим срцем обед дају и тако целу фтору годину никад нисам помислио гди ћу ручати. Али, ко би се надао од овакови[х] добродетелни[х], љубезни[х] и божји[х] људи и душâ да су они наумили били мене преварити. Нису ми хотели, као прочи, на месец плаћати; а кад се сврши година и мени се изненада намери пут, а они ми онда за сву годину плате, колико да им се нисам у кући ни воде напио. А ја сам тако задовољан и радостан био што сам при њима трапезу имао, да, не сат но три на дан да сам ту предавао лекције, јошт би ми се чинило да им довољно не одслужујем и да им дужан остајем. Љубими друг мој, није јело и пиће што се цени и похваљује; ако ће, не знам колика и какова деликатна, вкушенија и пића данас човек уживати, сутра је опет гладан и жедан и ономаднашња јела нимало нам данас не помажу. Није, дакле, част и вино што мене чини овде писати, него начин срдечни, љубезни, благородни и слатки, с којим нам добродетељни људи свој хлеб и напитака дају; које нам тако љубезно и милостиво дају да, гледајући и [х], рекао би као да нам срце своје сприопштавају. Ово је што ја овде хвалим и прослављам. Чистосердечије, доброта и божествена, чиста љубов, ово је [х]рана срца и напитака душе, које се никад заборавити не могу, нити у глад и жеђ преобратити. Ево, дакле, онај тајни прејестествени начин Мелхиседеков и самога преблагословенога спаситеља нашега, чрез који хлеб и вино всевишњему богу на чисту приношава се жртву кад се с љубовију даје и прима. Јошт у једном писму ја сам вам напоменуо да је мене господин Максим Куртовић и у Смирни своју доброту и благодетјаније показао. Но, навластито сад, гледајући да ја с возможным усердијем и ревностију полезне лекције чадам његовим предајем, ка|ко он тако и честна и добродетељна супруга његова госпођа Јелена, родом и душом благородна, описати не могу како су ми добри и љубезни били.

Подобне јошт један од први[х] наши[х] трговаца, господар Константин Дамчо, којега сам кћер'ма неколико месеци на [и]талијанском језику лекције давао, како он, тако и благонравнејше и свете душе госпођа његова у великој љубови и милости су ме имали. Један млад трговац из Филипопоља, зовоми Дијамандис, целу ми је годину плаћао за уроке, као и прочи, и квартир при себи без плаће давао. Сви моји ученици, да су могли, у недри би ме носили. По овому можете судити како је мени лепо у оном прекрасном царствујуштем граду! Ја би[х] пред богом неблагодаран човек био кад не би[х] себе за благополучна у овом животу и у состојанију, у којем се находим, вмењавао. Један добри јуноша Болгарин почео је плакати кад сам му казао лане да ћу

поћи, него да тражи себи другог учитеља. И ја сам тешко сожалио. Но непреодољена жеља да јоште што за живота на штампу издам, све је победила; зашто у Бечу и лекције предавати и о овом делу радити - није ми могуће било.

У Шклову чекао сам равно шест месеци типографа и како сам сасвим познао да он не мисли своју реч одржати, по[х]итио сам у Лајпсик доћи. Мој благодетељ генерал Зорич дао ми је за ово 6 месеци колико је обештао био за целу годину, то јест четири стотине рубљи; даровао ми је и једну лисичину, што вреди сто рубљи. Ту сам распродао, за не потезати бреме са собом, све моје књиге немеске и францеске, латинске и [и]талијанске (кроче они[х] инглески[х] које сам на дар у Лондону полуцио); немеске узео је генерал за своју библиотеку.

Ове зиме у Лајпсику, будући да у типографији није с послом навале, издати ћу до 28 табака. Један добри господин од наши[х] соплеменика, сâм својевољно, и у Шклов и овде писао ми је да ће ми у овом претпријатију помоћи, које уздам се да ће До воскресенскога пазара учинити; на којега надежду полагајући, обештао сам се на лето историје неки[х] знаменити[х] људи издати, за представити нацији нашеј у примеру славни[х] и велики[х] лица ону исту науку коју сам у „Наравоученијам“ изјашњавао. Ова помоћ, ако ми дође, исполнићу моје обештаније; ако ли пак не дође, (које, бог вјест, каковим случајем може се догодити, зашто поодавно већ ни писма отуда не имам, а термин, кад је речено било послати, прошао), на ови начин против намеренија мојега мораћу слагати, не смејући упуштати се у дуг, на којега мрзим како на црну смрт.

Ако ми ко за ману припише што ортографију нисам пазио, нека изволи расудити да ми досад на нашем дијалекту с нашим словима граматике нисмо имали. Ја у мојем списанију само сам на наш чист изговор сматрао. Ђ велики и мали, то је мени свеједно било, добро знајући да Сербљи сви, што и[х] је год, „путъ” не изговарају „пућ”. А изреченија, које би звечало на бл у нас нејма. Но, што се овога тиче, ако се с временом правила за ово даду и установе, (које не сумњам), онда ће се моћи исправније писати; а мене ће добри и разумни људи извинити, знајући да никаково мајсторско дело у свом почетку не може савршено и сасвим исправно бити. За ове после [х]оће се стотине година и више родова људи који један за другим долазе; не ваља ни они да дођу овде само да жваћу.

Што ми ви у вашем последњем писму опомињете да ће се гдико наћи који или из простоте своје или (што је горе) из лукаве и просвештенију разума челољескога сасвим противне политике под изветом ревности к светопочитајемим сујеверјам неће свога труда поштедити, и све што може говорити и творити за воспетити или, ако ништа, | а оно барем за каснити опште добро и ползу, која би се чрез ова нова списанија причинити могла, то је мени добро познато. Али, с друге стране, ово ме теши и обнадеждава што сад већа част знаменитији[х] у нацији нашој, како свештенство, тако и мирјани, имају очи отворене и нећеду већ ни кроз наочари, јошт мање кроз туђе очи да гледају, но сами својима богоданим зеницама проницатељно и скроз сматрају шта је што.

Ево нас, дражајши мој, за ови ред при концу мојега путовања, у којега описанију, како сам у почетку рекао, хтео сам прославити имена мојих пријатеља и

благодјетеља. Ја им воздајем како могу, а праведни и милостиви бог воздати ће им како он може. Притом, уздам се да ће ово јоште послужити за возбудити богољубиве и добра срца људе у нацији нашеј, ако кад виде кога сиромашка и оскудна, како што сам и сâм био, који управ науку жели, тражи и к њојзи као жедан јелен к водним источником тежи, да се не одреку помоћи му. Науке љубитељ, пак младић, који чувствује у себи склоњеније, способност и дар ка ученију, нек се ласно не предаје очајанију ако се кад у тесноти нађе. На конач, нек је препоручено ово дело свим благородноумним општег добра желатељем, кад се нађе јошт ко да с учени[х] језика на наш што лепо и полезно преводити предузме, нека не пренебрегу руку помоћу дати му, нимало не сумњајући се да ће с временом ово претпријатије пречестном општеству весма полезно бити. Зашто ово се чисто види као сунце, да док год један народ на својем матерњем језику књига нејма, принуђен је у тамности ума и у варварству лежати и све на горе преуспевати. Сверх свега и најпосле, што сам год говорио и написао, из праве љубови к добродетељи к человечеству и к сродним мојим и говорио сам и писао. „Inest“, вели славни и велики | у науци Инглеz Бако Веруламиус, „inest ingenio humano motus quidam arcanus et tacita inclinatio in amorem aliorum, qui si non insumatur in unum vel paucos naturaliter se diffundit in plures.“ „Јест у јестеству човеческом движеніје неко тајно и мучеће склоњеније к љубови других, која, ако се не упразни у једнога или у мале, природно излијава се на многе.“

Љубећи те, љубими мој, и честитајући ти нови год, пребивам сав твој.

у Лајпсику,

Јануарија 1, 1789. Доситеј Обрадовић

РЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ

ат (хат) — коњ

атар, ајтар — воља, расположење, пријатељство

ашче — ако

баба — отац

багатела — ситница, ништарија

бака — нуто, гле, види, пази

Бако Веруламијус (Френсис Бекон Веруламски, 1561-1626) — енглески философ

банкоцедула — банкнота, новчаница

баркаруол — лађар, веслар

башкот — двопек

бедствованије — беда, невоља

без — платно

безаконије — погрешка

безвремено — пре времена

бездејствије — нерад

безделица — ситница; беспослица; зло

безделник — зликовац

безмесно — неумесно

безмолван — без речи

белиградски — београдски

бесловесан — несвестан, неразуман

бесполезност — некорисност

беспоредачан — неуредан

бешчислен — безбројан

бешчисленократно — много пута

бир — порез, намет

бискот — двопек

битије — биће, живот

благовестити — јавити добар глас

абер — глас

Агресијал (401-361. пре н. е.) — спартански краљ који је победио Персијанце

ад, в. хад

аир — ваздух

акатист — црквена молитва; врста похвалне песме у божјој служби

аки — као, као да

алкоран — коран (куран), света књига код Муслимана

алтар — олтар

алумнист — питомац, ученик у «опште житију» (који живи с друговима у школи и ту има стан и храну)

алфавит — буквица, азбука, алфabet, абецеда

алфа — а (грчко слово)

аман — узвик преклињања и вапаја или милости и опроштаја; побогу, забога

амвон — проповедаоница; узвишено округло место у средини цркве

анатема — проклетство

Апелес — старогрчки сликар

арамија — разбојник

аратос — проклет

аренда — закуп, најам

архимандрит — први свештеник у манастиру

архитектон — неимар, зидар

аспида — змија

Астреја — грчка богиња правде

благовољење — пријатељско расположење

благовон — мирисан

благовоспријатије — дочек

благовременство — згодно време, прилика

благодјејаније — добротинство

благодетељ — добротвор

благодетељница — добротворка

благонадеждије — надање

благонравије — питомост

благонравнејши — најпитомији

благообразан — смиран

благополучан — срећан, добар

благополучије — срећа, добро

благосостојанство — имућност, благостање

благоурежден — добро уређен

благоуханије — мирис

благохотан — доброћудан, добре воље

благочестије — побожност, благост, мило срђе

благочин — смиран, смирен

бо-јер

богатац — богаташ

богоподан — сличан богу

богочестије — поштовање бога

бодарствовати — пазити

божествени — божански

Болгар, Болгари — Бугарин, Бугари

бољар — властелин

бољетица — болест

бољше — више

брамин — индијски свештеник

бран — рат

брег — обала

будушти — будући, потоњи

бужак — буцак, угао

бутељка — боца

в — у (најчешће у сложеницама)

ва-у

вавек — увек

вежество — знање

вексел — меница, новчана упутница

велеречије — претеривање, преувеличавање

Велерофонт — грчки митолошки јунак, који је уз помоћ коња Пегаза савладао чудовиште Химеру

великолепан — прекрасан, величанствен

венетски — венецијански, млетачки

вернејши — највернији

вертоград — башта

верховнејши — врховни, најглавнији

верху — о

весма — веома, врло

вестиарије — чувар одела

ветрењак — ветропир

вечера духовна — црквена књига

вешт — ствар

взаиман, взајмни — узајаман, узајамни

взор — поглед, узор

вид — изглед, облик

видим — видљив

вилајет — земља, завичај

високопочитајем — високопоштован

високоумије — охолост, умишљеност о сопственој величини

вита — бета, б (грчко слово)

вкус — укус

вкушеније — јело

владичествовати — владати, господарити

вмењавати — замишљати, приписивати

вниманије — пажња

внутрен, внутрени — унутрашњи

во—у

во век века — увек

во веки — увек

во веки веков — увек

водворавати се — бавити се, становати

возбранити — бранити

возбуждавати — будити изазивати

возбуждавати се — будити, кретати се, рађати се

возвештавати — јављати, објављивати

возводити — подизати

воздавати — враћати, одуживати се

воздвигнути — подићи, уздигнути

воздержаније — уздржавање

возжигавати — запалити

возљубљен — драг, мио

возмездати, возмездити — накнадити

возможан — могућан

возмуштавати се — мучити се, бунити се

возотвествовати — узодговарати

возрадовати се — обрадовати се

возрети, возрите — погледати, погледај те

волна — талас, вал

волновати се — колебати се, таласати

Волф — Кристијан Волф (1679-1754), главни представник немачког рационализма; Доситеј је у Халеу слушао предавања његовог ученика Јохана Еберхарда

воображавати — замишљати

вообразити — замислити, уобразити

вооружен — наоружан

Во своја — код куће

воспети, воспоју — запевати, запевам

воспетити — спречити

воспитавати — васпитавати

воспоминаније — сећање, успомена

воспријатије — примање

восторг — усхићеност

в прочем — уосталом

вражда — непријатељство

вражден - уређен

вразумително — разумљиво

вред — штета

вредан — штетан, шкодљив

вредити — штетити, шкодити

вредовит — штетан, шкодљив, в. и вредан

времен — привремен

врожден — уређен; урођен

вручителан — с препоруком, препоручен

все — све

всегда — увек, свагда, вазда
всеконечан — последњи, крајњи
всује — узалуд
втори — други
втори крат — други пут
вход — улазак
газета — италијански новац
гама — г (грчко слово)
гди нибуд — било где
гинеја (гвинеја) — енглески новац
глубок — дубок
год — година, годиште
гордељив — горд
горест — горчина, жалост, бол
гортан — гркљан, грло
грације — богиње љупкости
граждански — грађански
Греција — Грчка
грешљика — ситан новац
Григорије Низијанзин (328-389) — црквени писац
грунт — земља, имање
даже — све до, чак до
даскал — учитељ
движеније — кретање, покрет

движим — покретан, покретљив
двојеумије — предомишљање, сумња
двојити — сумњати
девство — девојаштво, девичанство
дејаније — посао, дело
дејствително — стварно
дели — луд, махнит, помаман
делта — д (грчко слово)
дервиш — муслимански монах
дерзновеније — смелост, дрскост
дивјачество — дивљаство
димије — широке панталоне
дишпутати се — препирати се, разговарати
добродетел — врлина, крепост
доброхотан — добар
доброхотство — наклоност, лепо расположење
дожд, дажд — киша
дождати - дочекати
докопати — извршити, завршити
долгота — дужина
домостројитељ — домаћин, управник куће
доношеније — достава
досјазавати — достизати
достодолжан — дужан

достојинство — достојанство
достопаметан — достојан памћења
доћи у чувство — освестити се, доћи к себи
дражајши — најдражи
древан — стари
дрво, дрвеса — дрво, дрвета
дрзновен — дрзак, смео
дрзновеније, дерзновеније — дрскост, храброст
дрзостан — в. дрзновен
другда — каткад, понекад
другољубан — пријатељски
дузина — дванаест, туце
думати — мислити, судити
дурак — будала, луда
дурати — трајати
Еврипид — грчки писац трагедија
егзамен — испит
едемски, еденски — рајски
елчијски — посланички
епсилон — е (грчко слово)
еретикос — јеретик, отпадник од вере
есап — рачун
желајем — жељен
жесточ — жесток, оштар

житељ — становник

житије — живот, биографија (као књижевни облик)

забатаљен — запуштен

забвеније — заборав

загрозити се — згрозити се

задовлесостворен — задовољен

закључавати — изводити, судити

закљученије — завршетак, крај

закон — вера

законо — законито

закосненије — закашњење

заплетка — заплет

запт — строгост, дисциплина

зачињавати — почињати

заштитавати — штитити, бранити

зашто — зато што, јер

зверонараван — сличан звери

звоми — звани

згадан — гадан

зде — овде

здешни — овдашњи

зелo — веома

земаљац — земљак, сународник

злак — трава

златно руно — шпански и аустријски орден

Златоусти — Јован Златоусти (347-407), цариградски патријарх, чувени хришћански беседник

злобитељ — клеветник

зловон — смрдљив

зловоспитан — рђаво васпитан, неучтив

злонаравије — рђав карактер

злополучан — несрећан

злополучије — несрећа, зло

злословити — клеветати

злохотник — онај који жели зло

злошчастије — зла срећа; несрећа

зовоми — звани

зреније — гледање

зри сије — погледај ово

ибо - јер

игуманисати — бити игуман

идриотски — идријски

иждиватељ — издавач

иждивеније — трошак, издање

извет — изговор

извиновљавати се — правдати се

извиновљеније — оправдање, извињење

издиханије — дах, издисај

изхасненије — објашњење

изјатије — изузетак
излијавати — изливати
изобличавати — корити
изобличеније — прекор
изображавати — сликати
изображен — насликан
изображеније — слика
изобразити — насликати
изобретатељ — проналазач, аутор
изредан — савршен
изреченије — изрека
икона — слика
именије — имање
императрица — императорка, царица
инглески — енглески
Инглитера — Енглеска
ини — други, остали
иногда — понекад, некад
иносказајем — друкчије казан,
пренесеног значења, алегорија
инсурекција — устанак
искључавати — изузимати
искусан — вешт
искуснејши — највештији

испештрен — ишаран

исполнити — испунити, извршити

исполњеније — испуњење, извршење

испричавати се — изговарати се, правдати се

испричати се — оправдати се

истјазавати — истраживати

истолковати — протумачити

источник — извор

иступленије, иступљеније — испад, погрешка

исходатајствовати — израдити,

заузети се за нешто

ихже — њихов

ишча — тражећи

ишчезавати — нестајати, губити се

ишчезајем — нестајући, који се губи, који ишчезава

ишчислити - избројати

јазвителан — пакостан

јего — њега, његов

јединосуш ан — раван, једнак

једовит — отрован

јеже — када, ако, које да

језичник — паганин

јеј — њој

јеја — сова

јелеј — зејтин

јелински — грчки

јер — зашто

јестество — природа

јешче — још, в. и јоште

јоште — још

јуност — младост, омладина, в. и јуношество

јуноша — младић

јуношество — младост

кабала — свађа, сплетка, раздор

кавалер — витез

кадија — судија

казаније — прича

калабалук — множина, навала, збрка

калавртски — калабријски

Калигула — римски цар из V столећа

калпагџија — мајстор за израду калпака (капе)

калпак — капа, шешир

камара — соба

камарад(а) — другар

камилавка — поповска капа

канаве — канабе

канон — црквени закон

каноник — у западном хришћанству, најстарији свештеник

капамација — јорганџија
капелан — помоћник пароха
карап — постојаност, сталност, безгрешност
кардаш — друг, пријатељ
карисиме — најдражи, најмилији
карнавал — бела недеља, месојеђе
касателни — у вези с нечим
касати се — тицати се
кастел — замак, тврђава
катрамунаћ — проклињање, «клетвено бденије» (Вук Караџић)
качество — особина
каштел — в. кастел
квартир — стан
келија — ћелија
кир — господин
књигоношњи — поштански
књигопечатња — штампарија
ко — к, ка
кол — колико
колеса — кола
колико крат — колико пута
колми — колико
колонел — пуковник
комбост — врста јела од купуса и белог лука

комодан — комотан, угодан

комодати се — угодно се осећати

комплиментирање - удварање

конат — рачун

конац — крај, завршетак, Намера; на конач — најпослед

конзилијар — саветник, већник

конректор — најстарији учитељ до управника

конт — гроф, кнез

конфети — ситни колачи

корабаљ, корабља — лађа

корабљеник — путник на лађи

коресподент — дописник

корфиотски — с острва Крфа

кост — храна

коштовати — стајати (у цени)

крајцара — новчић у вредности 4 паре (У Доситејево доба)

краснејши — најлепши

красновидан — лепог изгледа

красноличан — в. красновидан

краснонараван — в. красновидан

красноречије — речитост, говорничка вештина

крат — пута

крашан — красан, леп

крепост — јачина, снага

Креуза — кћи тројанског краља Пријама

луча — зрак

љубазник — пријатељ

љубвеполни — пун љубави, веома љубазан

љубезнејши — најљубазнији

љубезник — љубазан човек

љубезно — лепо

љубимејши — вољени

љубими — драги, љубљени

љубознање — радозналост

љубоистиност — истинољубље

љубомудрије — философија

љубочестије — чежња за угледам

љубочитатељ — који радо чита

љупконараван — мио, добре ћуди

ма — али

магистер — учитељ

мајде — заиста

мајор — већи

макина — машина

малодушије — малодушност, слабост, плашљивост

маргарит — црквена књига

марјаш — монета у вредности 17 новчића (у Доситејево доба)

мастер — мајстор, господин

мастиха — мастика, врста ракије

маутски — царински

маћа — пега, мрља

медик — лекар

медически — лекарски

међер — дакле

медоточан — медених, слатких речи, слаткоречив

меланхолик — тужан

Мелхиседек — старозаветни лик

меморијал — споменица

месеџослов — календар, црквена књига

Крис — Крез

кричати — викати

кров — крв

кроме, кромје — осим

кротост — благост

кукуља — кабаница

купац — трговац

купечество — трговина

купически — трговачки

куриозан — занимљив

курталисати се — ослободити се, опростити се

лабиринтовидан — у облику лавиринта

лавсаик — црквена књига

лазарет — болница, контумац

лакедемонски - спартански

ласно — лако

ластив — лукав

ластиви — искушитељ, ђаво

лекарство — лек

лекоумије — лакомисленост

Лесинг — Готхолд Ефраим Лесинг (1723-1782), немачки писац

лест — превара

либо — који год, какав год, који, какав

лижисан — чанколиз

ликвор — ликер

лис — лисац

лихва — интерес уз камату

лише — чак

локај — лакеј, слуга

лоно — крило

лотарија — лутрија

Лукијан — Лукијан из Самосате (125-180), грчки сатиричар

луна — месец

лупња — лупа, ударање

луторан — лутеран, присталица лутеранске вере

метавица — метеж, вика

метох — манастирско имање

мечтаније — машта, маштање, сањарење

мештер — магистар, учитељ

мзда — неправда; награда

миља - дужина од 2 километра

Минерва — богиња мудрости

минор — мањи

мир — свет

мирјанин — световњак, који није свештеник

мирски — световни

мистер — господин

митарство — лутање и пут човекове душе после смрти

мјед — бакар

мниман, мними — тобожњи, привидан

многоволнујем — узбуркан, заталасан

многократ — в. колико крат

многообразан — многострук

многочислен — многобројан

множество — множина

молви — говори

молвити — бринути се; викати

молчаније — мучање, ћутање

мор — помор

мораистки — морејски

Москаљ — Рус

Московитис — в. Москаљ
мржење — мржња
мударствовати — мудровати
мудрословити — в. мударствовати
мужество — подвиг
муса — муза, богиња
муселим — обласни управитељ, срески начелник
мусулман — муслиман
муштулук — добра вест, награда за добру вест
нава од линије — ратни брод
навалица — наваљивање
наветовати — плести замке
навлаш — намерно
наводњеније — наводњавање, поплава
награжденије — награда
надежда — нада
надејем — онај који се нечему нада
надлежи — треба
назнаменованије — назначаване, намена
најпаче — нарочито
најревнивији — најмарљивији
наказаније — осуда, казна
наказивати — осуђивати, кажњавати
накана — намера

накањен — који има намеру

накањивати — предузимати, смерати

наклоњен — намеран, накањен

наложеније — наредба, налог

наложити — заповедити

намах — одмах

напојавати — напајати

напоследак — најзад, напоследку

нарав — карактер, навика

нараван — моралан

наравоученије — морална поука

наравоучителан — поучан

наречен — назван

нарицати — називати, казивати

наслажденије — наслада, уживање

наставити — учити, поучити

настојашти — садашњи

натура — природа

натуралан — природан

началан — први, главни

начало — почетак

началство — првенство

начертаније — нацрт, план

начети — почети

нашпацирати — нашетати се
невежа — незналица
невежество — незнање
невештествен — нестваран, иреалан
невозможан — немогућан
невозможност — немогућност
недвижим — непокретан
недоуменије — недоумица
недуг — болест
неже ли — него ли
неженат — нежењен
незабвен — незаборављен
незлобије — доброта
неисточим — неисцрпан
неишчислим — небројен
некамо ли — а камоли, него ли
нектар — божанско пиће које даје вечиту младост
неласно — тешко
нелестан — искрен; чедан; без преваре
неложан — истинит
немецки — немачки
немошт — немоћ, слабост
ненавидети — мрзети
необиновен — отворен

неоскудан — довољан

неотложен — неодложен, неизоставан, неминован

неохота — нерасположење

неповин — невин

неполезан — некористан

непоњатно — непојмљиво

непоредак — неред

непостижим — недостижан

непријатељити — чинити непријатељства

нерасудије — неразборитост

нерадив — нерадан

несогласје — несагласност, нескладност

несумњено — несумњиво

нетлен — неиструнуо

неудоб — неугодно, нејасно

неусипан — неуморан

неусихајем — који не пресушује

нечајан — неочекиван

нечај(а)но — изненада

нешчастије — несрећа

нешчислим — небројен

нибуд (који) — који год

нижни — доњи, млађи

никогда — никада

ниње — сад

ничеса — ничега

но — али

наравоученије — в. наравоученије

обајаније — бајање, очараност

обајати — занети, очарати

обалсамовљавати — балзамовати

обастати — остати, опстати

обаче — али, ипак, међутим

оберсетер — пуковник

обеспорочавати — бранити

обештаније — обећање

обештати — обећати

обида — увреда, неправда

обикновење, обикновеније — навика

обиталиште — стан, боравиште

обичавати — навикавати

облагорођавати — уљуђивати, оплемењивати

облекчати — олакшати

обличавати — корити

обличеније — прекор, осуда

образ — лице, изглед, слика, начин

обратити — претворити

обркнез — врховни кнез

огурсуз — угурсуз, несрећник

од — о

одејаније — одело, одећа

одреда — одредба, намена

ожидавати — очекивати

озлобити — учинити зло, наљутити

Ојлер; Ајлер (Euler, 1707-1783) — швајцарски математичар

окончаније — крај, свршетак

окресност — прилика; околина

октав — осмина

окупација — занимање

омилија — беседа

Омиров витез — Хомеров витез, тј. Одисеј

опечалити - растужити

опит — оглед, искуство

ополчити се, ополчавати се побунити се, нападати

опорачавати — клеветати

опоштенити — учинити поштеним

оправити — извршити, урадити

определити — одредити, наменити

опредељен — утврђен, одређен, намењен

опстојателно — по прилици

опстојателство — прилика

опхожденије — опхођење, понашање

општедружески — другарски, заједнички
општенародно вразумително — свима разумљиво
општество — заједница, општина, друштво
оракулум — пророштво
ортодокс — правоверан, који слепо верује у нешто
осијати — обасјати
осјазатељан — опипљив
оскорбити — растужити, увредити
осмејавање — смешење
основаније — основа
основателан — образложен
остановити се — зауставити се
острежавати се — чувати се
острија — острига
остров — острво
остроумије — оштроумност
отачник — патерик, живот светих отаца
ответ — одговор
отвештати — одговорити
отвратитељан — одвратан, досадан
отвраштавати — одвраћати
отечество — отаџбина
отличавати — разликовати
отличје — одличје, одликовање, почаст

отмаштеније — одмазда, освета

отписати — одговорити

отпуштати — ослобађати

о(т)чинити — покварити оно што је учињено

охота — воља

охтапод — октопод, хоботница

очинити — в. о(т)чинити

очуждавати се — отуђивати се

пагубан — погубан, штетан

паки — опет, још

памет — успомена, спомен

паметозлопствовати — злопамтити

паметствовати — памтити, сећати се

папа — отац

парадигматичан — узоран, примеран

параклисар — млађи црквењак, звонар

парасити се — одустати

Парнас — седиште музâ

парука — перика

парусија — највећи поклон манастиру

пасажир —— путник

пасопорт — паспорт, пасош, путни ЛИСТ

патента — повеља, потврда

Патмо — Патмос

патрон — заштитник

паче — утолико више, чак

пеније — певање

пентикостар — петокњижеје, црквена књига

персона — личност, човек

перука — в. парука

песна — песма

петак — новчић у вредности пет пара

печал — туга

пешкеш — поклон

пештер(а) — пећина

пијастар — грош

питателан — хранљив

питије — пиће

пјастар — в. пијастар

пјат — тањир

плачушти — онај који плаче

плен(ен)ије — пленидба, отимање

плотски — телесни

поведати — испричати, казивати

поведеније — заповест

повелети — заповедити

повест — историја, прича

погибел — погибао, опасност

поглавит — нарочит

подвижан — вредан, покретан

подлиник — оригинал, модел

подобан — сличан, налик

подобије — сличност

подозреније — подозривост, сумња

подозритељство — в. подозреније

пожелателнејши — кога (или што) се највише жели

позор — пажња

покој — мир

покојан — спокојан, миран

покров — кров

полезан - користан

полза — корист

ползовати — користити

полијелеј — врста великог свећњака у православној цркви; врста православне црквене песме (псалм)

Полонија — Пољска

получити — добити, постићи

поне — бар

понеже — јер, пошто

понирљив — потајан, подмукао

понч — поунч, врста пића

поњатан — разумљив, појмљив

поњатије — појам, разумевање

попеченије — брига, старање
порто — пристаниште
порцолона — порцелан
посведневни — свакидашњи
посилати — послати, слати
посланије — писмо, п осланица
послушљив — послушан
посмејаније — подсмевање
поспешан — подесан, повољан
посредје — посред, посреди
поташтити се — потрудити се, постарати се
поуштавати — наговарати
похарчити — потрошити, учинити харач
похуђавати — кудити, замерати
поцрнити се — обући се у црно, тј. закалуђерити се
почерпсти — поцрпсти
почитајем — поштован
почитатељ — поштовалац
почитовати — поштовати
почти — готово, скоро
правда — истина, заиста
празнословити — говорити и не рећи ништа
пребити — пробавити
превикнути, превихи — привикнути

превосходити — превазилазити
предваравати — настојати, отклањати
предваритељан — претходан
предел — граница
предика — придика, беседа у цркви
предисловије — предговор
предрасуђденије — предрасуда, заблуда
представити — показати
представљеније — предлог, напомена
предстатељ — представник, заступник
предуведомити — унапред јавити, известити
предуведомљеније — напомена, предговор
предузети — освојити
предупоминаније — претходна напомена, увод, предговор
предуспевати — напредовати
прежде — пре
прежњи — пређашњи
презвитер — свештеник
презрителан — презрив
преизрадан — изврстан, нарочит
преимуштво — преимућство, надмоћност
преиспољен — препун
прејестествен — натприродан
преласан — заводљив

преластити — преварити, наговорити
прелат — католички великодостојник, бискуп
прелаштен — преварен
прелаштеније — превара
прељубими — предраги
пренебрегнути — пропустити, занемарити
преније — расправа
препитавати — хранити
препитаније — храна
препјатствије — препрека
преподобан — свети, праведан
пресловит — славан, чувен
преставити се — умрети
престављеније — смрт
претположити — напред ставити
претпочитавари — више ценити, претпостављати
претпријатије — посао, рад, предузеће
преухиштрен — лукав, препреден
пречеснејши — најчаснији
пречуствовати — унапред осећати, служити
прибитак — добитак, корист
привешен — обешен
пријатије — приспеће
пријатнејши — најпријатнији

приклад — пример

прикључавати се — догађати се

прикљученије — догађај, доживљај, случај

прилежан — марљив

прилежаније — марљивост

приличествовати — доликовати

примечаније — напомена

примешавати — додавати

принужден — принуђен, приморан

принципски — кнежевски, поглаварски

припас — врста јела с брашном

припетствије — препрека

припознанство — признање

присмотрити — опазити

пристарање — старање, брига око нечега

приуговорљен — спремљен

приуподобити — упоредити

причасна — део литургије

причина — узрок, разлог

причислен — прибројан

пришелац — придошлица, дошљак

пришествије — долазак

проведитор — млетачки обласни управитељ

провиђен — подмирен, снабдевен

провизион — провизија, добит, интерес

проворљив — превртљив

прокажен — губав

пролог — књига кратких животописа светих отаца

промисал — промисао, провиђење

просвештавати — просвећивати

просвештен — просвећен

просвештеније — просвећивање, просвета

проскомидија — жртвена молитва, припрема за причешће

пространејши — најпространији

противан — супротан

протосинђел — врховни синђел, по чину нижи од архимандрита

процес — парница

прочаја — остало

прочи — други

прошасти — прошли, в. и прошедши

прошедши — прошли

публичан — јаван

пункт — тачка

работа — рад, дело

разанствије — разлика

разве — осим

различествовати — разликовати

разлученије — растанак

расказивати — причати

расколник — «староверац», присталица верске секте која се у XVII столећу одвојила од православне цркве

расположити — разделити

растити се — плодити се

расузденије — расуђивање, разум

рачителница — избирачица

рачити — имати прохтеве

реверенција — учтив наклон, поклон

ревнитељ — марљив човек који се својски заузима за нешто

ревност — марљивост

редут — забава, бал

резомирати — закључивати, мислити, сматрати

реч — беседа, говор

ритмајстор — коњички капетан

ритор — ретор, говорник, беседник

рождество — рођење, Божић

Росија — Русија

росијски — руски

рукоделије — занат

руспија — млетачки дукат

савише — највише

сâд — врт, башта

саландар — мањи поклон манастиру

самољубије — самољубље

сапрлотирати — псовати
сарај — двор, палата
сатрап — персијски обласни управитељ
свемиран — светски
сверх — о
свет — светлост
светити се — посвећивати се
светотатство — крађа светих ствари
свидетел — сведок
свидетелство — сведочење
својствено — управо
сего — овога
седалиште — седиште, престоница
сеј — овај
секрет — тајна
селни цвет — крин
сељански — сељачки
семо — овамо
Серб, Сербљин — Србин
Сербос — в. Серб
сервијски — српски
сердечнејши — Најсрдачнији
сија — ова
силити — трудити

сиреч — то јест
склонити се — примаћи се, прићи
склоњеније — склоност, наклоност
скорб — туга, брига, жалост
скорбити — жалити
скоро — брзо
скот — животиња
скуд — тврдица
скудост — немаштина, оскудица, сиромаштво
скуп — штедљив
слаткослишан — пријатан за слушање
слачајши — најслађи
след — траг
следовање — наставак, последица
следоватељ — следбеник
следоватељно — дакле, према том
следствије — последица
словесност — разумност, разборитост
словестан — разуман
слово — реч, беседа, језик, проповед
сложеније — стварање, састав
сложеније мира — стварање света
случавати, случити — дешавати се, десити се
сматрати — гледати

смилити се — допасти се
смотреније — обзир, поглед
смуштавати се — збуњивати се
смуштеније — смутња, буна
собеседовати — разговарати
соблажњивати — завадити, наводити на зло
соболезновати жалити, саосећати, саучествовати
собраније — зборник, збирка
совершен — потпун, савршен
совершенејши — најсавршенији
сов(ј)ет — савет
совокупно — заједно
содержавати — држати
содержавати се — издржавати се
содержаније — издржавање
содружество — друштво
сожаловати — в. соболезновати
создати — начинити
соизволити — пристати
сојуз — савез, веза
скровиште — скровиште, остава, ризница
солдат — војник
соопштити — доставити
соопштник — достављач

соответствованије — узајамно одговарање
соседатељ — друг при седењу
состојаније — стање
состојати се — бити из нечег састављен
сострастије — симпатија, наклоност, страст
сохрањеније — чување, одржавање
спатарије — дворски чувар оружја
сподобити — употребити, удостојити
сподобити се — удостојити се
способ — способност, начин
способнејши — најспособнији
способствије — подобност, способност
споспешан — повољан
сприопштити — доставити, прикључити
спутешественик — сапутник
сраженије — борба
старост — старање, брига
староста — начелник, градски старешина
стојати — бавити се
странољубије — гостуљубље
строптив — упоран, непослушан
сугуб — двострук
сумњавати — сумњати
суштество — биће

сушти — прави; будући

таки — одмах

тартана — врста мале лађе

таштити се — трудити се, журити се

тезоименити — истог имена

Телемах — Одисејев син

терзија — кројач

Тефтер — трговачка књига рачуна, списак, свеска

тимпан — музички инструмент

тип — штампа

типограф — штампар

типографија — штампарија

типографчик — в. типограф

тогож — тога

токмо — само, искључиво

тол — толико

толкованије — тумачење, в. и толмачење

толмачење — тумачење

толмачити — тумачити

топрв — тек, управо сад

торжество — свечаност

торжествованије — славље

торна конат — иде у рачун

тороњ — торањ, кула

трактер — гостионица

трапеза — трпеза

требник — црквена књига

тресавица - грозница

триод — црквена књига с песмама за певање на служби

трогателан — диван

трудољубан — вредан

туњејадац — готован

убећи — побећи

убо — дакле

убожество — сиромаштво, убоштво

увештавати — саветовати

уви — јао

увозити се — плести се у нешто, утрпавати се

углубљавати се — удубљивати се, улазити

угодије — огодност, угађање

уготовати — спремити

удоб — угодно, лако

удовољствовати — задовољити

удручавати — тиштати, притискати

удручен — притиснут, пригњечен, потлачен

удрученије — притисак, јарам

уже — већ

ујазвити — ранити

уједињен — усамљен

уједињеније — осама, самоћа

укрепљавати — окрепљивати

улезити — улазити

улучити — добити

уљубити се — заљубити се

умиљен — дирнут, развежен

умиљеније — милина

умишљавати — смишљати

умовеније — умивање, прање

умозреније — замишљање

умствовати — размишљати

унедрити — угнездити

унијат — хришћанин источног обреда сједињен са западном црквом

униније — учмалост, туга

уничтоженије — уништење

унка — хумка, брежуљак

унљив — докон, беспослен

упаживати — опажати

уповати — надати се

уподобити се — поредити се

уподобљавати се — упоређивати се

управљајем — уптављан

упражњавати — вежбати

упражњеније — вежбање, занимање, посао;
упражњеније живота — начин живота
урод — наказа, лудакуродив — луд
урок — задатак, час, лекција
ус(е)рдије — усрдност, љубав, добра воља
услаждавати се — наслађивати се
услажденије — наслада, уживање
уостављати — заустављати
установљеније — уредба
усугубити — удвостручити
утврђавати — утврђивати, тврдити
утешеније — утеха
утишити — утешити
утолити се — утишати се
участије — удео, учешће
фабула — басна
фаворит-птица — омиљена птица
фаин — нежан, фин
фала — хвала
фалити - хвалити
ферман — писмена заповест, повеља
ферула — лењир којим су децу кажњавали у школи
финик — смоква, дрво, цвет
фиргаз — палица од танког прућа за кажњавање деце у школи

фортеца — мала тврђава

фортуна — срећа, судбина

фтори — други по реду

фторник — уторак

хад — подземни «доњи свет» у коме

живе душе умрлих

хак — наплата, награда

хатар — памћење, сећање, наклоност

хесап — пазар, трговина

хидра — морска животиња

Хиотац — Хиоћанин, становник острва Хиоса

хиротонисати — рукоположити, запопити

хитрост — лукавство

холмић — хумић, брежуљак

Хормовит, Хормовитац — становник Хормовита

(х)оспитал — болница

хотја — мада, премда

хоџа — муслимански свештеник

хранити — чувати

христоитија — благи обичаји, лепо понашање

худ — рђав

худост — беда, понизност, зло

хулити — грдити, критиковати

цекин — дукат

целителан - лековит

целовати — пољубити

целомудрен — поштен, непорочан

цесарица — царица

цефалонитски — кефалонијски

цремонисање — снебивање

чадо — чедо, дете

чадољубив — који воли децу

чајаније — чекање, очекивање

чајателно — вероватно

часловац — црквена књига с молитвама по часовима

часнејши — најчаснији

част — део

части слова — врсте говора

частица — честица, делић

чатити — читати

ч(е)ловек — човек

человекољубан — човечан

чеса — чега

чеса либо — чега год

чесност — часност, честитост

чест — част, поштовање

честан — частан

чиновно — како треба

чирак — свећњак

число — број

чловечески — човечански, људски

чреда — ред

чрез — због, по, помоћу, кроз

чрезвичајан — особен, необичан, нарочит, изврстан

чрезјестествен — натприродан

чрезмеран — прекомеран, претеран

чрнило — црнило, мастило

чрпи — црпи

чтеније — читање

что — што

чувствителан — осећајан

чувствителнејши — најосећајнији

чувство — осећање

чувствовати — осећати

чуждоместан — странац

шар — кугла, лопта

шат — ваљда

шејтан — ђаво

шизматик — отпадник

шкапулати — избавити

шпацирати — шетати

штедар — дарезљив

штетовати — штетити

што-либо — машта

штудирати — студирати, учити

шупчење — шуштање

шчастије — срећа

шчастљив — срећан

